

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ANALIZA UČINKOV PODJETNIŠKE AKTIVNOSTI IN
ČLOVEŠKEGA KAPITALA NA BLAGOSTANJE**

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana MOJCA SVETEK, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtorica predloženega dela z naslovom ANALIZA UČINKOV PODJETNIŠKE AKTIVNOSTI IN ČLOVEŠKEGA KAPITALA NA BLAGOSTANJE, pripravljenega pod mentorstvom red. prof. dr. MATEJE DRNOVŠEK,

IZJAVLJAM,

1. da sem predloženo delo pripravila samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobila vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označila;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnala v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobila soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne 9. 9. 2019

Podpis študentke: _____

KAZALO

UVOD	1
1 PODJETNIŠTVO.....	2
1.1 Opredelitve in teorije podjetništva.....	2
1.2 Mere podjetniške aktivnosti.....	5
1.3 Pomen podjetništva za gospodarstvo	7
1.3.1 Povezava med podjetništvom, bruto domačim proizvodom in gospodarsko rastjo.....	7
1.3.2 Povezava med podjetništvom in neenakostjo dohodka	8
1.3.3 Povezava med podjetništvom in inovacijami	9
1.3.4 Povezava med podjetništvom in brezposelnostjo ter kakovostjo in stabilnostjo zaposlitev	10
1.3.5 Povezava med podjetništvom, produktivnostjo in konkurenčnostjo gospodarstva	11
2 BLAGOSTANJE	12
2.1 Opredelitve in teorije blagostanja	12
2.2 Mere blagostanja.....	14
2.3 Pomen preučevanja blagostanja na ravni regij in držav	16
2.4 Odnos med podjetništvom in blagostanjem	17
2.4.1 Odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni posameznika	17
2.4.2 Odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni držav	19
3 ČLOVEŠKI KAPITAL	20
3.1 Opredelitve in teorije človeškega kapitala.....	20
3.2 Mere človeškega kapitala	21
3.3 Vloga človeškega kapitala v podjetništvu	22
4 RAZISKOVALNI PROBLEM, NAMEN IN HIPOTEZE	24
4.1 Opis raziskovalnega problema	24
4.2 Namen raziskave in hipoteze.....	25
5 METODA.....	26
5.1 Podatki	26
5.2 Analize podatkov.....	28
5.2.1 Testiranje predpostavk	29

5.2.2	Izbor statističnega modela.....	30
5.2.3	Empirična strategija za testiranje hipotez	31
5.2.4	Post-hoc analize	32
6	REZULTATI.....	34
6.1	Opisne statistike.....	34
6.2	Učinek podjetniške aktivnosti na blagostanje.....	36
6.3	Moderatorski učinki človeškega kapitala na povezavo med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem	39
6.4	Rezultati post-hoc analiz: Učinek blagostanja na podjetniško aktivnost.....	40
6.5	Primerjava rezultatov testiranja hipotez	44
7	RAZPRAVA	47
7.1	Interpretacija rezultatov.....	47
7.2	Teoretični in praktični prispevek.....	50
7.3	Omejitve	51
7.4	Smernice za nadaljnje raziskave	52
	SKLEP.....	53
	LITERATURA IN VIRI.....	54
	PRILOGE	70

KAZALO TABEL

Tabela 1: Kazalniki podjetniškega uspeha (OECD, Eurostat)	6
Tabela 2: Podjetniški kazalniki (GEM).....	7
Tabela 3: Mednarodni kazalniki blagostanja v družbi	15
Tabela 4: Spremenljivke, njihov opis in vir podatkov.	27
Tabela 5: Kriteriji za izbor ekonometričnega modela.....	30
Tabela 6: Spremenljivke, uporabljene v post-hoc analizi, njihov opis in vir podatkov.	33
Tabela 7: Učinki celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje	37
Tabela 8: Učinki deleža podjetniške aktivnosti iz priložnosti na blagostanje.....	38
Tabela 9: Učinki deleža inovativne podjetniške aktivnosti na blagostanje.....	39
Tabela 10: Moderatorski učinki človeškega kapitala na odnos med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem	40
Tabela 11: Učinki blagostanja na celotno podjetniško aktivnost.....	41
Tabela 12: Učinki blagostanja na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti	42
Tabela 13: Učinki blagostanja na delež inovativne podjetniške aktivnosti	43

Tabela 14: Dvosmeren odnos med blagostanjem, celotno podjetniško aktivnostjo, deležem podjetniške aktivnosti iz priložnosti in deležem inovativne podjetniške aktivnosti	44
Tabela 15: Povzetek rezultatov testiranja hipotez	45
Tabela 16: Velikost vpliva podjetniške aktivnosti na blagostanje in blagostanja na podjetniško aktivnost.....	46

KAZALO SLIK

Slika 1: Graf drobirja za odnos med blagostanjem in podjetniško aktivnostjo ter človeškim kapitalom	36
---	----

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Opisne statistike.....	1
Priloga 2: Korelacijska matrika.	2
Priloga 2: Korelacijska matrika.	3

UVOD

Snovalci ekonomskih politik so v zadnjih letih pokazali naraščajoč interes za vlogo podjetništva v gospodarstvu in družbi. To odražajo iniciative, kot so skupni projekt OECD in Eurostata za razvoj podjetniških kazalnikov (angl. *OECD – Eurostat Entrepreneurship Indicators Programme*), Podjetniški akcijski plan 2020 (angl. *The Entrepreneurship 2020 Action Plan*) Evropske komisije, leta 2013 ustanovljena Javna agencija Republike Slovenije za spodbujanje podjetništva, internacionalizacije, tujih investicij in tehnologije (SPIRIT Slovenija) in druge. Mala in srednje velika podjetja predstavljajo hrbtenico evropskega gospodarstva (Evropska komisija, 2018), podjetništvo pa ključni mehanizem za dvig zaposlenosti, rast produktivnosti in gospodarsko rast (Spirit Slovenija, 2018).

Hkrati narašča zavedanje o družbenem in ekonomskem pomenu blagostanja. To kažejo pozivi uglednih ekonomistov (npr. Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2009) k dopolnitvi kazalnikov ekonomskega blagostanja (npr. kazalnikov ekonomske rasti, inflacije, razpoložljivega dohodka) s kazalniki neekonomskega blagostanja (npr. kazalniki subjektivnega blagostanja, zaupanja, socialne kohezije) ter aktivnosti evropskih političnih institucij, kot je analiza kvalitete življenja v državah članicah (Evropska raziskava o kakovosti življenja, angl. *European Quality of Life Survey*, EQLS). Leta 2018 so Škotska, Islandija in Nova Zelandija celo ustanovile Zvezo vlad ekonomije blagostanja (angl. *Wellbeing Economy Governments*, WEGo) s ciljem razvoja ekonomskih politik, ki bi poleg ekonomskega razvoja podpirale tudi blagostanje.

Kljub velikemu zanimanju za podjetništvo in blagostanje v zadnjih letih je odnos med podjetništvom in blagostanjem analiziralo presenetljivo malo raziskovalcev. To je spodbudilo različne raziskovalne iniciative. Na primer, leta 2013 je Globalni podjetniški monitor (angl. *Global Entrepreneurship Monitor*, GEM), največji mednarodni raziskovalni projekt na področju podjetništva, poleg mer podjetniške aktivnosti vključil tudi mere blagostanja (zadovoljstva z življenjem in delom) ter s tem omogočil raziskovanje odnosov med podjetništvom in blagostanjem na individualni, nacionalni in regionalni ravni. Leta 2017 je ugledna raziskovalna revija *Journal of Business Venturing* pozvala raziskovalce k novim raziskavam s področja podjetništva in blagostanja. Na številne vrzeli v razumevanju odnosa med blagostanjem in podjetništvom pa so uredniki in avtorji ponovno opozorili pred kratkim (Shepherd, Wennberg, Suddaby in Wiklund, 2019; Wiklund, Nikolaev, Shir, Foo in Bradley, 2019).

Očitno je, da narašča zavedanje, da je pomembno razumeti učinke podjetništva ne le na ekonomski, temveč tudi na socialni in psihološki razvoj družb. Kljub zgoraj omenjenim iniciativam eno ključnih vprašanj, in sicer, ali je podjetništvo pomembno za blagostanje in ali je blagostanje pomembno za podjetništvo, še vedno ostaja odprto (Amorós in Bosma, 2014; Naudé, Amorós in Cristi, 2013).

V magistrskem delu preučujem učinke podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav. Na podatkih 32 evropskih držav preko 8 let empirično testiram učinke celotne podjetniške aktivnosti, podjetniške aktivnosti iz priložnosti in inovativne podjetniške aktivnosti na blagostanje. Pri tem nadzorujem politične, pravne in ekonomske značilnosti držav ter upoštevam vlogo človeškega kapitala na moč in smer učinkov. V drugem delu analize dopolnim tako, da preverim tudi dvosmernost povezav med blagostanjem in različnimi oblikami podjetniške aktivnosti na ravni držav. Pričujoče magistrsko delo predstavlja eno prvih raziskav, ki je preučila odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni držav. S tem to delo pomembno prispeva k obstoječi literaturi s področja podjetništva in ekonomije sreče. Obenem pa imajo rezultati raziskave pomembne implikacije za snovalce socialno-ekonomskih politik, ki želijo poleg ekonomskega napredka okrepiti tudi blagostanje.

1 **PODJETNIŠTVO**

1.1 **Opredelitve in teorije podjetništva**

Med raziskovalci ni strinjanja glede enotne opredelitve podjetništva. Na podlagi obsežnega pregleda literature s področja teorije podjetništva in empiričnih raziskav sem identificirala šest temeljnih pristopov k razumevanju podjetništva. Ti so: vedenjski pristop, psihološki pristop, sociološki pristop, na podjetniške učinke osredotočen pristop, poklicni pristop in strukturni pristop.

Vedenjske teorije in opredelitve podjetništva poudarjajo vedenja, povezana s prepoznavanjem ali ustvarjanjem priložnosti, upravljanjem z negotovostjo ali tveganjem, pospeševanjem in uresničevanjem sprememb, ustvarjalnim uničevanjem, inoviranjem in podobnim (Naudé, 2008). Utemeljitelj tega pristopa je Joseph Schumpeter (1883–1950). Schumpeter (1934; 1949) podjetništvo razume kot podjetno delovanje, za katerega so značilne »nove kombinacije«, ki se odražajo v novih dobrinah oziroma storitvah, novih metodah, novih trgih, novih virih ali novi organizaciji panoge. Podjetniki torej izkoriščajo tržne priložnosti skozi tehnične in/ali organizacijske inovacije. Schumpeter meni, da je podjetnik ekonomski agent, ki s svojim inovativnim delovanjem ustvarja podjetniške priložnosti. V nasprotju s Schumpeterjem Israel Kirzner (roj. 1930) (1973) poudarja, da podjetniki neizkoriščene priložnosti predvsem prepoznavajo. Kirzner torej podjetništvo opredeljuje kot proces odkrivanja še neizkoriščenih poslovnih priložnosti, prisotnih v poslovnem okolju, preko podjetniške budnosti in predvidevanja razmer na trgu. Frank Knight (1885–1972) (1964) je v nasprotju s Schumpeterjem ali Kirznerjem v središče razumevanja podjetništva postavil tveganje, podjetnika pa opredelil kot nosilca (predvidljivega) tveganja in (nepredvidljive) negotovosti. Ključen predstavnik vedenjskega pristopa k podjetništvu je tudi Peter Drucker (1909–2005) (1970), ki je podjetniško aktivnost opredelil celostno kot proces ustvarjanja nečesa novega in drugačnega preko

ciljno usmerjenega in sistematičnega izkoriščanja sprememb, saj le-te predstavljajo tržne priložnosti. Inovativnost je po Druckerju orodje podjetnika za izkoriščanje priložnosti, podjetnik pa je izpostavljen tveganju, povezanem z ekonomskim udejstvovanjem in inoviranjem.

Z vedenjskimi so tesno povezane **psihološke teorije in opredelitve podjetništva**, ki se osredotočajo na osebnostne značilnosti, motive in kognitivne procese podjetnikov. V središču teh definicij je torej podjetnik kot posameznik s svojimi specifičnimi psihosocialnimi značilnostmi. Temeljni avtor psihološkega pristopa k podjetništvu je David McClelland (1917–1998). McClelland (1961; 1965) je preučeval motiv za doseganje, ki naj bi bil ključen dejavnik podjetniškega udejstvovanja in ekonomskega razvoja. Sledili so mu še drugi avtorji (Collins, Hanges in Locke, 2004; Collins in Moore, 1970), prepričani da podjetnike motivira potreba po neodvisnosti, samoaktualizaciji in doseganju. Številni raziskovalci so kasneje poskušali opisati podjetnikovo osebnost. Njihove raziskave (pregled v Brandstätter, 2011) kažejo, da so podjetniki v primerjavi z menedžerji bolj vestni, odprti in ekstravertirani ter poročajo o nižjih ravneh nevroticizma. Te iste osebnostne lastnosti napovedujejo tako podjetniške namene kot tudi uspešnost. Prav tako so podjetniki bolj proaktivni, odprti za inovacije, poročajo o višjih ravneh samoučinkovitosti, potrebi po avtonomnosti ter notranjem lokusu nadzora. V nasprotju s Knightovimi predpostavkami raziskave (Brandstätter, 2011) kažejo, da podjetniki niso bolj nagnjeni k tveganju, temveč se s tveganjem predvsem bolje (psihično) spoprijemajo. Podjetnike odlikuje tudi višja raven psihološkega kapitala, ki zajema samoučinkovitost, optimizem, upanje in rezilientnost (Hmieleski in Carr, 2007). Večina raziskovalcev psihološkega pristopa se nesorazmerno veliko osredotoča na pozitivne vidike podjetniške osebnosti in motivacije, zato v zadnjem času narašča zanimanje za negativne vidike podjetniške osebnosti. Miller (2014) opozarja, da se veliko podjetniških osebnostnih značilnosti lahko odraža negativno v obliki grandioznosti, narcisizma, agresivnosti in brezčutnosti, v socialnih deviacijah, obsesivnosti in nezaupanju. Raziskovalci (Hmieleski in Lerner, 2016) potrjujejo, da so podjetniki pogostejše narcisistični. Negativni vidiki podjetniške osebnosti ostajajo še vedno precej neraziskani. Za psihološki pristop je značilno tudi znatno večje posvečanje pozornosti motivom samousmerjanja in doseganja (npr. Carsrud, Brännback, Elfving in Brandt, 2017) kot pa motivom moči (socialnega statusa, ugleda in dominacije) in bogastva (maksimiziranje dobičkov), kar predstavlja vrzel v razumevanju psiholoških značilnosti podjetnikov.

Sociološke teorije in opredelitve podjetništva poudarjajo pomen socialnega konteksta, v katerem se odvija podjetniška aktivnost. Na primer Mark Granovetter (roj. 1943) (1985) poudarja, da je delovanje vedno umeščeno v socialni kontekst in ne more biti pojasnjeno le s posameznikovimi motivi. Granovetterjev prispevek k teoriji podjetništva je predvsem v razumevanju vloge socialnih vezi v kontekstu ustanavljanja in vodenja podjetij. Bolj specifično – ugotovil je, da podjetništvo ne uspeva v izrazito individualističnih, nesolidarnih in oportunističnih družbah zaradi pomanjkanja zaupanja, prav tako

podjetništvo ne uspeva v izrazito altruističnih in solidarnih družbah. Za podjetništvo ugodno socialno okolje je tisto, ki ga zaznamuje visoka solidarnost, omejena na ožji družinski krog. Vidnejši predstavnik sociološkega pristopa je tudi Howard Aldrich (roj. 1943). Prav tako kot Granovetter tudi Aldrich (2011) podjetnika ne razume kot izjemne osebnosti, saj prepozna, da je večji del podjetniške aktivnosti le imitatorske narave. Aldrich (Aldrich in Kim, 2007; Kim, Aldrich in Keister, 2006) poudarja pomen znanja (človeškega kapitala) in socialne mreže (socialnega kapitala) podjetnika, ki omogočata podjetnikom preseganje pomanjkanja finančnih virov. Vendar pa uspeh podjetnika po Aldrichu (1990) ni odvisen zgolj od razpoložljivih virov, temveč tudi od družbenih in ekonomskih pogojev. Ključna predstavnika sociološkega pristopa sta tudi Zoltan Acs (roj. 1947) in David Audretsch (roj. 1954) (Acs, Braunerhjelm, Audretsch in Carlsson, 2009; Qian in Acs, 2013), ki razumeta podjetništvo kot ključni mehanizem komercializacije znanja, ki je na voljo. Posledično so za kakovost podjetniške aktivnosti ključni znanje in informacije, ki so na voljo v okolju, v katerem podjetnik deluje.

Na podjetniške učinke osredotočene teorije in opredelitve podjetništva izhajajo pretežno iz ekonomske in politične teorije in obravnavajo predvsem učinke podjetniške dejavnosti na gospodarsko uspešnost. Kot pravi Keynes (1936), igrajo podjetniki pomembno vlogo v gospodarstvu, saj vplivajo na ključne ekonomske spremenljivke, vključno s proizvodnjo, zaposlenostjo, potrošnjo in investicijami. Temeljna avtorja tega pristopa v teoriji podjetništva sta William Baumol (1922–2017) in Mark Casson (roj. 1945). Baumol (2006) razume podjetništvo kot univerzalno in brezčasno gonilo ustvarjanja ekonomske vrednosti. Vendar pa podjetništvo ni odvisno zgolj od podjetnika kot posameznika, temveč podjetniško dejavnost determinirajo institucije in kultura. Institucionalno in kulturno okolje sta ključna pri spodbujanju in uravnavanju podjetniške aktivnosti ter določata kvaliteto le-te. Podjetništvo je lahko produktivno (inovativno), neproduktivno (rentniško oz. koristolovsko) ali destruktivno (nelegalno). Baumolu je sledilo mnogo avtorjev (npr. Acs, Åstebro, Audretsch in Robinson, 2016; Autio, Kenney, Mustar, Siegel in Wright, 2014; Bjørnskov in Foss, 2016; Jennings, Greenwood, Lounsbury in Suddaby, 2013; Welter, 2011), ki proučujejo institucionalne, politične in druge kontekstualne pogoje produktivnega in neproduktivnega podjetništva.

Poklicne teorije in opredelitve podjetništva v središče postavljajo zaposlitveni status podjetnika kot samozaposlenega, kar pomeni, da oseba dela zase namesto delodajalca bodisi kot samostojni podjetnik bodisi kot lastnik podjetja (lastnik-menedžer). En prvih avtorjev, ki so razmišljali o podjetništvu predvsem kot o eni izmed vrst možnih oblik zaposlitve oziroma kot o alternativni plačani zaposlitvi, je Mark Casson (roj. 1945). Casson (1982) izpostavlja, da se posameznik odloča med potencialnim podjetniškim dobičkom in dohodkom iz zaposlitve. Pri tem upošteva, da imajo posamezniki različne razloge za zasledovanje podjetniške poti. Prvi razlog je brezposelnost oziroma nezmožnost pridobitve plačane zaposlitve, drugi je želja po neodvisnosti in zavračanje avtoritete, tretji je podjetništvo kot obslužbena dejavnost (bodisi kot posledica zasledovanja svojih zanimanj

bodisi kot vir dodatnega dohodka), četrti, ter po Cassonu najpomembnejši razlog za podjetništvo, je zasledovanje zanimanj in uresničevanje lastnih potencialov. Audretsch (2009) poudarja, da je podjetništvo kot naraščajoča poklicna izbira med aktivnim prebivalstvom razvitih ekonomij kreativna in močno potrebna sila proti birokratskim in okornim korporacijam, ki zavirajo podjetnost svojih zaposlenih. K popularnosti poklicne opredelitve podjetništva v kvantitativnih raziskavah je prispeval tudi Globalni podjetniški monitor (GEM). GEM razlikuje med podjetniki iz nuje, ki zasledujejo podjetniško pot zaradi pomanjkanja boljših zaposlitvenih možnosti, in podjetniki iz priložnosti, ki zasledujejo podjetništvo zaradi želje po neodvisnosti ali povečanju dohodkov. Poklicna definicija podjetništva je pogosta v mednarodnih kvantitativnih raziskavah s področja podjetništva (npr. González-Pernía, Peña-Legazkue in Vendrell-Herrero, 2012; Harbi in Grolleau, 2012; Lewellyn, 2018; Urbano in Alvarez, 2014; Xavier-Oliveira, Laplume in Pathak, 2015), saj so podatki široko dostopni in mednarodno primerljivi.

Strukturne opredelitve podjetništva se osredotočajo na podjetje. Sledeč tem definicijam novoustanovljena, mlada ter majhna in srednje velika podjetja odražajo podjetniško aktivnost v gospodarstvu. Raziskovalci se pogosto poslužujejo strukturnih definicij (npr. Ayyagari, Demircuc-Kunt in Maksimovic, 2014; Burton, Dahl in Sorenson, 2018; Page in Söderbom, 2015) zaradi lahko dostopnih in mednarodno primerljivih podatkov ter specifičnih raziskovalnih ciljev (npr. preučevanja rasti podjetij).

Sodobne opredelitve podjetništva poskušajo povezati vse omenjene vidike. Povzeto po Ahmad in Seymour (2008), ki sta kronološko predstavila in analizirala mnoštvo definicij podjetništva, je podjetništvo fenomen, povezan s podjetniško aktivnostjo. Podjetniška aktivnost pomeni identifikacijo priložnosti za ustvarjanje ekonomske, kulturne in/ali socialne vrednosti ter inovativno uporabo virov in zmogljivosti z namenom izkoriščanja priložnosti. Podjetniška aktivnost se odraža v strukturi in dinamiki gospodarstva (delež mladih in majhnih podjetij), strukturi trga dela (delež podjetnikov) ter ustvarjanju vrednosti (rast in dodana vrednost podjetij). Sodobne definicije podjetništva v središče postavljajo podjetniško priložnost. Shane in Venkataraman sta podjetništvo opredelila preprosto in jedrnato kot »kdo, kako in s kakšnimi učinki odkriva, ocenjuje in izkorišča priložnosti za ustvarjanje novih izdelkov in storitev« (Shane in Venkataraman, 2000, str. 218). V središču podjetništva kot področja raziskovanja so torej proces odkrivanja in razvijanja podjetniških priložnosti (podjetniška aktivnost), podjetnik oziroma podjetniški tim kot nosilec podjetniške aktivnosti ter učinki podjetniške aktivnosti na podjetnike in ostale deležnike. Pri spremljanju učinkov podjetniške aktivnosti na podjetnike in deležnike so tradicionalno v ospredju predvsem ekonomski učinki, neekonomski pa večinoma ostajajo spregledani.

1.2 Mere podjetniške aktivnosti

Glavne podjetniške kazalnike na ravni držav najdemo v podatkovnih zbirkah Svetovne banke (angl. *World Bank*), Eurostata, Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj

(angl. *Organization for Economic Cooperation and Development*, OECD) in Globalnega podjetniškega monitorja (angl. *Global Entrepreneurship Monitor*, GEM).

Ključni podjetniški kazalniki, na voljo v podatkovni zbirki Svetovne banke, so delež podjetij na delovno sposobno prebivalstvo (angl. *business density*), delež novoustanovljenih podjetij v gospodarstvu (angl. *entry rate*) in delež novoustanovljenih podjetij na delovno sposobno prebivalstvo (angl. *entry density*). Slednji kazalnik beleži zgolj novo registrirana podjetja z omejeno odgovornostjo in izključuje ostale oblike pravnih subjektov.

Eurostatova podatkovna baza nudi podatke o populaciji aktivnih podjetij, novoustanovljenih podjetjih, njihovem preživetju (v obdobju petih let) in podjetjih, ki so prenehala poslovati. V okviru skupnega programa OECD in Eurostat o kazalnikih podjetništva (angl. *OECD – Eurostat Entrepreneurship Indicators Programme*) je bilo tem kazalnikom dodanih nekaj novih, namenjenih kvantificiranju podjetniškega uspeha (glej Tabela 1).

Tabela 1: Kazalniki podjetniškega uspeha (OECD, Eurostat)

Podjetja	Zaposlitve	Bogastvo
Novoustanovljena podjetja	Hitrorastoča podjetja (zaposlovanje)	Hitrorastoča podjetja (dohodek)
Podjetja, ki so prenehala poslovati	Gazele (zaposlovanje)	Gazele (dohodek)
Razmerje med novoustanovljenimi podjetji, in podjetji, ki so prenehala poslovati	Lastniki novoustanovljenih podjetij	Dodana vrednost
Rast števila podjetij v gospodarstvu	Lastniki podjetij	Prispevek k storilnosti
Tri- in petletno preživetje podjetij	Delež zaposlitev s strani tri- in petletnih podjetij	Inovacijska dejavnost
Delež tri- in petletnih podjetij v gospodarstvu	Povprečna velikost tri- in petletnih podjetij	Izvozna dejavnost

Vir: Statistični urad Evropskih skupnosti (2018).

V nasprotju z iniciativo Eurostata in OECD, ki se osredotoča predvsem na podatke o podjetjih in oblikah zaposlitev na nacionalni ravni (Statistični urad Evropskih skupnosti, 2018), Globalni podjetniški monitor (GEM) ponuja tudi podatke o podjetnikih in podjetniški kulturi (npr. tipični profil podjetnika, metode ustanovitve podjetij, podjetniške aspiracije, strah pred neuspehom). Poleg podatkov, usmerjenih na podjetja in oblike zaposlitev, GEM vključuje podatke o stališčih in zaznavah podjetništva, podjetniški aktivnosti in podjetniških ambicijah (glej Tabela 2). Kljub temu da v središču ostaja proces oziroma dejanje ustanovitve novega podjetja, GEM prepozna različne oblike rojevanja novih podjetij, na primer samostojno podjetništvo, odprte novega podjetja ali razširitev obstoječega (Globalni podjetniški monitor, 2018). Poleg informacije o deležu prebivalstva,

vključenega v podjetniško aktivnost, pa ponuja vpogled tudi v kognitivne in motivacijske vidike, povezane s podjetništvom.

Tabela 2: Podjetniški kazalniki (GEM)

Stališča in zaznave podjetništva	Podjetniška aktivnost	Podjetniške ambicije
Zaznane podjetniške priložnosti	Nastajajoča podjetniška aktivnost	Pričakovanje visoke rasti v naslednjih petih letih (delovna mesta)
Zaznane lastne podjetniške zmožnosti	Zgodnja podjetniška aktivnost (podjetja, mlajša od 3,5 let)	
Lastne podjetniške namere	Zgodnja podjetniška aktivnost iz nuje	Ponujanje izdelkov in storitev, ki so novi na trgu (med kupci in konkurenco)
Strah pred podjetniškim neuspehom	Zgodnja podjetniška aktivnost iz priložnosti	
Ocena javnega mnenja o podjetništvu kot karierni izbiri	Zrela podjetniška aktivnost (podjetja, starejša od 3,5 let)	Poslovanje v tehnološkem sektorju
Ocena pogostosti medijskega poročanja o pozitivnih podjetniških zgodbah	Prekinitev podjetniške aktivnosti	Raba novih in zadnjih tehnologij pri poslovanju

Vir: Globalni podjetniški monitor (2018).

1.3 Pomen podjetništva za gospodarstvo

Podjetništvo je praviloma predstavljeno kot gonilo gospodarske rasti, inovacij in zaposlovanja. V nadaljevanju so predstavljene empirične, pregledne in metaanalitične raziskave odnosa med podjetništvom in ekonomskimi učinki, vključno z vplivi na bruto domači proizvod na prebivalca, gospodarsko rast, neenakost dohodka, inovacije, raven brezposelnosti in gospodarske konkurenčnosti.

1.3.1 Povezava med podjetništvom, bruto domačim proizvodom in gospodarsko rastjo

Splošno sprejeto je, da podjetništvo pozitivno vpliva na gospodarsko rast (Cumming, Johan in Zhang, 2014; Minniti in Lévesque, 2010). Raziskovalci (Bosma, Content, Sanders in Stam, 2018; Ivanović-Djukić, Lepojević, Stefanović, van Stel in Petrović, 2018) praviloma ugotavljajo pozitivno povezanost med podjetništvom in ekonomsko rastjo, vendar pa je moč tega odnosa odvisna od oblike podjetništva. Podjetništvo z velikim potencialom rasti se med vsemi oblikami podjetništva najmočnejše povezuje z rastjo bruto domačega proizvoda (Ivanović-Djukić in drugi, 2018; Stam, Hartog, van Stel in Thurik, 2011; Valliere in Peterson, 2009). Poleg tega je število novoregistriranih družb z omejeno odgovornostjo boljši napovednik bruto domačega proizvoda na prebivalca kakor število vseh novoregistriranih podjetij (vključno s samozaposlenimi) (Cumming in drugi, 2014).

Kljub temu so nekateri raziskovalci skeptični glede t. i. praktične pomembnosti odnosa med podjetniško aktivnostjo in rastjo bruto domačega proizvoda. Na primer, Bosma in sodelavci (2018) ugotavljajo, da je učinek podjetništva na rast gospodarstva (ob nadzoru

nekaterih drugih spremenljivk, npr. kakovosti človeškega kapitala) tako majhen, da je zanemarljiv (z regresijskim modelom so pokazali, da 10,00 % povečanje celotne podjetniške aktivnosti ali podjetniške aktivnosti iz priložnosti pomeni le 0,18 % povečanje bruto domačega proizvoda na prebivalca). Cumming s sodelavci (2014) sicer ugotavlja, da je moč odnosa med spremenljivkami odvisna od izbranih mer in baz podatkov, a ocenjuje, da gre za znatno povezavo (z regresijskim modelom na različnih bazah podatkov ocenjuje, da 10,00 % povečanje zgodnje podjetniške aktivnosti pomeni 2,40 % zvišanje bruto domačega proizvoda na prebivalca).

Zaključimo lahko torej, da se podjetništvo pozitivno povezuje z bruto domačim proizvodom na prebivalca in gospodarsko rastjo, moč povezave pa je odvisna od prevladujoče oblike podjetniške aktivnosti in institucionalnih pogojev v nacionalnem gospodarstvu.

1.3.2 Povezava med podjetništvom in neenakostjo dohodka

Podjetniška aktivnost se z družbeno neenakostjo povezuje na dva načina. Prvič, visoka družbena neenakost lahko na eni strani implicira nujno nižjega sloja, da se vključi v podjetniško aktivnost zaradi pomanjkanja drugih zaposlitvenih možnosti, na drugi strani pa priložnost višjega sloja, da investira prihranke v podjetniško aktivnost. Drugič, podjetništvo lahko pogloblja neenakost preko dohodkovne vrzeli v škodo majhnih in samostojnih podjetnikov ter v korist manjšega segmenta hitrorastočih, uspešnih podjetnikov.

Empirične raziskave na nacionalni in mednarodni ravni (Atems in Shand, 2018; Halvarsson, Korpi in Wennberg, 2018; Ragoubi in Harbi, 2018; Xavier-Oliveira in drugi, 2015) kažejo, da se neenakost dohodka pozitivno povezuje s podjetniško aktivnostjo, vendar v večji meri s podjetništvom iz nuje in deležem samozaposlenih. Pozitivna je povezava tudi s podjetništvom iz priložnosti in deležem registriranih podjetij, kar avtorji razlagajo z večjo razpoložljivostjo prihrankov za podjetniške investicije ter z ambicioznim podjetništvom. Vendar pa, kot kaže, visoke ravni neenakosti zavirajo podjetniško aktivnost (Ragoubi in Harbi, 2018), to pa zato, ker visoka raven neenakosti v družbi za podjetnike pomeni manj ugodno poslovno okolje (Cingano, 2014), saj povzroči krčenje trga za kakovostne in inovativne masovne izdelke in storitve (Zweimüller, 2000; Zweimüller in Brunner, 2005).

Čeprav večina raziskav predpostavlja, da je podjetniška aktivnost odvisna od neenakosti dohodka in bogastva, nekateri avtorji (Atems in Shand, 2018; Lewellyn, 2018; Packard in Bylund, 2018) opozarjajo, da je neenakost lahko posledica podjetniške aktivnosti. Lewellyn (2018) je na primer pokazala, da visokorastoča podjetniška aktivnost (v državah, kjer prevladuje lastniško in ne dolžniško financiranje) povečuje dohodkovno neenakost na račun povečevanja dohodkov višjih slojev in zniževanja dohodkov nižjih slojev, medtem ko podjetništvo iz nuje znižuje dohodke nižjega sloja in zavira njegovo mobilnost (v

okoljih z visoko vpletenostjo države, šibkim izobraževalnim sistemom in nizkimi ravnmi družbenega zaupanja). Podobno Halvarsson s sodelavci (2018) ugotavlja, da delež samozaposlenih v gospodarstvu pomembno prispeva k dohodkovni neenakosti preko vpliva na delež posameznikov v spodnjem delu dohodkovne razporeditve, medtem ko delež lastnikov-menedžerjev družb z omejeno odgovornostjo prispeva k dohodkovni neenakosti preko višanja deleža posameznikov v najvišjih dohodkovnih kategorijah.

Različne oblike podjetništva se torej pozitivno povezujejo z dohodkovno neenakostjo, vendar pa je prispevek podjetništva k dohodkovni neenakosti kvalitativno različen glede na obliko podjetniške aktivnosti v gospodarstvu.

1.3.3 Povezava med podjetništvom in inovacijami

Koncept podjetništva in podjetniške aktivnosti je tesno povezan s konceptom inovacij (Blundel in Lockett, 2011). Nova in mlada podjetja lahko uvedejo nove izdelke, storitve, procese in celo trge. V raziskavah na nacionalni in mednarodni ravni raziskovalci kot mero inovativne aktivnosti najpogosteje uporabljajo izdatke za raziskave in razvoj, patente in uvedbo novih izdelkov ter tehnologij (Van Praag in Versloot, 2007).

Obsežen pregled raziskav na ravni podjetij (Van Praag in Versloot, 2007) kaže, da manjša in mlajša podjetja vlagajo manj v raziskave in razvoj ter v povprečju prijavijo manj patentov in izdelajo manj inovacij v primerjavi z večjimi podjetji, so pa pri tem bolj učinkovita, kar pomeni, da ustvarijo več inovacij na zaposlenega. Večja podjetja imajo tudi višji delež radikalnih inovacij. Prav tako manjša in mlajša podjetja ne izstopajo po hitrosti integracije novih nizkocenovnih inovacij v svoje poslovanje, nasprotno, manj verjetno je, da bodo vanje vključila dražje inovacije. Kot opozarjata Vaona in Pianta (2008), se inovacije med manjšimi in večjimi podjetji kvalitativno razlikujejo. Manjša podjetja so aktivnejša v inovacijah proizvodov, medtem ko so večja podjetja aktivnejša v inovacijah procesov, zato ni presenetljivo, da večja podjetja pogosteje kot manjša integrirajo različne inovacije v svoje poslovne procese.

Ti izsledki še ne pomenijo, da podjetniška aktivnost ne prispeva ključno k inovacijam na nacionalni ravni. Cumming in sodelavci (2014) ugotavljajo, da se delež novoustanovljenih podjetij značilno povezuje z inovacijami na nacionalni ravni, merjenimi v patentih na prebivalstvo, še posebej na vzorcu držav zahodne Evrope, Kanade in Združenih držav Amerike. Aghion, Blundell, Griffith in Howitt (2009) ugotavljajo, da novoustanovljena podjetja spodbujajo inovacije tudi pri že uveljavljenih podjetjih v tehnološko zahtevnih panogah preko konkurenčnih pritiskov.

Ferreira, Fernandes in Ratten (2017) so na mednarodnih podatkih pokazali, da se inovativnost pomembno pozitivno povezuje s konkurenčnostjo gospodarstva, vendar pa je odnos med podjetniško aktivnostjo in inovativnostjo ter konkurenčnostjo statistično nepomemben. Statistično nepomemben rezultat je lahko posledica tega, da imajo različne

oblike podjetniške aktivnosti različen učinek na inovacije in konkurenčnost. Tako na primer Zsuzsanna in Herman (2012) ugotavljata, da na ekonomske izide držav pomembno vpliva le inovativno podjetništvo (ki na trge uvaja nove izdelke ali storitve), Wong, Ho in Autio (2005) pa to ugotavljajo le za podjetniško aktivnost z visokim potencialom za rast.

Odnos med podjetništvom in inovacijami na ravni držav ni povsem jasen. Možno je, da statistike na ravni držav podcenjujejo inovativno dejavnost novoustanovljenih podjetij, ker manjša in mlajša podjetja generirajo znanje in inovacije na manj formalen način kot, na primer, z izdatki za raziskovanje in razvoj ali patenti. Odnos med podjetništvom in inovacijami je lahko podcenjen zaradi zanemarjanja heterogenosti oblik podjetniške aktivnosti. Različne oblike podjetniške aktivnosti so namreč različno povezane z inovativnostjo na ravni držav (Aghion in drugi, 2009; Cumming in drugi, 2014; Rinne, Steel in Fairweather, 2012; Zsuzsanna in Herman, 2012), pri čemer je znaten del podjetniške aktivnosti imitativne narave (Aldrich, 2011; Koellinger, 2008). Odnos je lahko tudi pod vplivom tretjih spremenljivk, npr. panoge (npr. visokotehnološke panoge), ekonomske razvitosti držav ali institucionalnega in kulturnega okolja (npr. individualizem) (Aghion in drugi, 2009; Koellinger, 2008).

1.3.4 Povezava med podjetništvom in brezposelnostjo ter kakovostjo in stabilnostjo zaposlitev

Nova in mlada podjetja lahko z zaposlovanjem prispevajo k ustvarjanju delovnih mest v gospodarstvu. Ta novoustanovljena delovna mesta pa se lahko med sabo razlikujejo v kakovosti (npr. višini plače, višini dodatkov, značilnostih delovnega mesta, delovnem zadovoljstvu) in stabilnosti.

Metaanaliza (Van Praag in Versloot, 2007), ki je zajela raziskave med letoma 1995 in 2007, je pokazala jasen prispevek majhnih in novih podjetij h kratkoročnemu ustvarjanju delovnih mest, vendar pa lahko srednjeročno pritiski majhnih in novih podjetij povzročijo krčenje delovnih mest znotraj panoge/trga zaradi konkurenčnih pritiskov na (manj učinkovita) uveljavljena podjetja. Kljub temu raziskave (Acs in Mueller, 2008; Block, Fisch in Van Praag, 2018; Thurik, Carree, Van Stel in Audretsch, 2008) kažejo, da je dolgoročno (v od dve- do osemletnem časovnem zamiku) učinek novih podjetij na brezposelnost pozitiven. Raziskave (Ayyagari in drugi, 2014; Haltiwanger, Jarmin in Miranda, 2013; Malchow-Møller, Schjerning in Sørensen, 2011) potrjujejo pozitiven odnos med starostjo podjetij in ustvarjanjem delovnih mest. Ta odnos je bodisi neposreden (delovna mesta ustvarjena v novih podjetjih) bodisi posreden (delovna mesta ustvarjena v obstoječih podjetjih) (Fritsch in Noseleit, 2013). Posreden učinek je lahko negativen (ukinjanje novih ali obstoječih delovnih mest v že uveljavljenih podjetjih) ali pozitiven (ustvarjanje novih delovnih mest v že uveljavljenih podjetjih). Kot empirično ugotavlja Fristich in Noseleit (2013), je pozitiven (neposreden in posreden) učinek novih podjetij na delovna mesta odvisen od kakovosti teh podjetij na trgu oziroma njihove zmožnosti

konkuriranja na trgu. Neposreden učinek je najbolj izrazit pri gazelah in novoustanovljenih podjetjih z več kot 20 zaposlenimi (Acs in Mueller, 2008).

Drug pomemben vidik učinkov podjetništva na trg dela je prispevek k njegovi (ne)stabilnosti. Vprašanje torej je, ali majhna in nova podjetja ustvarijo (preko ustanovitve in dodatnega zaposlovanja) in uničijo (preko prenehanja delovanja in odpuščanja) več delovnih mest kakor velika in uveljavljena podjetja. Raziskave (Haltiwanger, Jarmin in Miranda, 2013; Page in Söderbom, 2015) kažejo, da majhna in nova podjetja tako ustvarijo kot uničijo več delovnih mest v primerjavi z večjimi in uveljavljenimi podjetji, kar implicira da so zaposlitve v majhnih in novih podjetjih bolj nestabilne. Vendar pa lahko z makroekonomskega vidika podjetniška aktivnost pripomore k stabilizaciji gospodarstva, saj je pogosto proticiklična (Fritsch, Kritikos in Pijnenburg, 2015; Konon, Fritsch in Kritikos, 2018). Podjetniška aktivnost se namreč poveča v času recesij, kar je predvsem posledica nižjih vstopnih in oportunitetnih stroškov za podjetnike.

Poleg tega raziskovalci, ki proučujejo plačne razlike (Burton in drugi, 2018; Page in Söderbom, 2015), opozarjajo, da majhna podjetja v povprečju svojim zaposlenim izplačujejo nižje plače kot večja podjetja. Vendar pa to ne velja nujno za mlajša podjetja v primerjavi z že uveljavljenimi (Burton, Dahl in Sorenson, 2016). Novoustanovljena podjetja so mlada in majhna, plače pa so, v primeru izenačenih sociodemografskih karakteristik zaposlenih, v njih nižje, saj je učinek velikosti podjetja na plače večji od učinka starosti podjetja na plače (Burton in drugi, 2016). Tudi v primeru primerjav dohodkov med samozaposlenimi in zaposlenimi raziskovalci (Acs in drugi, 2016; Atems in Shand, 2018) ugotavljajo, da imajo samozaposleni v povprečju znatno nižje osebne dohodke od zaposlenih.

Na podlagi izsledkov navedenih raziskav lahko zaključimo, da podjetništvo, še posebej visokokakovostno podjetništvo z visokim potencialom za rast, pomembno prispeva k ustvarjanju delovnih mest in zmanjševanju brezposelnosti, so pa zaposlitve v novoustanovljenih podjetjih manj stabilne in nižje plačane kot v večjih in že uveljavljenih podjetjih.

1.3.5 Povezava med podjetništvom, produktivnostjo in konkurenčnostjo gospodarstva

Podjetništvo naj bi bilo ključno pri spodbujanju konkurenčnosti gospodarstva (Blanco-González, Díez-Martín in Prado-Román, 2015). Konkurenčnost se nanaša na skupek institucij, politik in dejavnikov, ki določajo raven produktivnosti gospodarstva, s tem pa ključno prispevajo h gospodarski rasti.

V splošnem empiričnih raziskav, ki bi preučevale odnos med podjetništvom in konkurenčnim razvojem držav, primanjkuje. Peščica tistih, ki so preučevale odnos med celotno podjetniško aktivnostjo in globalnim kazalnikom konkurenčnosti na nacionalni ravni (Blanco-González in drugi, 2015; Ferreira in drugi, 2017), prihaja do nekonsistentnih

rezultatov, ki kažejo, da je odnos med podjetniško aktivnostjo in konkurenčnostjo šibek in odvisen od nacionalnega okolja oziroma stopnje razvitosti gospodarstva. Ferriera in sodelavci (2017) na primer ugotavljajo, da je v manj razvitih gospodarstvih povezava med konstruktoma pomembna, a negativna, medtem ko je pri bolj razvitih gospodarstvih pozitivna, a statistično nepomembna.

Šibkost ali odsotnost povezave v raziskavi Ferriera in sodelavcev (2017) je lahko tudi posledica razlik v moči in smeri povezav glede na vrsto podjetniške aktivnosti. Nekatere raziskave, ki so preučevale odnos med podjetništvom in ravno produktivnosti v gospodarstvu (Bosma in drugi, 2018; Erken, Donselaar in Thurik, 2018; Gawel, 2014), namreč poročajo o pomembni pozitivni povezanosti med konstruktoma, moč odnosa pa je odvisna tako od ravni razvitosti gospodarstva kot tudi od tipa podjetniške aktivnosti. Aparicio, Urbano in Audretsch (2016) na primer poročajo, da se podjetništvo iz priložnosti močneje povezuje s produktivnostjo na nacionalni ravni kot podjetništvo iz nuje. González-Pernía s sodelavci (2012) ugotavlja, da sama podjetniška aktivnost ni zadostna za rast konkurenčnosti gospodarstva. Podjetniška aktivnost v okolju z visoko razpoložljivostjo človeškega kapitala uspešno pripomore k izboljšanju regionalne konkurenčnosti.

Splošno sprejeto je, da je podjetništvo ključno za gospodarsko rast prav zaradi vplivov na produktivnost in konkurenčnost (Blanco-González in drugi, 2015). Podjetniki namreč ustvarjajo konkurenčne pritiske v gospodarstvu, nekateri izmed njih uspešno uvajajo inovacije na obstoječih trgih ali odpirajo nove trge, s čimer izboljšujejo produktivnost gospodarstva v celoti (Wong, 2015). Glede na pregledane raziskave lahko zaključimo, da je učinek podjetništva na konkurenčnost gospodarstva odvisen od oblike podjetniške aktivnosti in pogojev, v katerih se le-ta odvija.

2 BLAGOSTANJE

2.1 Opredelitve in teorije blagostanja

Tradicionalno se različne discipline med seboj razlikujejo v konceptualizaciji in merjenju blagostanja. Psihološki pristop blagostanje razume kot doživljanje zadovoljstva in sreče oziroma občutek smisla in psihološkega prosperiranja. Sociološki pristop poudarja socialne in ekonomske pogoje, ki omogočajo kvalitetno življenje, ekonomski pristop pa uspešno zadovoljevanje potreb oziroma preferenc.

Dva ključna pogleda na blagostanje v psihologiji sta hedonski pogled (t. i. subjektivno emocionalno blagostanje ali subjektivno blagostanje) in eudaimonski pogled (t. i. psihološko blagostanje). **Subjektivno blagostanje** je opredelil Ed Diener (roj. 1946). Gre za psihološki konstrukt, sestavljen iz subjektivne evalvacije življenja kot celote, prisotnosti prijetnih čustev in odsotnosti neprijetnih čustev (Diener, 1984; Ong in van Dulmen, 2006).

Subjektivno blagostanje ima torej kognitivno (zadovoljstvo z življenjem) in afektivno komponento (doživljanje pozitivnih in negativnih čustev ter ravnovesje med njimi). Ena ključnih značilnosti koncepta subjektivnega blagostanja je v tem, da respondentom omogoča uporabo lastnih (in s tem subjektivno pomembnih) kriterijev za oceno svojega življenja.

Psihološko blagostanje je opredelila Carol Ryff (roj. 1950). Ryff in Singer (2008) opredeljujeta psihološko blagostanje kot sprejemanje sebe, občutek smisla, obvladovanje okolja, pozitivne medosebne odnose, osebnostno rast in avtonomijo. Sorodna konceptu psihološkega blagostanja sta tudi koncept samodoločenosti, opredeljen kot občutek kompetentnosti, medosebne povezanosti in avtonomnosti posameznika (Ryan in Deci, 2002), ter koncept avtentične sreče oz. izpolnjenosti, opredeljene kot izkustvo pozitivnih čustev (užitka), zavzetosti in smisla (Seligman, 2002). V zadnjih letih se kot sinonim za psihološko blagostanje pogosto uporablja termin psihološko prosperiranje (angl. *flourishing*) (npr. Huppert, 2009; Huppert in So, 2013; Seligman, 2011; Seligman, 2018; Shah in Marks, 2004). Psihološko prosperiranje se nanaša na zadovoljenost univerzalnih psiholoških potreb, kot so občutek smisla, optimizma, pozitivna samopodoba, podporni medosebni odnosi, občutek spoštovanja, občutek kompetentnosti, zavzetost in občutek prispevanja (Diener in drugi, 2010). Psihološko prosperiranje oziroma psihološko blagostanje se torej nanaša predvsem na človekovo izpolnjenost in delovanje, medtem ko se subjektivno blagostanje nanaša na zadovoljstvo in srečo (čustvovanje). Raziskave (Musek, 2008) kažejo, da gre za zmerno do visoko povezana konstrukta. Subjektivno blagostanje je lahko posledica posameznikovega vedenja, ki podpira njegovo samoaktualizacijo (in s tem psihološko blagostanje), pa tudi posledica družbene vključenosti in prosocialnega vedenja (pregled v Huppert, 2009).

Nekoliko drugačen pogled na blagostanje ponuja ekonomski koncept **zadovoljevanja preferenc** (angl. *preference satisfaction*). Ta predvideva, da ljudje sprejemajo optimalne odločitve, s katerimi maksimizirajo svojo korist (angl. *utility*). Iz tega sledi, da je mogoče z opazovanjem posameznikovih izbir ugotoviti, kaj prispeva k njegovi dobrobiti, ter da je posameznikovo blagostanje odvisno od ravni zadovoljenosti njegovih preferenc. Zaradi predpostavk o racionalnem subjektu gre za pogosto kritiziran pristop k preučevanju blagostanja, ki ga v zadnjih dveh desetletjih nadomeščajo psihološki koncepti blagostanja (Ackerman, Kiron, Goodwin, Harris in Gallagher, 1997; Di Tella in MacCulloch, 2008; Fujiwara in Campbell, 2011; Gasper, 2005; Haavard Maridal in drugi, 2018).

Objektivno blagostanje se nanaša na objektivne komponente dobrega življenja. V središču tega pristopa so kazalniki kvalitete življenja, s poudarkom na ekonomskih (npr. dohodek, prehranjenost, stanovanjski pogoji) in socialnih pogojih (npr. izobrazba, zdravje, politično udejstvovanje, socialna mreža) (Alatartseva in Barysheva, 2015; Western in Tomaszewski, 2016). Objektivno blagostanje se sicer razlikuje od subjektivnega oziroma psihološkega blagostanja, vendar je z njim tudi povezano – višje objektivno blagostanje implicira višje subjektivno blagostanje, vendar pa tega ne pojasnjuje v celoti (Western in

Tomaszewski, 2016). To je smiselno, saj k subjektivnemu blagostanju poleg ekonomskih in socialnih dejavnikov prispevajo na individualni ravni tudi biološki, psihološki in demografski dejavniki, na socialni pa kulturni, ekološki, politični, pravni in tehnološki dejavniki (Želinský, Soroková in Petříková, 2018). Objektivno blagostanje, razumljeno kot dobri življenjski pogoji, lahko torej razumemo kot predhodnik ali predpogoj za subjektivno in psihološko blagostanje. To perspektivo podpira tudi ugotovitev, da je izbira objektivnih kazalnikov pogosto pogojena prav z njihovo močjo napovedovanja subjektivnega blagostanja (npr. World Happiness Report, 2018) in da so objektivni vidiki blagostanja močnejše povezani s subjektivnimi v razvijajočih se državah kakor v razvitih državah (Howell in Howell, 2008).

2.2 Mere blagostanja

Raziskovalci pri merjenju družbenega blagostanja uporabljajo objektivne in/ali subjektivne mere blagostanja. Kot **objektivne mere blagostanja** se med drugim uporabljajo kazalniki, kot so ekonomska rast (Wilkinson, 2007), pravičnost (Rawls, 2001), ravnotežje med poklicnim in zasebnim življenjem, izobrazbena struktura, dohodek in ekonomska varnost v primeru brezposelnosti (Ribes-Giner, Moya-Clemente, Cervelló-Royo in Perello-Marin, 2019), umrljivost, stopnja kriminala, stopnji absentizma in fluktuacije, izobrazbena struktura, višina donacij (Maccagnan, Wren-Lewis, Brown in Taylor, 2019), izobrazbeni in poklicni dosežki (Schueller in Seligman, 2010).

Subjektivne mere blagostanja temeljijo na samoporočanju udeležencev raziskav. V tem primeru blagostanje v družbi razumemo kot agregat ali povprečje ocen osebnega (individualnega) blagostanja. Tudi tukaj se raziskovalci poslužujejo različnih mer, na primer ocen mentalnega zdravja (Huppert in So, 2013), sreče (Spruk in Kešeljević, 2016), ravni avtonomije, smisla, stresa ter zadovoljstva z delom in dohodkom (Sáiz-Álvarez, Corduras Martínez in Cuervo-Arango Martínez, 2014) pa tudi mer zadovoljstva z življenjem (Di Tella in MacCulloch, 2008; Pennock, 2016).

Tabela 3 prikazuje razpoložljive kazalnike za merjenje blagostanja v družbi na nacionalni in mednarodni ravni. Kazalniki se razlikujejo tako glede vsebine lestvic kot lastnosti mer. OECD-jev Indeks boljšega življenja zajema pretežno objektivne mere ekonomske blaginje in kvalitete življenja ter enopostavčno samoocenjevalno mero zadovoljstva z življenjem. Pod okriljem Združenih narodov (UN) sta se razvila Indeks človekovega razvoja in Poročilo o sreči po svetu. Če prvi vsebuje le objektivne mere, vezane primarno na raven revščine in bede v družbi, je drugi osnovan predvsem na subjektivnih merah in od leta 2018 dalje poleg zadovoljstva z življenjem vključuje tudi lestvico pozitivnega in lestvico negativnega afekta. Zadovoljstvo z življenjem meri z eno postavko (Cantrilova lestev), medtem ko pozitiven in negativen afekt meri kot povprečje treh afektivnih mer (sreča, smeh in užitek ter skrb, žalost in jeza). Legatumov indeks blaginje zajema devet lestvic, ki so sestavljene tako iz objektivnih kot subjektivnih mer. Gre za kazalnik, ki je, podobno kot

OECD-jev Indeks boljšega življenja, namenjen informiranju in oblikovanju politik, kar se odraža v izboru spremenljivk – izbrane mere so verjetni predhodniki osebnega in družbenega blagostanja, ne pa mere blagostanja same po sebi.

Tabela 3: Mednarodni kazalniki blagostanja v družbi

Indeks (Organizacija)	Lestvice	Število držav
Indeks boljšega življenja (OECD, EU)	- dohodek in premoženje gospodinjstva (OM) - zaposlitev in dohodek (OM) - stanovanje in stanovanjski stroški (OM) - izobrazba (OM) - vključenost v družbo (OM) - ravnovesje med poklicnim in zasebnim življenjem (OM, SM) - zadovoljstvo z življenjem (SM) - mreža socialne podpore (SM) - kakovost zraka in vode (OM) - zdravje (OM, SM) - varnost (OM, SM)	38
Indeks človekovega razvoja (UN)	- življenjska doba (OM) - stopnja izobrazbe (OM) - bruto nacionalni dohodek (OM)	189
Poročilo o sreči po svetu (Earth Institute, UN)	- zadovoljstvo z življenjem (SM) - pozitivni afekt (SM) - negativni afekt (SM) - bruto domači proizvod na prebivalca (OM) - GINI indeks (OM) - pričakovana zdrava življenjska doba (OM) - socialna podpora (SM) - svoboda odločanja (SM) - dobrodelnost (SM) - korupcija (SM)	152–156
Legatumov indeks blaginje (Legatum Institute)	- gospodarska kakovost (OM, SM) - poslovno okolje (OM, SM) - upravljanje (OM, SM) - izobrazba (OM, SM) - zdravje (OM, SM) - varnost in zaščita (OM, SM) - osebna svoboda (OM, SM) - socialni kapital (OM, SM) - naravno okolje (OM, SM)	149
Svetovna podatkovna baza o sreči (Erasmus Universiteit Rotterdam)	- zadovoljstvo z življenjem (SM) - pričakovana življenjska doba (OM) - leta zadovoljnega življenja - neenakost v zadovoljstvu z življenjem	158

Opomba: OM – objektivna mera, SM – subjektivna mera.

Vir: lastno delo.

Svetovna podatkovna baza o sreči je edinstvena med omenjenimi, saj združuje različne raziskave o zadovoljstvu z življenjem in njihove izsledke povzema na način, ki omogoča mednarodne primerjave. Poleg mere zadovoljstva z življenjem ponuja tudi mero let zadovoljnega življenja, izračunano na podlagi povprečnega zadovoljstva z življenjem in pričakovane življenjske dobe, ter mero neenakosti v zadovoljstvu na nacionalni in regionalni ravni.

Nekateri avtorji so na podlagi razpoložljivih panelnih podatkov oblikovali tudi nekoliko drugačne mednarodno primerljive mere subjektivnega blagostanja. Na primer Huppert in So (2013) sta na podlagi podatkov Evropske družboslovne raziskave (angl. *European Social Survey*) oblikovala mero prosperiranja, ki je izrazito podobna Lestvici prosperiranja (angl. *Flourishing scale*; Diener in drugi, 2010), ki se uporablja v psihologiji za merjenje psihološkega blagostanja. Vključila sta deset enopostavčnih samoocenjevalnih mer, in sicer občutek kompetentnosti, čustveno stabilnost, zavzetost, občutek smisla, optimizem, pozitivna čustva, pozitivne medosebne odnose, rezilientnost, pozitivno samopodobo in vitalnost.

2.3 Pomen preučevanja blagostanja na ravni regij in držav

Obsežno telo raziskav s področja psihologije (pregled v Diener, 2012 in Ryff, 2014) kaže, da je blagostanje ključno za zdravje in konstruktivno delovanje posameznikov v družbi. Raziskovalci ugotavljajo, da subjektivno blagostanje napoveduje šolsko uspešnost (Suldo, Thalji in Ferron, 2011), storilnost in uspešnost zaposlenih na delovnem mestu (Oswald, Proto in Sgroi, 2015), uspešnost podjetij (Edmans, 2012; Harter, Schmidt, Asplund, Killham in Agrawal, 2010), prosocialno vedenje (Dunn, Aknin in Norton, 2014; Erreygers, Vandebosch, Vranjes, Baillien in De Witte, 2019; Lee, 2018), kreativnost posameznikov (Ceci in Kumar, 2016), napoveduje tudi njihovo zdravje in dolgoživost (Lawrence, Rogers in Wadsworth, 2015). Poleg tega subjektivno blagostanje že samo po sebi predstavlja želen izid za posameznike (Diener, 2012).

Posledično lahko blagostanje na ravni regij in držav razumemo kot pokazatelja zdravega, konstruktivnega in zadovoljnega delovanja prebivalcev, s pomembnimi učinki na zdravje, delo in socialne odnose posameznikov. Zaradi tega blagostanje ne predstavlja le enega izmed temeljnih psiholoških ciljev, temveč tudi enega izmed ključnih družbenih, ekonomskih in političnih smotrov.

Ključni avtorji s področja ekonomije sreče (angl. *happiness economics*) (npr. Blanchflower in Oswald, 2011; Layard, 2006; Oswald, 1997; Stutzer in Frey, 2010) poudarjajo, da ekonomska aktivnost ni namenjena sama sebi, temveč je njena vrednost v tem, da prispeva k človeški sreči. Andrew Oswald (roj. 1953), en najvidnejših avtorjev tega področja, trdi, da:

»Ekonomska uspešnost ni intrinzično zanimiva. Nikogar zares ne zanima lanske letošnja raven bruto domačega proizvoda ali menjalni tečaj naslednje leto. Ljudje nimajo vrojenega zanimanja za ponudbo denarja, inflacijo, ekonomsko rast, neenakost, brezposelnost in podobno. /.../ Ekonomske številke so pomembne zgolj posredno. /.../ Ekonomski kazalniki so pomembni zgolj in le do te mere, do katere prispevajo k človeški sreči.« (Oswald, 1997, str. 1815).

Na tem mestu je pomembno opozoriti, da je sreča le en vidik blagostanja, in sicer subjektivnega blagostanja, ki sledi hedonski paradigmi razumevanja blagostanja in se pomembno razlikuje od koncepta psihološkega blagostanja oziroma psihološkega prosperiranja, čeprav je z njim povezana. V zadnjih letih tudi opazno narašča soglasje med akademiki in snovalci socialno-ekonomskih politik, da je blagostanje večdimenzionalni konstrukt (pregled v McGregor, Coulthard in Camfield, 2015), torej je pretežni pristop avtorjev na področju ekonomije sreče nekoliko preozek, kljub temu pa je njihov prispevek k razvoju področja »ekonomije in politik blagostanja« izrazitega pomena.

Zavedanje pomena blagostanja narašča tudi med vplivnimi institucijami, kot so Združeni narodi, Evropska komisija in OECD. Združeni narodi so na primer leta 2012 prepoznali srečo kot temeljni človeški cilj in leta 2013 razglasili svetovni dan sreče. Leta 2007 je Evropska komisija v sodelovanju z Evropskim parlamentom in OECD gostila konferenco z naslovom Onkraj BDP (angl. *Beyond GDP*), katere cilj je bil preusmeriti pozornost na kazalnike blagostanja onkraj ekonomskih kazalnikov. Tej iniciativi je sledila vrsta poročil in direktiv (npr. Evropska komisija, 2013; Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2009). Pred kratkim je OECD objavila poročilo z naslovom Onkraj BDP (Stiglitz, Fitoussi in Durand, 2018), v katerem ponovno poziva k merjenju blagostanja na ravni držav in uporabo teh mer za evalvacijo ekonomskega in socialnega razvoja držav ter oblikovanje politik.

Namen preučevanja blagostanja na ravni regij in držav je razumevanje, kaj prispeva k družbi, ki omogoča človeško prosperiranje. To vključuje politično-pravne, ekonomske in socialno-kulturne elemente družb. Podjetniška aktivnost je ena izmed ekonomskih aktivnosti, ki soustvarja okolje družb, zato je pomembno razumeti, ali poleg ekonomske vrednosti ustvarja tudi neekonomsko vrednost, še posebej v obliki blagostanja v družbi.

2.4 Odnos med podjetništvom in blagostanjem

2.4.1 Odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni posameznika

Učinki podjetništva na subjektivno blagostanje podjetnikov so dobro raziskani. Raziskovalci (Ramón-Llorens, Olmedo-Cifuentes in Madrid-Guijarro, 2016; Stephan, 2018) razmeroma konsistentno ugotavljajo, da podjetniki poročajo o višjem delovnem in življenjskem zadovoljstvu. Razliko med blagostanjem podjetnikov in zaposlenih gre v celoti pripisati podjetnikom iz priložnosti (Binder in Coad, 2016; Larsson in Thulin, 2018;

Stephan, 2018). Poleg tega lastniki-menedžerji poročajo o višjem blagostanju kot samozaposleni brez zaposlenih (Sevä, Vinberg, Nordenmark in Strandh, 2016). To nakazuje, da spodbujanje podjetništva med brezposelnimi najverjetneje ni ustrezen ukrep za izboljšanje njihovega nizkega blagostanja (Griep in drugi, 2016), saj so psihološke koristi podjetništva povezane predvsem z lastno željo po udejstvovanju v podjetništvu oziroma zasledovanju podjetniških priložnosti.

Kljub temu raziskave, ki so preučevale učinke prehoda iz plačane zaposlitve v podjetništvo (Georgellis in Yusuf, 2016; Nikolova, 2019; Van der Zwan, Hessels in Rietveld, 2018), niso povsem soglasne glede pozitivnih učinkov podjetništva za nekdanje zaposlene. Rezultati kažejo, da samozaposlitev najverjetneje prispeva k zadovoljstvu z zaposlitvijo, kar še posebej velja za obdobje tik po menjavi zaposlitve (Georgellis in Yusuf, 2016), vendar pa so učinki na zadovoljstvo z življenjem zanemarljivi (Van der Zwan in drugi, 2018). Podjetništvo je bolj stresna in negotova karierna pot od plačane zaposlitve (Cardon in Patel, 2015; Stephan, 2018), čeprav očitno nagrajujoča za večino podjetnikov. Zato ni presenetljivo, da podjetniki izkusijo tako več pozitivnih čustev (npr. čustev sreče in zadovoljstva) kot tudi več negativnih čustev (npr. čustev jeze in strahu) kakor zaposleni (Bencsik in Chuluun, 2019).

Kako zelo, če sploh, bo podjetništvo prispevalo k individualnemu blagostanju podjetnikov, je odvisno tudi od individualnih značilnosti podjetnikov. Na primer Berglund, Johansson Sevä in Strandh (2016) ugotavljajo, da so bolj zadovoljni tisti podjetniki, ki so ekstravertirani, vestni in sprejemljivi, osebne lastnosti pa v večji meri določajo delovno zadovoljstvo podjetnikov kakor zaposlenih. Baron, Franklin in Hmieleski (2016) poudarjajo vlogo psihološkega kapitala (samoučinkovitosti, optimizma, upanja in rezilientnosti) podjetnikov pri uspešnem spoprijemanju s stresorji, povezanimi s podjetništvom, in posledično pri ohranjanju blagostanja (Hmieleski in Carr, 2007). Zanimivi so tudi izsledki raziskav, ki kažejo, da samozaposlitev prispeva predvsem k blagostanju nizko kvalificiranih delavcev in modrih ovratnikov (Hessels, Arampatzi, van der Zwan in Burger, 2018) oziroma posameznikov na nižjih delovnih mestih (Warr, 2018). Podobno ima samozaposlenost večje pozitivne učinke za marginalizirane skupine na trgu dela, na primer ženske in imigrante (Sevä in drugi, 2016).

Nazadnje je pomembno izpostaviti tudi vlogo institucionalnih dejavnikov v odnosu med podjetništvom in blagostanjem na individualni ravni. Fritsch, Sorgner in Wyrwich (2019) ugotavljajo, da so samozaposleni bolj zadovoljni v kontinentalnih državah (Avstrija, Nemčija, Nizozemska in Švica) in večini vzhodnoevropskih držav (Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška, Slovenija in Hrvaška), ne pa tudi mediteranskih (Ciper, Grčija, Italija, Malta, Portugalska in Španija) in nekaterih vzhodnoevropskih državah (Bolgarija, Romunija in Srbija), kjer so bolj zadovoljni zaposleni. Razlike v zadovoljstvu med podjetniki in zaposlenimi v različnih državah so raziskovalci pojasnili s podjetništvu prijaznimi institucijami (npr. kulturne in socialne norme, dostopnost kapitala in

enostavnost poslovanja), ki sicer pozitivno vplivajo na blagostanje tako podjetnikov kot zaposlenih, vendar je njihov učinek na podjetnike večji.

Zaključimo lahko torej, da so podjetniki na splošno bolj zadovoljni z delom in življenjem ter poročajo o višji ravni blagostanja kot zaposleni. Podjetniki iz priložnosti so bolj zadovoljni kot podjetniki iz nuje, čeprav raziskave kažejo tudi to, da imajo prav tiste skupine, ki so na obrobju trga dela oziroma slabših delovnih mestih, največje koristi od samozaposlitve. Učinek podjetništva na individualno blagostanje moderirajo tudi osebnostne značilnosti, kar kaže na pomembnost selekcije posameznikov, ki so za podjetništvo bolj prilagojeni, v samozaposlitev. Čeprav se le malo raziskav, ki preučujejo blagostanje na individualni ravni, ukvarja z vplivi zunanjega poslovnega okolja na odnos med podjetništvom in blagostanjem, ti vplivi niso zanemarljivi in lahko pojasnijo razlike v izsledkih raziskav na ravni držav.

2.4.2 Odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni držav

Čeprav je odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni posameznika (podjetnika) dobro raziskan, to ne drži za odnos med podjetništvom in blagostanjem na ravni držav. Kljub temu ta peščica raziskav nudi zanimiv vpogled v odnos med spremenljivkama.

Na splošno raziskave kažejo pozitiven odnos med podjetništvom in zadovoljstvom z življenjem na ravni držav, vendar pa podrobnejše analize kažejo, da gre za odnos v obliki obrnjene črke U, kar pomeni, da zadovoljstvo narašča le do določene ravni podjetniške aktivnosti, nato pa začne z njo upadati (Naudé in drugi, 2013; Naudé, Amorós in Cristi, 2014). Omenjen odnos velja tudi med zadovoljstvom z življenjem in podjetništvom iz priložnosti (Naudé in drugi, 2014), vendar pa je upadanje zadovoljstva pri visokih ravneh tovrstnega podjetništva mogoče pripisati dvema osamelcema (državama). Odnos med blagostanjem in podjetništvom iz nuje je neobstoječ ali negativen, kar velja tudi za odnos med blagostanjem in deležem samozaposlenih na nacionalni ravni (Amorós in Bosma, 2014; Harbi in Grolleau, 2012; Naudé in drugi, 2014). Da je prevladujoča vrsta podjetništva v družbi pomembnejša od deleža podjetnikov, je pokazal Naudé s sodelavci (Naudé in drugi, 2013), in sicer z izračunom interakcijskega učinka med podjetniško aktivnostjo in razmerjem med podjetništvom iz priložnosti in iz nuje.

Amorós in Bosma (2014) se v svojih analizah osredotočata predvsem na razlike v blagostanju med različnimi vrstami podjetnikov in zaposlenimi, vendar njune analize kažejo tako na pomen oblike podjetniške aktivnosti kot tudi na pomen ekonomske razvitosti države (primerjata na inovacijah temelječa, na učinkovitosti temelječa in na produkcijskih faktorjih temelječa gospodarstva). Še več, v gospodarstvih, ki temeljijo na produkcijskih faktorjih, se tudi podjetništvo iz priložnosti negativno povezuje z zadovoljstvom z življenjem (analiza ni vključevala kontrolnih spremenljivk).

Kot kažejo raziskave (Amorós in Bosma, 2014; Audretsch in Belitski, 2015; Harbi in Grolleau, 2012; Naudé in drugi, 2013, 2014; Ribes-Giner in drugi, 2018), odnos med podjetništvom in blagostanjem na nacionalni ravni najverjetneje medirajo in moderirajo politično-pravne (npr. kakovost institucij oz. upravljanja), ekonomske (npr. raven ekonomskega razvoja, bruto domači proizvod, raven brezposelnosti, ekonomska neenakost, izvozna usmerjenost, povprečen dohodek gospodinjstva), socialno-kulturne (npr. izobrazbena struktura, zdravje, družbena pričakovanja), okoljske in tehnološke ter psihološke spremenljivke (npr. značilnosti in višje zadovoljstvo podjetnikov).

Ključna vprašanja o odnosu med podjetništvom in blagostanjem ostajajo še vedno odprta, na primer – ni jasno, ali podjetništvo vpliva na raven blagostanja na nacionalni ravni ali blagostanje na nacionalni ravni vpliva na raven podjetniške aktivnosti v gospodarstvu; ni jasno, v kolikšni meri gre pozitivne učinke podjetništva na blagostanje pripisati višjemu zadovoljstvu podjetnikov in kako obsežni so učinki prelivanja (na preostali del delovno aktivne in za delo sposobne populacije); ni jasno, preko katerih mehanizmov se podjetništvo in blagostanje na nacionalni ravni povezuje (vprašanje mediatorjev in moderatorjev); prav tako ni jasno, kateri dejavniki vplivajo na zmožnost države, da pretvori podjetniško aktivnost v blagostanje.

3 ČLOVEŠKI KAPITAL

3.1 Opredelitve in teorije človeškega kapitala

Koncept človeškega kapitala je osrednji koncept v raziskavah na področju ekonomsko-poslovno-organizacijskih znanosti in v sociologiji. Avtorji, ključni za razvoj in uveljavitev teorije človeškega kapitala s svojimi teoretičnimi in empiričnimi prispevki, so Jacob Mincer (1922–2006) (1958), Theodore Schultz (1902–1998) (1961) in Gary Becker (1930–2014) (1962; 1964).

Človeški kapital je opredeljen kot pridobljena izobrazba (Mincer, 1958), kot usposabljanje na delovnem mestu, pridobljena izobrazba, dostop do informacij, fizično in duševno zdravje (Becker, 1962) oziroma kot investicija v znanje, zdravje in zaposlitveno mobilnost aktivnega prebivalstva (Schultz, 1961). Osrednja predpostavka teorije človeškega kapitala je, da je narodna gospodarska rast odvisna tako od fizičnega in naravnega kapitala kot tudi od izobrazbe in zdravja delovne sile dotičnega naroda. Šolanje in zdravstveno varstvo prispevata k ekonomskemu in družbenemu razvoju. Schultz (1961) zato trdi, da izdatki za šolstvo in zdravstvo niso poraba (javna poraba ali poraba gospodinjstev), temveč investicija v človeški kapital. Človeški kapital na ravni držav namreč ključno pripomore k izboljšanju produktivnosti, gospodarski rasti in razvoju družb (Schultz, 1961), na ravni posameznikov pa k boljšim zaposlitvenim možnostim in višjim dohodkom z naslova zaposlitve (Becker, 1962; Mincer, 1958).

Tudi v podjetniški literaturi obstajata dva temeljna pristopa k razumevanju vloge človeškega kapitala v podjetništvu. Zoltan Acs in David Audretsch (Acs, Audretsch in Lehmann, 2013; Acs, Braunerhjelm, Audretsch in Carlsson, 2009; Audretsch in Keilbach, 2007) poudarjata pomen razpoložljivosti človeškega kapitala v okolju, v katerem podjetnik deluje, kot enega izmed pomembnih virov podjetniških priložnosti, ki omogočajo visokokakovostno podjetniško aktivnost. Podjetniki prispevajo k ekonomski rasti preko komercializacije obstoječega znanja v družbi. Na drugi strani avtorji, kot je Mike Wright (Ucbasaran, Westhead in Wright, 2008; Wright, Hmieleski, Siegel in Ensley, 2007), poudarjajo vlogo človeškega kapitala podjetnika samega pri odkrivanju in zasledovanju podjetniških priložnosti. Ločijo splošni človeški kapital podjetnika (izobrazbeno raven in delovne oziroma zaposlitvene izkušnje) in za podjetništvo specifičen človeški kapital podjetnika (menedžerske, podjetniške in tehnične zmožnosti ter podjetniške izkušnje).

3.2 Mere človeškega kapitala

Raziskovalci kot mero človeškega kapitala najpogosteje uporabljajo mere, povezane z izobrazbenimi dosežki, na primer delež populacije s terciarno izobrazbo (Qian, Acs in Stough, 2013; Millán, Congregado in Román, 2014), delež populacije s sekundarno izobrazbo (Millán in drugi, 2014) oziroma povprečen izobrazben dosežek v državi (Gennaioli in drugi, 2012; Gomes in Kuehn, 2017). Številne organizacije so oblikovale svoje kazalnike človeškega kapitala, sestavljene iz več komponent oziroma mer. Med njimi so Svetovna banka (angl. *World Bank*), Svetovni ekonomski forum (angl. *World Economic Forum*), Združeni narodi (angl. *United Nations*) in Legatumov inštitut (angl. *Legatum Institute*).

Svetovna banka Indeks človeškega kapitala (angl. *Human Capital Index*, HCI) opredeljuje kot zdravje in izobrazbo bodoče delovne sile. Vidik zdravja zajema umrljivost otrok, mlajših od pet let, pričakovano življenjsko dobo ter višino otrok, mlajših od pet let; vidik šolstva pa pričakovana leta šolanja in kvaliteto šolstva (glede na dosežke učencev in dijakov v mednarodnem merilu).

Globalni indeks človeškega kapitala (angl. *Global Human Capital Index*, GHCI) Svetovnega ekonomskega foruma združuje štiri komponente. Prva je kapaciteta (angl. *capacity*), ki je sestavljena iz deleža pismene populacije ter deleža populacije, ki je zaključila primarno, sekundarno in terciarno izobraževanje. Izkoriščenost (angl. *deployment*) se nanaša na stopnjo udeležbe na trgu dela, razliko med spoloma v zaposlovanju, stopnjo brezposelnosti in stopnjo podzaposlenosti. Razvoj (angl. *development*) vključuje vključenost v primarno in sekundarno izobraževanje ter kvaliteto primarnega izobraževanja in razliko med spoloma v vključenosti v sekundarno izobraževanje; poleg tega vključuje tudi delež vključenih v poklicno izobraževanje, terciarno izobraževanje, raznolikost veščin diplomantov, kvaliteto šolskega sistema in stopnjo usposabljanja na delovnem mestu. Zadnja komponenta, znanje (angl. *know-how*),

zajema delež zaposlenih z visoko ravnjo veščin, delež zaposlenih s srednjo ravnjo veščin, ekonomsko kompleksnost in razpoložljivost usposobljene delovne sile.

Legatumov inštitut ponuja dva ločena kazalnika. Prvi je kazalnik zdravja, ki vključuje podatek o razširjenosti diabetesa med odraslimi, subjektivno oceno fizičnega zdravja, raven precepljenosti, ustreznost sanitarnih objektov, subjektivno oceno psihičnega zdravja, raven umrljivosti, razširjenost debelosti, zadovoljstvo z zdravstvenim sistemom in število smrti zaradi tuberkuloze. Drugi kazalnik je kazalnik izobrazbe, ki vključuje mero dostopa do izobrazbe, kakovosti izobrazbe (kot učne dosežke učencev in dijakov), razliko med spoloma v udeležbi v izobraževanju, subjektivno oceno priložnosti za izobraževanje, stopnjo uspešne zaključitve izobraževanja, zadovoljstvo s kakovostjo izobraževanja, raven izobraženosti zaposlenih, delež poklicno izobraženih, kakovost terciarnega izobraževanja (kot uvrščenost fakultet med najboljše fakultete na svetu) in kakovost pismenosti mladih.

Kot kazalnika človeškega kapitala se uporabljata tudi dva mednarodna testa znanja in veščin, ki se izvajata v okviru Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (angl. *Organization for Economic Cooperation and Development*, OECD). Prvi je PISA (angl. *Programme for International Student Assessment*) za ocenjevanje naravoslovnih, bralnih in matematičnih dosežkov 15-letnikov. Drugi je PIAAC (angl. *Programme for the International Assessment of Adult Competences*) za ocenjevanje besedilnih in matematičnih kompetenc odraslih med 16. in 65. letom ter njihovih sposobnosti reševanja problemov in kompetentnega delovanja na delovnem mestu (npr. veščin timskega dela in upravljanja s časom).

Še nekoliko drugačen pristop k merjenju človeškega kapitala je mogoče najti v Poročilu o vključujočem bogastvu (angl. *Inclusive Wealth Report*), pod okriljem Združenih narodov. Človeški kapital je opredeljen kot funkcija sedanjega in bodočega dohodka, diskontiranega na sedanjo vrednost. Povedano drugače, ocena človeškega kapitala je odvisna od povprečnega izobrazbenega dosežka v državi in tržne donosnosti za izobrazbo.

Med najpogostejše uporabljene podatkovne baze, ki vključujejo podatek o človeškem kapitalu, spada baza Barro-Lee, ki vsebuje podatke po starostnih kategorijah in po spolu vse od leta 1950 do leta 2010 v petletnih intervalih za 146 držav. Bolj specifično, baza vsebuje podatke o povprečnih letih šolanja in deležu populacije, ki je dosegla posamezno raven izobrazbe.

3.3 Vloga človeškega kapitala v podjetništvu

Človeški kapital predstavlja enega izmed ključnih dejavnikov podjetniške aktivnosti in podjetniškega uspeha. Metaanalize (Unger, Rauch, Frese in Rosenbusch, 2011; Van der Sluis, Van Praag in Vijverberg, 2008) potrjujejo pozitivne (čeprav razmeroma majhne) učinke človeškega kapitala na podjetniški uspeh.

Qian in sodelavci (2013) poudarjajo, da je človeški kapital en izmed osrednjih virov podjetniških priložnosti in zmožnosti. Podjetništvo naj bi predstavljalo enega izmed mehanizmov transformacije znanja v gospodarsko rast, saj podjetniki komercializirajo novo in še neuporabljeno znanje (Asc in drugi, 2012), vendar pa človeški kapital ne zgolj omogoča in facilitira podjetniške aktivnosti, temveč jo tudi privlači. Nekatere raziskave (Baltzopoulos in Broström, 2013; Rigby in Brown, 2015) namreč kažejo, da se nova podjetja zgoščujejo okoli centrov znanja (npr. univerzitetnih središč).

Čeprav večina avtorjev (npr. Qian in drugi, 2013; Van der Sluis in drugi, 2008) meni, da je človeški kapital kritičen za podjetništvo predvsem zaradi povečevanja podjetniških zmožnosti (tj. zmožnosti podjetnikov, da razumejo, prepoznajo in komercializirajo razpoložljivo znanje), Millán in sodelavci (2014) poudarjajo, da človeški kapital podjetnika ni edina vrsta človeškega kapitala, ki je pomembna za podjetniški uspeh. Avtorji pojasnjujejo, da so učinki človeškega kapitala na podjetniške izide širši, saj človeški kapital v družbi sodoloča značilnosti trga dela oziroma značilnosti razpoložljive delovne sile ter značilnosti povpraševanja na trgu oziroma značilnosti (potencialnih) kupcev. Višje izobraženo delovno silo označuje višja storilnost in inovativnost (Gennaioli in drugi, 2012; Lehmann in Seitz, 2017), večja razpoložljivost le-te na trgu pa pomeni, da podjetniki lažje pridobijo kvalificirano delovno silo. Na drugi strani človeški kapital vpliva na preference potrošnikov, in sicer v smeri bolj heterogenega povpraševanja, povpraševanja po kakovostnejših in inovativnejših izdelkih in storitvah ter generiranja začetnega povpraševanja (Aslihan Nasir in Karakaya, 2014; Reinhardt in Gurtner, 2015), kar predstavlja tržno priložnost za (inovativne) podjetnike. Raven človeškega kapitala torej omogoča in spodbuja visokokakovostno podjetništvo.

V svoji empirični raziskavi Millán s sodelavci (2014) ugotavlja, da razpoložljivost človeškega kapitala v družbi (še posebej deleža prebivalstva z zaključeno terciarno izobrazbo) izboljšuje možnosti preživetja podjetnikov, njihovo rast (zaposlovanje) in finančno uspešnost, kar potrjuje tezo, da je za podjetniški uspeh pomembna tudi raven človeškega kapitala, ki zaznamuje trg, v katerem podjetnik deluje.

Kljub temu odnos med človeškim kapitalom in podjetniško aktivnostjo ni enoznačen. Na individualni ravni namreč višje ravni človeškega kapitala pomenijo boljše zaposlitvene možnosti izven podjetništva in s tem zmanjšujejo verjetnost odločanja za podjetniško pot med visoko izobraženimi posamezniki (Dilli in Westerhuis, 2018). Van der Sluis s sodelavci (2008) v svoji metaanalizi sicer ugotavlja, da ni povezav med ravno izobrazbo in zasledovanjem podjetniške poti, vendar pa velja opozoriti, da je odsotnost povezave lahko tudi posledica njene nelinearnosti (npr. možno je, da se (naj)nižje izobraženi posamezniki za podjetništvo odločajo v manjši meri, ker težje prepoznajo tržne priložnosti, (naj)višje izobraženi pa zaradi dobrih zaposlitvenih možnosti drugje). Obenem pa raziskave (Millán in drugi, 2014; Unger in drugi, 2011; Van der Sluis in drugi, 2008) potrjujejo večjo uspešnost podjetnikov z višjim človeškim kapitalom in podjetnikov, ki delujejo v okolju, ki

ga označuje visoka raven človeškega kapitala. Te ugotovitve kažejo na to, da človeški kapital determinira kakovost podjetniške dejavnosti, ne pa nujno količine le-te.

Vloga človeškega kapitala v podjetništvu je odvisna tudi od stopnje ekonomskega razvoja države (Unger in drugi, 2011). Z ekonomskim razvojem narašča pomen kakovosti podjetništva in upada pomen količine podjetništva (Erken in drugi, 2018). Za kakovost podjetništva pa je ključna razpoložljivost človeškega kapitala, saj le-ta omogoča, da podjetniki komercializirajo obstoječe znanje in preko svoje podjetniške dejavnosti razvijajo novega. Pravzaprav nekateri avtorji (Audretsch, 2009; González-Pernía in drugi, 2012) menijo, da je za ustvarjanje ekonomske vrednosti (pa tudi neekonomske vrednosti) ključno prav na znanju temelječe podjetništvo.

Razpoložljivost človeškega kapitala torej omogoča visokokakovostno podjetniško aktivnost, ki ustvarja ekonomsko in neekonomsko vrednost v družbi, in sicer preko človeškega kapitala podjetnikov samih, kvalificiranosti razpoložljive delovne sile, razpoložljivosti in dostopnosti znanja ter značilnosti trga, na katerem podjetnik deluje.

4 RAZISKOVALNI PROBLEM, NAMEN IN HIPOTEZE

4.1 Opis raziskovalnega problema

Podjetništvo pomembno prispeva k ekonomskemu razvoju držav preko učinkov na produktivnost in konkurenčnost, zmanjševanje brezposelnosti in gospodarsko rast (Cumming in drugi, 2014; Van Praag in Versloot, 2007). Na drugi strani so učinki podjetništva na blagostanje na ravni držav skoraj povsem neraziskani. Do sedaj je le ena raziskava (Naudé in drugi, 2014) preučevala odnos med podjetniško aktivnostjo in zadovoljstvom z življenjem na nacionalni ravni na regijsko heterogenem vzorcu 34 držav z metodo združenega ocenjevanja. Druga raziskava (Harbi in Grolleau, 2012) je preverjala odnos med deležem samozaposlenih in zadovoljstvom z življenjem na nacionalni ravni, vendar pa je posplošljivost teh rezultatov na celotno podjetniško aktivnost vprašljiva, saj samozaposlitve predstavljajo spodnji del distribucije vseh podjetnikov in zajemajo nesorazmerno velik delež podjetništva iz nuje, za katerega so značilni slabši ekonomski in neekonomski izidi (Acs, 2006; Block in Wagner, 2010; Poschke, 2013). Prav tako nobena od omenjenih raziskav ne odgovarja na vprašanje, ali je učinek podjetniške aktivnosti na blagostanje pogojen z drugimi kontekstualnimi spremenljivkami, na primer razpoložljivostjo človeškega kapitala.

Človeški kapital je en izmed osrednjih virov podjetniških zmožnosti (tj. zmožnosti podjetnikov, da razumejo, prepoznajo in komercializirajo razpoložljivo znanje) in priložnosti (tj. razpoložljivost znanja, ki ga je možno komercializirati), določa tudi kakovost razpoložljive delovne sile in oblikuje značilnosti povpraševanja na trgu (Millán in drugi, 2014; Qian in drugi, 2013; Van der Sluis in drugi, 2008). Zato je verjetno, da

človeški kapital sodoloča kakovost podjetniške aktivnosti in preko tega vpliva ne le na ekonomske, temveč tudi na neekonomske učinke podjetništva, na primer na blagostanje.

Pomanjkanje raziskav, ki bi preučevale odnos med podjetništvom in blagostanjem, je presenetljivo, saj zanimanje za blagostanje med ekonomisti in snovalci politik narašča (npr. Stiglitz in drugi, 2009). Blagostanje na nacionalni ravni je kazalec zdravega, konstruktivnega in zadovoljnega delovanja posameznikov v družbi (Diener, 2012). Številni avtorji (npr. Oswald, 1997; Stiglitz in drugi, 2009) in institucije (npr. OECD, Evropska komisija, Združeni narodi) opozarjajo, da je smiseln cilj ekonomske dejavnosti omogočanje in maksimiziranje blagostanja. S tega vidika, kot poudarja Oswald (1997), so ekonomski kazalniki (gospodarska rast, inflacija, brezposelnost ipd.) pomembni zgolj posredno in le do te mere, do katere prispevajo k blagostanju. Stiglitz s sodelavci (2009; 2018) celo svari pred pretiranim osredotočanjem na ekonomske kazalnike, saj ti lahko vodijo k socialno-ekonomskim politikam in ukrepom, ki blagostanje zmanjšujejo, namesto da bi ga povečevali. Pomembno je, da razumemo, kako različne oblike ekonomske aktivnosti učinkujejo na blagostanje na nacionalni ravni in kateri dejavniki vplivajo na moč, valenco (pozitivno, negativno) in smer teh povezav. To namreč omogoča oblikovanje ukrepov in socialno-ekonomskih politik, ki ekonomske kazalnike uporabljajo z namenom izboljšanja kakovosti življenja, le-te pa ne podreajo ekonomskim kazalnikom per se.

Cilj magistrskega dela je prispevati k razumevanju odnosa med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem, vključno z upoštevanjem vloge človeškega kapitala v odnosu med spremenljivkama. Analiza panelnih podatkov za 32 evropskih držav preko 8 let omogoča robustno oceno učinkov podjetniške aktivnosti na blagostanje na nacionalni ravni, upoštevajoč kontekstualne dejavnike ob nadzoru specifičnih nacionalnih in časovnih učinkov. Rezultati raziskave predstavljajo pomemben prispevek k razumevanju neekonomskih učinkov podjetništva in imajo implikacije za snovalce socialno-ekonomskih politik.

4.2 Namen raziskave in hipoteze

Namen magistrskega dela je raziskati učinke različnih oblik podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav. V raziskavi bom analizirala tudi učinek človeškega kapitala na moč in smer povezave med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem.

Empirično bom testirala naslednje hipoteze o učinkih podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav:

- H1: Podjetniška aktivnost napoveduje blagostanje na ravni držav (ob nadzoru ekonomskih, političnih in pravnih dejavnikov na ravni držav); Večja je razširjenost podjetniške aktivnosti, višje je blagostanje na ravni držav.

- H2: Delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti napoveduje blagostanje na ravni držav (ob nadzoru ekonomskih, političnih in pravnih dejavnikov na ravni držav); Višji je delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti, višje je blagostanje na ravni držav.
- H3: Inovativna podjetniška aktivnost napoveduje blagostanje na ravni držav (ob nadzoru ekonomskih, političnih in pravnih dejavnikov na ravni držav); Višji je delež inovativne podjetniške aktivnosti, višje je blagostanje na ravni držav.

Nato bom testirala še hipotezo o moderatorski vlogi človeškega kapitala na učinke podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav:

- H4: Razpoložljivost človeškega kapitala na nacionalni ravni moderira učinek podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav; Podjetniška aktivnost ima bolj pozitiven učinek na blagostanje v primeru višje razpoložljivosti človeškega kapitala v družbi.

5 METODA

5.1 Podatki

Empirična raziskava temelji na razpoložljivih podatkih na ravni držav. V relacijsko bazo sem povezala podatke za 32 evropskih držav, ki so dostopni v podatkovnih bazah Globalnega podjetniškega monitorja (podjetniški kazalniki), Svetovnega poročila o sreči (kazalniki blagostanja), Legatumovega inštituta (kazalniki človeškega kapitala), Fraserjevega inštituta (kazalniki ekonomske svobode) in Economist (kazalniki demokratičnosti).

V relacijsko bazo sem vključila vse evropske države, za katere so na voljo podatki o podjetniški aktivnosti in blagostanju vsaj za eno leto. Te države so: Avstrija, Belgija, Bolgarija, Češka, Črna gora, Danska, Estonija, Finska, Francija, Hrvaška, Grčija, Madžarska, Islandija, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Makedonija, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska, Romunija, Rusija, Srbija, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica in Združeno kraljestvo.

V analizah sem uporabila podatke med leti 2008 in 2015. 2008 je namreč prvo leto, za katero so na voljo podatki tako o človeškem kapitalu (Legatumov inštitut), ekonomski svobodi (Fraserjev inštitut) in demokratičnosti (Economist), 2015 pa zadnje leto, za katerega so na voljo podatki o podjetniški aktivnosti (Globalni podjetniški monitor).

Odvisna (pojasnjevana) spremenljivka je blagostanje, merjeno s Cantrilovo lestvijo življenja, ki predstavlja uveljavljeno mero zadovoljstva z življenjem. Neodvisne

(napovedne) spremenljivke so različne oblike podjetniške aktivnosti: zgodnja podjetniška aktivnost (delež odrasle populacije, ki ga predstavljajo ustanovitelji zagonskih podjetij in podjetij, mlajših od 3,5 let), delež zgodnje podjetniške aktivnosti iz priložnosti (delež zgodnjega podjetništva, ki je motiviran iz priložnosti – želje po neodvisnosti in/ali višjem dohodku) ter delež inovativne podjetniške aktivnosti (delež zgodnjega podjetništva, kjer gre za novo kombinacijo izdelka in trga). Moderatorska spremenljivka je človeški kapital, ki je sestavljena v enaki meri iz indeksa izobrazbe in indeksa zdravja na ravni držav. Kontrolne spremenljivke, vključene v analizo, so kontrole ekonomskih značilnosti (bruto domači proizvod na prebivalca oziroma raven ekonomskega razvoja), političnih značilnosti (raven demokratičnosti) in regulativnih značilnosti (raven ekonomske svobode). Gre za spremenljivke, ki vplivajo tako na podjetništvo kot na blagostanje (Ferreira in drugi, 2017; Larsson in Thulin, 2018). Spremenljivke, njihove definicije in viri so predstavljeni v Tabela 4. Opisne statistike za spremenljivke, uporabljene v raziskavi, so navedene v Prilogi 1, korelacije pa v Prilogi 2.

Tabela 4: Spremenljivke, njihov opis in vir podatkov

Spremenljivka	Opis	Vir
TEA	Zgodnja podjetniška aktivnost; Delež odrasle populacije, ki je podjetniško aktivna (vključuje nastajajoče in nove podjetnike, tj. lastnike/ustanovitelje podjetij, mlajših od 3,5 let).	GEM, 2008–2015
TEAopp	Zgodnja podjetniška aktivnost iz priložnosti; Delež odrasle populacije, kot opredeljene pri TEA, ki je vstopila v podjetništvo iz priložnosti (tj. zaradi želje po neodvisnosti in/ali višjem dohodku).	GEM, 2008–2015
OPP	Delež podjetništva iz priložnosti; Zgodnja podjetniška aktivnost iz priložnosti kot delež celotne zgodnje podjetniške aktivnosti.	/ (oblikovana mera)
TEAnpm	Delež inovativnih zgodnjih podjetnikov; Delež novih in mladih podjetij (mlajših od 3,5 let) z novo kombinacijo izdelka in trga.	GEM, 2008–2015
Education	Izobrazba; Indeks, sestavljen iz stopnje pismenosti odraslih, neenakosti dostopa do izobrazbe, kakovosti izobrazbe (kot učni dosežki učencev in dijakov), razlike med spoloma v udeležbi v izobraževanju, subjektivne ocene priložnosti za izobraževanje, stopnje uspešne zaključitve izobraževanja, zadovoljstva s kakovostjo izobraževanja, povprečne stopnje izobraženosti zaposlenih, deleža poklicno izobraženih, kakovosti terciarnega izobraževanja (kot uvrščenost fakultet med najboljše fakultete na svetu) in kakovosti pismenosti mladih.	Legatum Institute, Indeks blaginje, 2018
Health	Zdravje; Indeks, sestavljen iz razširjenosti diabetesa med odraslimi, subjektivne ocene fizičnega zdravja, ravni precepljenosti, ustreznosti sanitarnih objektov, subjektivne ocene psihičnega zdravja, povprečne življenjske dobe, stopnje umrljivosti, razširjenosti debelosti, zadovoljstva z zdravstvenim sistemom in številom smrti zaradi tuberkuloze.	Legatum Institute, Indeks blaginje, 2018
HC	Človeški kapital; Sestavljen iz indeksa izobrazbe in indeksa zdravja, obteženima z 0,5.	/ (oblikovana mera)

se nadaljuje

Tabela 4: Spremenljivke, njihov opis in vir podatkov (nad.)

WB	Zadovoljstvo z življenjem; Cantrilova lestev življenja, odgovor na vprašanje: »Prosimo, predstavljajte si lestev, s prečkami, oštevilčenimi od 0 do 10. Vrh lestve predstavlja vaše najboljše možno življenje in dno lestve vaše najslabše možno življenje. Na kateri prečki te lestve menite, da trenutno stojite?«.	Svetovno poročilo o sreči, 2019
GDPpc	Naravni logaritem bruto domačega proizvoda na prebivalca v paritetah kupne moči (PKM).	Svetovno poročilo o sreči, 2019
GCR	Raven ekonomskega razvoja; 5 kategorij: na inovacijah temelječe gospodarstvo, na prehodu med učinkovitostno in inovacijsko stopnjo, na učinkovitosti temelječe gospodarstvo, na prehodu med produkcijsko in učinkovitostno stopnjo, na produkcijskih faktorjih temelječe gospodarstvo.	GEM, 2008–2015
Econ_Free	Ekonomska svoboda; Indeks, sestavljen iz obsega države, pravnega sistema in varovanja lastninskih pravic, stabilnosti valute, svobode mednarodnega trgovanja in regulacije (trga dela, finančnih trgov in gospodarstva).	Fraser Institute, Indeks človekove svobode, 2018
Democracy	Indeks demokracije; Indeks, sestavljen iz mer volilnega procesa in pluralizma, delujoče vlade, politične udeležbe, politične kulture in državljanskih svoboščin.	Economist Intelligence Unit (GapMinder), 2018

Vir: lastno delo.

5.2 Analize podatkov

Analize panelnih podatkov omogočajo nadzor neopazovanih spremenljivk, ki se razlikujejo med različnimi opazovanimi enotami, ne pa v različnih časovnih točkah istih enot (npr. kulturni dejavniki) ali spremenljivk, ki se spreminjajo v času, vendar ne med različnimi opazovanimi enotami (npr. regulativne spremembe). Z drugimi besedami, upoštevajo prisotnost neopazovanih (latentnih) učinkov oziroma individualno heterogenost.

Panelne podatke lahko ocenjujemo z različnimi ekonometričnimi modeli, med drugim združenimi regresijskimi modeli, modeli s fiksnimi učinki in modeli s slučajnimi učinki (Cameron in Trivedi, 2010). Izbor ekonometričnega modela za analizo panelnih podatkov je odvisen od predpostavk glede izpuščenih spremenljivk (angl. *omitted variable*), variabilnosti znotraj enot in potreb po oceni učinkov spremenljivk, ki se ne spreminjajo v času (angl. *time-invariant variable*) (Williams, 2018). Za izbor ustreznega ekonometričnega modela se uporabljajo tudi testi fiksnih učinkov (Waldov test, F test, Hausmanov test) in test slučajnih učinkov (Breusch-Paganov LM test) (Park, 2010).

Rezultati analiz panelnih podatkov so zanesljivi le, če podatki ustrezajo predpostavkam za uporabo tovrstnih analiz. Te predpostavke zajemajo multivariantno linearnost odnosa med odvisno in neodvisnimi (napovednimi) spremenljivkami, odsotnost multikolinearnosti, odsotnost heteroskedastičnosti in odsotnost avtokorelacije (serijske korelacije) (Wooldridge, 2010).

5.2.1 Testiranje predpostavk

Multikolinearnost pomeni visoko korelacijo med napovednimi (neodvisnimi) spremenljivkami. To pomeni, da ena napovedna spremenljivka dobro napoveduje drugo napovedno spremenljivko. Problematične so korelacije $r > 0,80$. Visoka multikolinearnost povzroči napako v oceni regresijskih koeficientov in statistično nepomembnost koeficientov. Za diagnostiko multikolinearnosti se poleg bivariatne korelacije uporablja tudi faktor inflacije variance (VIF), ki pove, v kakšni meri je regresijski koeficient napihnjjen zaradi multikolinearnosti. Zaželeno vrednost VIF je nižja od 2,50. Na podlagi analize VIF pri regresijskih analizah (OLS) za testiranje hipotez (H1–H4) VIF sega od 2,03 do 3,10. Korelacije med napovednimi spremenljivkami so nižje od $r = 0,80$, izjema sta povezavi med človeškim kapitalom in bruto domačim proizvodom na prebivalca ($r = 0,826$) ter človeškim kapitalom in demokratičnostjo ($r = 0,813$). Posledično je bila mera bruto domačega proizvoda v analizah, kjer je vključen kazalnik človeškega kapitala, nadomeščena s kategorijo ekonomskega razvoja države (5 stopenj razvoja), ki se s človeškim kapitalom in demokratičnostjo povezuje nižje ($r < 0,80$). Posledično v podatkih ni izrazitih težav z multikolinearnostjo. Seveda pa vključitev interakcijskih spremenljivk za ugotavljanje moderatorskih učinkov uvede določeno stopnjo multikolinearnosti med spremenljivkami.

Heteroskedastičnost se nanaša na distribucijo variance pojasnjevane (odvisne) spremenljivke vzdolž vrednosti napovedne (neodvisne) spremenljivke oziroma seta napovednih (neodvisnih) spremenljivk. Prisotnost heteroskedastičnosti zniža točnost ocene regresijskih koeficientov. Za diagnostiko se uporabljajo grafični prikazi (npr. residual vs. fitted plot), ki v primeru simetrične in naključne distribucije rezidualov kažejo na linearnost in homoskedastičnost. Na voljo so tudi formalni testi heteroskedastičnosti (npr. Breusch-Paganov test heteroskedastičnosti), ki testirajo ničlo hipotezo konstantne variance, torej $p > 0,05$ pomeni homoskedastičnost. Za regresijske analize (OLS) za testiranje hipotez (H1–H4) je Breusch-Paganov χ^2 statistično neznačilen ($p > 0,05$) za hipoteze H1, H2 in H3 ter statistično značilen ($p \leq 0,05$) za hipotezo H4. Vključitev mere človeškega kapitala v podatke vnese heteroskedastičnost.

Avtokorelacija (serijska korelacija) pomeni podobnost med opazovanji v različnih časovnih točkah. Gre torej za korelacijo med opazovanji v različnih časovnih intervalih. Diagnostika avtokorelacije je mogoča s formalnimi testi (npr. Lagram-Multiplier test avtokorelacije za panelne podatke). Za analize panelnih podatkov s fiksnimi učinki (FE) je Lagram-Multiplier F statistika statistično značilna ($p < 0,05$) za vse hipoteze. V podatkih je torej prisotna avtokorelacija, zato so za nadaljnje analize bolj primerni modeli s cenikami robustnih matrik varianc (Wooldridge, 2010).

5.2.2 Izbor statističnega modela

Neopazovane (latentne) učinke lahko tretiramo kot fiksne (FE) ali slučajne učinke (RE). Razlika med fiksnimi in slučajnimi učinki je v arbitrarni korelaciji (FE model) oziroma odsotnosti korelacije (RE model) med opazovanimi napovednimi (neodvisnimi) spremenljivkami in neopazovanimi učinki.

V primeru, da podatki ustrezajo prej omenjenim temeljnim predpostavkam regresijskih modelov, je izbor najustreznejšega ekonometričnega modela za analizo panelnih podatkov odvisen od značilnosti neopazovanih učinkov. V primeru odsotnosti neopazovanih učinkov je primerna metoda združenega ocenjevanja z običajno metodo najmanjših kvadratov (angl. *pooled OLS*). V primeru prisotnosti fiksnih učinkov je primeren model s fiksnimi učinki (FE; časovno-invarianten del napake je povezan z napovednimi spremenljivkami), v primeru prisotnosti slučajnih učinkov pa model s slučajnimi učinki (RE; tako časovno-invarianten kot časovno-varianten del napake sta nepovezana z napovednimi spremenljivkami). Formalni testi za preverjanje prisotnosti in značilnosti neopazovanih učinkov so predstavljeni v Tabela 5.

Tabela 5: Kriteriji za izbor ekonometričnega modela

F test fiksnih učinkov	Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov	Izbran model
H_0 ni zavrnjena (ni fiksnih učinkov).	H_0 ni zavrnjena (ni slučajnih učinkov).	Združeno ocenjevanje z običajno metodo najmanjših kvadratov (POLS).
H_0 je zavrnjena (prisotni fiksni učinki).	H_0 ni zavrnjena (ni slučajnih učinkov).	Model s fiksnimi učinki (FE).
H_0 ni zavrnjena (ni fiksnih učinkov).	H_0 je zavrnjena (prisotni slučajni učinki).	Model s slučajnimi učinki (RE).
H_0 je zavrnjena (prisotni fiksni učinki).	H_0 je zavrnjena (prisotni slučajni učinki).	Model s fiksnimi učinki (FE) in model s slučajnimi učinki (RE); Izbor modela glede na rezultate Hausmanovega testa.

Vir: Park (2010).

Poleg predpostavk o značilnostih neopazovanih učinkov je izbor ekonometričnega modela odvisen tudi od variabilnosti znotraj enot (Williams, 2018; Wooldridge, 2010). V primeru majhne variabilnosti znotraj enot v času modeli s fiksnimi učinki vodijo k nenatančnim ocenam koeficientov, zato so bolj primerni modeli s slučajnimi učinki oziroma združeno ocenjevanje z metodo najmanjših kvadratov.

5.2.3 Empirična strategija za testiranje hipotez

Za testiranje hipotez sem uporabila tri osnovne metode za analizo panelnih podatkov: metodo združenega ocenjevanja z običajnimi najmanjšimi kvadrati (POLS), metodo s fiksnimi učinki (FE) in metodo s slučajnimi učinki na panelni enačbi (RE).

Enačba (1) predstavlja enačbo za ocenjevanje učinkov celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje (H1), ocenjevanje učinkov podjetniške aktivnosti iz priložnosti (kot deleža celotne podjetniške aktivnosti) na blagostanje (H2) in ocenjevanje učinkov inovativne podjetniške aktivnosti (kot deleža celotne podjetniške aktivnosti) na blagostanje (H3). Enačba (2) predstavlja enačbo za ocenjevanje moderatorskega učinka človeškega kapitala na odnos med celotno podjetniško aktivnostjo in blagostanjem (H4).

$$WB_{it} = \beta_0 + \beta_1 \cdot E_{it} + \beta_2 \cdot C_{it} + u_{it} \quad (1)$$

$$WB_{it} = \beta_0 + \beta_1 \cdot E_{it} + \beta_2 \cdot HC_{it} + \beta_3 \cdot E_{it} \cdot HC_{it} + \beta_4 \cdot C_{it} + u_{it} \quad (2)$$

Spremenljivka WB_{it} predstavlja agregirano mero blagostanja prebivalcev v državi i v času t . Spremenljivka E_{it} predstavlja različne mere podjetništva v državi i v času t . Te so celotna podjetniška aktivnost (TEA), delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti (OPP) in delež inovativne podjetniške aktivnosti (TEAnpm). Spremenljivka HC_{it} predstavlja človeški kapital v državi i v času t . Spremenljivka C_{it} pa je vektor kontrolnih spremenljivk, kot so bruto domači proizvod na prebivalca ($\ln GDP_{pc}$) oziroma raven ekonomskega razvoja (GCR), ekonomska svoboda in demokratičnost države.

Po uporabi omenjenih metod za ocenjevanje panelnih enačb (z robustnimi ocenami standardnih napak znotraj klastrov) sem izvedla Breusch-Pagnov LM test za testiranje prisotnosti slučajnih učinkov ter Hausmanov test za primerjavo modela s fiksnimi učinki z modelom s slučajnimi učinki. Breusch-Paganov LM test testira ničelno hipotezo odsotnosti slučajnih individualnih učinkov. V kolikor to drži, je pričakovano, da so rezultati modela z združenim ocenjevanjem konsistentni in da so rezultati modela s slučajnimi učinki nekonsistentni (McKenzie, 1999). Hausmanov test fiksnih učinkov testira ničelno hipotezo, da so individualni učinki slučajni. V kolikor to drži, je pričakovano, da bodo rezultati modela s fiksnimi učinki in slučajnimi učinki podobni in konsistentni (Cameron in Trivedi, 2010). Nasprotno, zavrnitev ničelne hipoteze pomeni prisotnost fiksnih učinkov oziroma zavrnitev hipoteze, da model s slučajnimi učinki zagotavlja konsistentne ocene, zato je v tem primeru ustrezneje interpretirati model s fiksnimi učinki.

Preverila sem tudi mere kakovosti prilaganja, in sicer statistiko F za model s fiksnimi učinki, Waldov χ^2 za model s slučajnimi učinki ter R^2 , mero deleža pojasnjene variance za vse tri modele. Koeficient determinacije (R^2) predstavlja delež variance odvisne spremenljivke, ki je pojasnjena z neodvisnimi spremenljivkami. Je mera točnosti replikacije opazovanih podatkov s pomočjo statističnega modela. Koeficient determinacije, ki je nižji od 0,30, kaže na neustreznost modela, koeficient, višji od 0,50, na zmerno

ustreznost modela in koeficient, višji od 0,70, na dobro ustreznost modela (Moore, Notz in Flinger, 2013).

5.2.4 Post-hoc analize

V magistrskem delu preučujem, ali podjetništvo prispeva k blagostanju na ravni držav. To raziskovalno vprašanje sem izpeljala iz pregleda obstoječe področne literature, predstavljene skozi pregled literature. Raziskovalno vprašanje sem testirala z regresijskimi analizami na panelnih podatkih. Te analize ne dovoljujejo zaključkov o kavzalnosti. Možno je, da je blagostanje tisto, ki vpliva na podjetniško aktivnost v posamezni državi, oziroma da je povezava dvosmerna – blagostanje podpira podjetniško aktivnost, hkrati pa podjetniška aktivnost podpira blagostanje. Dvosmernost odnosa preverjam v tem delu.

Razlogi, zakaj blagostanje vpliva na razširjenost podjetništva na nacionalni ravni, so sledeči. Prvič, države z višjim blagostanjem so bolj podjetne in bolj uspešne v podjetništvu. Blagostanje predstavlja pomemben osebni vir podjetnika (Ryff, 2019). Blagostanje namreč vpliva na rezilientnost in vztrajnost podjetnikov (Foo, Uy in Baron, 2009), kreativnost (Rego, Sousa, Marques in Cunha, 2012), produktivnost (Oswald in drugi, 2015) ter uspešnost podjetnikov (Dijkhuizen, Gorgievski, van Veldhoven in Schalk, 2018). Možno je torej, da so posamezniki z višjim blagostanjem bolj podjetni in bolj uspešni v podjetništvu, preko česar prispevajo k pozitivnim ekonomskim in neekonomskim učinkom v gospodarstvu.

Drugič, države z višjim blagostanjem predstavljajo boljše okolje za razvoj podjetništva. Vprašanje, kako blagostanje ostalih deležnikov (npr. investitorjev, kupcev, zgodnjih uporabnikov) vpliva na podjetništvo, je slabo raziskano, pa vendar je mogoče na podlagi številnih raziskav o vedenju investitorjev (npr. Zhang, Wang, Li in Shen, 2018; Zhang, Li, Shen in Teglio, 2016) predpostaviti, da so v državah z višjim blagostanjem investitorji bolj pripravljeni vlagati v nova podjetja. Nadalje, raziskovalci ugotavljajo, da so posamezniki, ki dajejo večji poudarek na pozitivna čustva in pozitivne medosebne odnose, bolj verjetno tudi zgodnji uporabniki novih in predvsem inovativnih izdelkov in storitev (Daghfous, Petrof in Pons, 1999), kar je izrednega pomena za uspeh podjetništva. Zadovoljni porabniki privarčujejo več in porabijo manj, saj so njihove nakupovalne odločitve bolj premišljene (Guyen, 2012). Čeprav na prvi pogled to za podjetništvo ni spodbudno, je mogoče, da prav tako vedenje spodbuja visokokakovostno in inovativno podjetništvo v gospodarstvu.

Potencialna dvosmerna povezava med blagostanjem in podjetništvom pomeni prisotnost problema endogenosti, pri čemer sta blagostanje in podjetništvo endogeni spremenljivki. Metoda tristopenjskih najmanjših kvadratov (angl. *three-stage least squares*, 3SLS) omogoča oceno modela simultanih enačb, kjer posamezne enačbe vsebujejo endogene spremenljivke med napovednimi spremenljivkami. Napovedne (neodvisne) spremenljivke pa nastopajo kot pojasnjevalne (odvisne) spremenljivke drugih enačb v sistemu. Enačbi (3)

in (4) predstavljata model simultanih enačb za odnos med blagostanjem in podjetniško aktivnostjo.

$$WB_{it} = \beta_0 + \beta_1 \cdot E_{it} + \beta_2 \cdot X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$E_{it} = \beta_3 + \beta_4 \cdot WB_{it} + \beta_5 \cdot W_{it} + \eta_{it} \quad (4)$$

Spremenljivki WB_{it} in E_{it} predstavljata blagostanje in podjetniško aktivnost v posamezni državi na letni ravni v obdobju osmih let. X_{it} je vektor kontrolnih spremenljivk za države, in sicer bruto domačega proizvoda na prebivalca (lnGDPpc), ekonomske svobode in demokratičnosti. W_{it} je vektor kontrolnih spremenljivk za države, ki zajema ekonomsko svobodo, brezposelnost, podjetniško izobraževanje ter kulturne in socialne norme. Kontrolne spremenljivke, vključene v Enačbo (4), so bile izbrane na podlagi ugotovitev predhodnih raziskav. Na raven podjetniške aktivnosti pomembno vplivajo raven brezposelnosti (Acs in drugi, 2012) ter kognitivni, kulturni, normativni in regulativni dejavniki (Busenitz, Gómez in Spencer, 2000; McMullen, Bagby in Palich, 2008; Valdez in Richardson, 2013). Te spremenljivke pa se povezujejo tudi z blagostanjem (Cuñado in de Gracia, 2012; Spruk in Kešeljević, 2016; Veenhoven, 2012). Predlagan sistem enačb 3SLS ne vsebuje instrumenta za endogeno podjetniško aktivnost, saj nisem uspela identificirati tretje spremenljivke, ki bi se povezovala s podjetniško aktivnostjo, ne pa z blagostanjem.

Tabela 6: Spremenljivke, uporabljene v post-hoc analizi, njihov opis in vir podatkov

Spremenljivka	Opis	Vir
TEA	Zgodnja podjetniška aktivnost.	GEM, 2008–2015
OPP	Zgodnja podjetniška aktivnost iz priložnosti kot delež celotne zgodnje podjetniške aktivnosti.	GEM, 2008–2015
TEAnpm	Zgodnja inovativna podjetniška aktivnost kot delež celotne zgodnje podjetniške aktivnosti.	GEM, 2008–2015
WB	Zadovoljstvo z življenjem: Cantrilova lestev življenja.	Svetovno poročilo o sreči, 2019
Econ_Free	Ekonomska svoboda.	Fraser Institute, 2018
Unemployment	Stopnja brezposelnosti kot odstotek aktivnega prebivalstva.	Svetovna banka, 2008–2015
Ent_training	Podjetniško izobraževanje na poklicni, profesionalni in univerzitetni ravni; Mera, sestavljena iz percepcije usmerjenosti visokošolskega, poslovnega in poklicnega izobraževanja v podjetništvo.	GEM, 2008–2015
Cult_norms	Kultura, družbene norme in družbena podpora podjetništvu; Mera, sestavljena iz percepcije podpore uspehov posameznikov, poudarka samoučinkovitosti, avtonomnosti in samoiniciativnosti, spodbude k prevzemanju tveganja, kreativnosti in inovativnosti ter odgovornosti posameznika.	GEM, 2008–2015

Vir: lastno delo.

Spremenljivke so opisane v Tabela 6. Opisne statistike za spremenljivke, uporabljene v post-hoc analizi, so predstavljene v Prilogi 1, povezave med spremenljivkami pa v Prilogi 2.

Pred tristopenjsko oceno sistema simultanih enačb (3SLS) je smiselno Enačbi (3) in (4) oceniti neodvisno. Enačba (3) je vsebinsko enaka Enačbi (1) in sem jo predhodno ocenila v okviru osnovnih analiz učinkov podjetniške aktivnosti na blagostanje z metodami za analizo panelnih podatkov. Enačba (4) se vsebinsko sklada z Enačbo (5) za oceno učinka blagostanja na raven podjetniške aktivnosti z metodami POLS, FE in RE.

$$E_{it} = \beta_0 + \beta_1 \cdot WB_{it} + \beta_2 \cdot C_{it} + u_{it} \quad (5)$$

Spremenljivka E_{it} predstavlja različne mere podjetništva v državi i v času t . Te so celotna podjetniška aktivnost (TEA), delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti (OPP) in delež inovativne podjetniške aktivnosti (TEAnpm). Spremenljivka WB_{it} predstavlja agregirano mero blagostanja prebivalcev v državi i v času t . Spremenljivka C_{it} pa predstavlja kontrolne spremenljivke. Te so brezposelnost, ekonomska svoboda, ki predstavlja kontrolo regulativnih dejavnikov, kulturne in socialne norme, ki predstavlja kontrolo kulturnih in normativnih dejavnikov, ter podjetniško izobraževanje, ki predstavlja kontrolo kognitivnih dejavnikov. Podjetniška aktivnost, blagostanje in ekonomska svoboda so opredeljene enako kot v predhodnih analizah. Spremenljivke so opisane v Tabela 6.

Analize sem izvedla na istem setu podatkov kot v prvem delu, vendar pa je število opazovanj nekoliko nižje (145 opazovanj v primerjavi s 158 opazovanji pri analizah v prvem delu) zaradi dodatnih manjkajočih podatkov v podatkovni bazi GEM za spremenljivke, povezane s podjetniškim izobraževanjem in kulturnimi in družbenimi normami. Podatki so na voljo za sledeče države: Avstrijo, Belgijo, Češko, Črno goro, Dansko, Estonijo, Finsko, Francijo, Grčijo, Hrvaško, Irsko, Islandijo, Italijo, Latvijo, Litvo, Luksemburg, Makedonijo, Madžarsko, Nemčijo, Nizozemsko, Norveško, Poljsko, Portugalsko, Romunijo, Rusijo, Srbijo, Slovaško, Slovenijo, Španijo, Švedsko, Švico in Združeno kraljestvo.

Po oceni modela 3SLS sem na podlagi povprečnih vrednosti spremenljivk in regresijskih koeficientov izračunala tudi elastičnosti, kar omogoča primerjavo velikosti vplivov podjetništva na blagostanje in blagostanja na podjetništvo med enačbama v sistemu.

6 REZULTATI

6.1 Opisne statistike

Za 32 Evropskih držav v obdobju osmih let (2008–2015) je v GEM na voljo 193 opazovanj za vsako izmed mer podjetniške aktivnosti ter raven ekonomskega razvoja. V bazi Svetovnega poročila o sreči (blagostanje) je za dano obdobje na voljo 229 opazovanj.

Legatumov inštitut (človeški kapital) in Fraserjev inštitut (ekonomska svoboda) razpolagata s podatki za vse države v vseh letih (264 opazovanj), Economist (demokratičnost) pa z 230 opazovanji (l. 2008, 2010–2015). Opisne statistike za spremenljivke so navedene v Prilogi 1.

Iz enostavnih Pearsonovih korelacij (glej Prilogo 2) je razvidno, da se celotna podjetniška aktivnost negativno povezuje z blagostanjem na ravni držav ($r = -0,261$, $p < 0,001$). Nasprotno se delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti z blagostanjem povezuje pozitivno in srednje visoko ($r = 0,598$, $p < 0,001$). Tudi delež inovativne podjetniške aktivnosti se z blagostanjem povezuje pozitivno, a je korelacija nižja ($r = 0,291$, $p < 0,001$). Povezava med blagostanjem in človeškim kapitalom je visoka in pozitivna ($r = 0,883$, $p < 0,001$), prav tako med demokratičnostjo in blagostanjem ($r = 0,757$, $p < 0,001$) ter bruto domačim proizvodom na prebivalca in blagostanjem ($r = 0,859$, $p < 0,001$). Ekonomska svoboda se z blagostanjem povezuje srednje visoko in pozitivno ($r = 0,531$, $p < 0,001$).

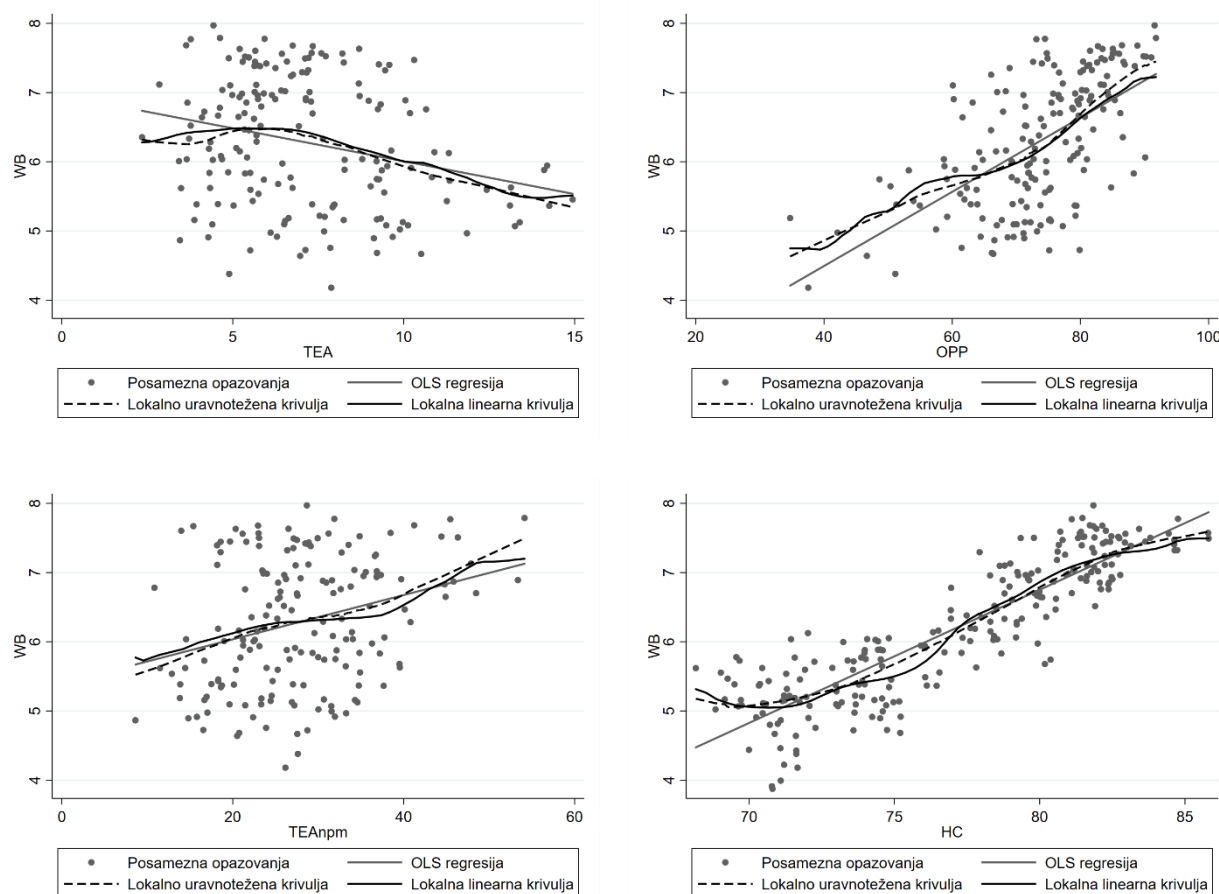
Celotna podjetniška aktivnost se negativno povezuje tudi s človeškim kapitalom ($r = -0,240$, $p = 0,002$) in bruto domačim proizvodom na prebivalca ($r = -0,230$, $p < 0,001$), vendar pa gre za razmeroma šibke povezave. Delež podjetništva iz priložnosti se pozitivno povezuje z inovativnim podjetništvom ($r = 0,364$, $p < 0,001$) ter ekonomsko svobodo ($r = 0,391$, $p < 0,001$). Še močnejše povezave najdemo med podjetništvom iz priložnosti, človeškim kapitalom ($r = 0,610$, $p < 0,001$), bruto domačim proizvodom na prebivalca ($r = 0,683$, $p < 0,001$) in demokratičnostjo ($r = 0,650$, $p < 0,001$). Delež inovativne podjetniške aktivnosti se pozitivno povezuje z bruto domačim proizvodom na prebivalca ($r = 0,418$, $p < 0,001$), človeškim kapitalom ($r = 0,396$, $p < 0,001$), demokratičnostjo ($r = 0,397$, $p < 0,001$) in ekonomsko svobodo ($r = 0,349$, $p < 0,001$).

Med kontrolnimi spremenljivkami zasledimo visoke povezave med bruto domačim proizvodom na prebivalca, človeškim kapitalom ($r = 0,826$, $p < 0,001$) in demokratičnostjo ($r = 0,755$, $p < 0,001$) oziroma med človeškim kapitalom in demokratičnostjo ($r = 0,813$, $p < 0,001$). Raven ekonomskega razvoja je visoko povezana z bruto domačim proizvodom na prebivalca ($r = 0,773$, $p < 0,001$), človeškim kapitalom ($r = 0,780$, $p < 0,001$) in demokratičnostjo ($r = 0,714$, $p < 0,001$).

Grafi drobirja (glej Slika 1) prikazujejo odnos med blagostanjem in podjetniško aktivnostjo. Odnos med blagostanjem in celotno podjetniško aktivnostjo (TEA) je negativen in linearen, medtem ko je odnos med deležem podjetniške aktivnosti iz priložnosti (OPP) in blagostanjem ter deležem inovativnega podjetništva (TEAnpm) in blagostanjem pozitiven in linearen. Lokalna linearna krivulja (LPoly) in lokalno uravnotežena krivulja (Lowess) kažeta, da linearna regresija precenjuje blagostanje držav z nizkimi ravnmi inovativnega podjetništva in podcenjuje blagostanje držav z nizkimi ravnmi podjetništva iz priložnosti. Povezava med blagostanjem in človeškim kapitalom (HC) je pozitivna in pretežno linearna. Lokalna linearna krivulja in lokalno utežena krivulja kažeta, da linearna regresija podcenjuje zadovoljstvo prebivalcev držav z

podpovprečnim človeškim kapitalom in rahlo precenjuje zadovoljstvo prebivalcev držav z visokim človeškim kapitalom.

Slika 1: Graf drobirja za odnos med blagostanjem (WB) in podjetniško aktivnostjo (TEA, OPP, TEAnpm) ter človeškim kapitalom (HC)

Vir: lastno delo.

6.2 Učinek podjetniške aktivnosti na blagostanje

Hipoteze H1–H3 sem ocenila z metodo združenega ocenjevanja z običajnimi najmanjšimi kvadrati (POLS), metodo s fiksnimi učinki (FE) in metodo s slučajnimi učinki (RE).

Tabela 7 prikazuje rezultate analiz učinka celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav ob nadzoru bruto domačega proizvoda, ekonomske svobode in demokratičnosti (H1). Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost vseh treh modelov. Modeli pojasnijo med 72,44 % in 77,20 % variance. Variabilnost je znatno višja med državami kakor znotraj držav ($\sigma_{\alpha i} > \sigma_e$), kar predstavlja omejitev za model s fiksnimi učinki (FE), ki za oceno koeficientov uporablja le varianco znotraj držav. Statistika ρ_u je pokazatelj interklasne korelacije. Interklasna korelacija je visoka tako pri modelu s fiksnimi ($\rho_u = 0,91$) kot pri modelu s slučajnimi učinki (RE) ($\rho_u = 0,79$), kar ni presenetljivo glede na

visoko povprečno avtokorelacijo v podatkih. Hausmanov test je statistično značilen ($\chi^2 = 10,59$, $p = 0,032$), kar pomeni, da so prisotni fiksni učinki. Tudi Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov je statistično pomemben ($\chi^2 = 137,44$, $p < 0,001$), kar kaže na prisotnost slučajnih učinkov.

Tabela 7: Učinki celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj) – H1

	POLS (cluster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>
TEA	-0,055 (0,029)	0,065	0,010 (0,015)	0,490	0,004 (0,015)	0,799
lnGDPpc	1,417 (0,411)	0,002	2,844 (1,264)	0,032	1,620 (0,455)	0,000
Econ_Free	0,373 (0,200)	0,073	-0,438 (0,289)	0,140	-0,128 (0,212)	0,547
Democracy	0,149 (0,115)	0,208	0,193 (0,154)	0,219	0,187 (0,128)	0,145
R² total	0,772		0,724		0,745	
R² within			0,223		0,211	
R² between			0,748		0,771	
F(4, 31)	37,531	0,000	2,910	0,037		
Wald chi²(5)					76,302	0,000
Sigma α_i			0,732		0,436	
Sigma ϵ			0,227		0,227	
Rho			0,912		0,787	
Hausman test					10,560	0,032
Breusch and Pagan LM test					137,440	0,000

Vir: lastno delo.

Celotna podjetniška aktivnost nima statistično pomembnih učinkov na blagostanje na ravni držav ($b_1 = 0,01$, $p = 0,490$), ima pa pozitivne učinke na blagostanje bruto domači proizvod na prebivalca ($b_2 = 2,84$, $p = 0,032$).

Tabela 8 prikazuje rezultate analiz učinka deleža podjetniške aktivnosti iz priložnosti na nacionalno blagostanje ob nadzoru bruto domačega proizvoda, ekonomske svobode in demokratičnosti (H2). Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost vseh treh modelov. Modeli pojasnijo med 72,15 % in 75,57 % variance. Variabilnost je znatno višja med državami kakor znotraj držav ($\sigma_{ai} > \sigma_{\epsilon}$). Nizka variabilnost znotraj držav predstavlja omejitev za model s fiksnimi učinki, ki se pri oceni regresijskih koeficientov v celoti zanaša na varianco znotraj držav. Interklasna korelacija je visoka tako pri modelu s fiksnimi ($\rho_u = 0,90$) kot pri modelu s slučajnimi učinki ($\rho_u = 0,79$). Hausmanov test je statistično neznačilen ($\chi^2 = 8,49$, $p = 0,075$), kar pomeni, da ni prisotnih fiksnih učinkov. Nasprotno je statistično pomemben Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov ($\chi^2 = 157,92$, $p < 0,001$), kar kaže na prisotnost slučajnih učinkov.

Iz rezultatov regresijskih analiz je razvidno, da ima delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti pozitiven učinek na blagostanje na ravni držav ($b_1 = 0,01$, $p = 0,054$) tudi ob nadzoru ekonomskih, regulativnih in političnih dejavnikov. Tudi bruto domači proizvod na prebivalca ($b_2 = 1,55$, $p < 0,001$) ima statistično značilen učinek na blagostanje.

Tabela 8: Učinki deleža podjetniške aktivnosti iz priložnosti na blagostanje (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj) – H2

	POLS (cluster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>
OPP	-0,002 (0,006)	0,713	0,006 (0,003)	0,048	0,006 (0,003)	0,054
lnGDPpc	1,626 (0,460)	0,001	2,677 (1,248)	0,040	1,550 (0,441)	0,000
Econ_Free	0,160 (0,188)	0,401	-0,383 (0,280)	0,182	-0,110 (0,200)	0,581
Democracy	0,164 (0,131)	0,220	0,132 (0,153)	0,393	0,159 (0,129)	0,218
R² total	0,756		0,722		0,742	
R² within			0,235		0,220	
R² between			0,744		0,768	
F(4, 31)	23,248	0,000	3,370	0,021		
Wald chi² (4)					71,484	0,000
Sigma α_i			0,683	0,443		
Sigma ε			0,225	0,225		
Rho			0,902	0,794		
Hausman test					8,490	0,075
Breusch and Pagan LM test					157,920	0,000

Vir: lastno delo.

Tabela 9 prikazuje rezultate analiz učinka deleža inovativnega podjetništva na nacionalno blagostanje ob nadzoru bruto domačega proizvoda, ekonomske svobode in demokratičnosti (H3). Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost vseh treh modelov. Modeli pojasnijo med 73,24 % in 77,10 % variance. Variabilnost je več kot dvakrat višja med državami kakor znotraj držav ($\sigma_{\alpha i} > \sigma_{\varepsilon}$). Interklasna korelacija je visoka tako pri modelu s fiksnimi ($\rho_u = 0,90$) kot pri modelu s slučajnimi učinki ($\rho_u = 0,80$). Hausmanov test je statistično neznačilen ($\chi^2 = 6,89$, $p = 0,142$), kar pomeni odsotnost fiksnih učinkov. Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov je statistično pomemben ($\chi^2 = 161,25$, $p < 0,001$), kar kaže na prisotnost slučajnih učinkov.

Iz rezultatov regresijskih analiz je razvidno, da ima inovativna podjetniška aktivnost, v nasprotju s hipotezo, statistično značilen negativen učinek na blagostanje ($b_1 = -0,01$, $p = 0,001$) ob nadzoru ekonomskih, regulativnih in političnih dejavnikov. Bruto domači proizvod na prebivalca ima konsistentno pozitiven učinek ($b_2 = 1,74$, $p < 0,001$) na blagostanje na ravni držav.

Tabela 9: Učinki deleža inovativne podjetniške aktivnosti na blagostanje (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj) – H3

	POLS (cluster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>
TEAnpm	-0,015 (0,010)	0,122	-0,010 (0,004)	0,016	-0,012 (0,004)	0,001
lnGDPpc	1,675 (0,354)	0,000	2,800 (1,185)	0,025	1,736 (0,392)	0,000
Econ_Free	0,215 (0,175)	0,228	-0,320 (0,285)	0,271	-0,051 (0,193)	0,790
Democracy	0,172 (0,114)	0,143	0,120 (0,130)	0,363	0,164 (0,110)	0,135
R ² total	0,771		0,732		0,762	
R ² within			0,268		0,247	
R ² between			0,751		0,782	
F(4, 31)	42,674	0,000	7,939	0,000		
Wald chi ² (4)					136,920	0,000
Sigma α_i			0,645		0,435	
Sigma ϵ			0,220		0,220	
Rho			0,896		0,796	
Hausman test					6,890	0,142
Breusch and Pagan LM test					161,250	0,000

Vir: lastno delo.

6.3 Moderatorski učinki človeškega kapitala na povezavo med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem

Hipotezo H4 sem ocenila z metodo združenega ocenjevanja z običajnimi najmanjšimi kvadrati (POLS), metodo s fiksnimi učinki (FE) in metodo s slučajnimi učinki (RE).

Tabela 10 prikazuje rezultate analiz moderatorskega učinka človeškega kapitala na učinke celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje (H4). Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost vseh treh modelov. Modeli pojasnijo med 59,21 % in 77,82 % variance. Variabilnost je dvakrat višja med državami kakor znotraj držav ($\sigma_{ai} > \sigma_{\epsilon}$), kar predstavlja omejitev za model s fiksnimi učinki. Interklasna korelacija je razmeroma visoka ($\rho_u > 0,70$). Hausmanov test je statistično značilen ($\chi^2 = 15,21$, $p = 0,019$), kar kaže na prisotnost fiksnih učinkov. Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov je statistično pomemben ($\chi^2 = 113,89$, $p < 0,001$), kar kaže na prisotnost slučajnih učinkov.

Pri analizi moderatorskih učinkov sta b_1 in b_2 pogojna (angl. *conditional effect*) (ne delna, angl. *partial effect*) učinka, b_3 pa moderatorski učinek. To pomeni, da napovedna spremenljivka (TEA) in moderatorska spremenljivka (HC) nista konstanti, temveč sta statistično izenačeni z nič. Pomembno je opozoriti, da je posledično interpretacija individualnih učinkov v tem primeru nesmiselna, saj je v vseh državah podjetniška

aktivnost prisotna vsaj do neke mere (min = 2,35), prav tako je nič izven teoretičnih mej mere človeškega kapitala (min = 68,16).

Tabela 10: Moderatorski učinki človeškega kapitala na odnos med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj) – H4

	POLS (cluster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>
TEA	0,113 (0,454)	0,806	0,244 (0,239)	0,315	0,306 (0,261)	0,242
HC	0,169 (0,054)	0,004	0,036 (0,049)	0,469	0,119 (0,037)	0,001
TEA*HC	-0,002 (0,006)	0,725	-0,003 (0,003)	0,319	-0,004 (0,003)	0,218
GCR	-0,077 (0,180)	0,671	0,248 (0,075)	0,002	0,133 (0,097)	0,168
Econ_Free	0,273 (0,219)	0,222	-0,099 (0,307)	0,750	-0,027 (0,205)	0,895
Democracy	0,071 (0,150)	0,640	0,405 (0,191)	0,042	0,290 (0,147)	0,048
R ² total	0,778		0,592		0,722	
R ² within			0,097		0,055	
R ² between			0,674		0,796	
F(6, 31)	48,175	0,000	4,107	0,004		
Wald chi ² (6)					212,574	0,000
Sigma α_i			0,538		0,390	
Sigma ϵ			0,247		0,247	
Rho			0,826		0,714	
Hausman test					15,210	0,019
Breusch and Pagan LM test					113,890	0,000

Vir: lastno delo.

Iz analiz je razvidno, da učinek podjetniške aktivnosti na blagostanje na nacionalni ravni ni odvisen (vsaj ne linearno odvisen) od povprečne ravni človeškega kapitala v državi ($b_3 = -0,003$, $p = 0,319$). Raven ekonomskega razvoja ($b_4 = 0,25$, $p = 0,002$) in demokratičnosti ($b_5 = 0,41$, $p = 0,042$) pa sta pomembna pozitivna napovednika blagostanja na ravni držav.

6.4 Rezultati post-hoc analiz: Učinek blagostanja na podjetniško aktivnost

Tabela 11 prikazuje rezultate analiz učinka blagostanja na celotno podjetniško aktivnost. Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost vseh treh modelov (POLS, FE, RE). Model FE pojasni zgolj 7,54 % variance, modela RE in POLS pa 23,15 % in 38,28 % variance. Variabilnost med državami je več kot dvakrat višja kakor variabilnost znotraj držav ($\sigma_{\alpha_i} > \sigma_{\epsilon}$), kar pojasni slabo pojasnjevalno moč modela FE. Hausmanov test je statistično neznačilen ($\chi^2 = 8,78$, $p = 0,118$), kar kaže na odsotnost fiksnih učinkov,

medtem ko je Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov statistično pomemben ($\chi^2 = 85,00$, $p < 0,001$), kar kaže na ustreznost modela RE.

Rezultati analiz kažejo, da blagostanje na ravni držav ne napoveduje celotne podjetniške aktivnosti ($b_1 = -0,51$, $p = 0,141$). Celotno podjetniško aktivnost napoveduje ekonomska svoboda ($b_2 = 2,75$, $p = 0,001$). Na ravni $p \leq 0,10$ k celotni podjetniški aktivnosti pozitivno prispevajo tudi podjetništvu prijazne kulturne in socialne norme ($b_5 = 1,05$, $p = 0,084$).

Tabela 11: Učinki blagostanja na celotno podjetniško aktivnost (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj)

	POLS (culster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>
WB	-1,820 (0,347)	0,000	0,298 (0,496)	0,552	-0,514 (0,349)	0,141
Econ_Free	3,418 (0,911)	0,001	3,129 (0,996)	0,004	2,751 (0,789)	0,001
Unemployment	-0,010 (0,052)	0,855	0,042 0,052	0,415	0,018 (0,051)	0,718
Ent_Training	0,7850 (0,959)	0,419	0,433 (0,680)	0,530	0,618 0,631	0,327
Culture	1,019 (0,920)	0,277	1,085 (0,648)	0,104	1,054 (0,610)	0,084
R2 total	0,383		0,075		0,232	
R2 within			0,167		0,143	
R2 between			0,076		0,228	
F(5, 31)	7,493	0,000	6,628	0,000		
Wald chi² (5)					31,227	0,000
Sigma α_i			2,748		2,305	
Sigma ε			1,136		1,136	
Rho			0,854		0,805	
Hausman test					8,780	0,118
Breusch and Pagan LM test					85,000	0,000

Vir: lastno delo.

Tabela 12 prikazuje rezultate analiz učinka blagostanja na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti. Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost vseh treh modelov (POLS, FE, RE). Delež pojasnjene variance se giblje med 37,52 % in 41,51 %. Variabilnost med državami je skoraj dvakrat višja kakor variabilnost znotraj držav ($\sigma_{ai} > \sigma_\varepsilon$). Hausmanov test je statistično neznačilen ($\chi^2 = 4,64$, $p = 0,462$), kar kaže na odsotnost fiksnih učinkov, Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov pa je statistično pomemben ($\chi^2 = 122,98$, $p < 0,001$), kar kaže na ustreznost modela RE.

Glede na rezultate analiz ima blagostanje na ravni držav pozitiven učinek na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti ($b_1 = 3,39$, $p = 0,011$). Stopnja brezposelnosti ima negativen učinek na delež podjetništva iz priložnosti ($b_3 = -0,53$, $p = 0,049$). Na ravni $p \leq$

0,10, k deležu podjetniške aktivnosti iz priložnosti pozitivno prispeva stopnja ekonomske svobode ($b_2 = 4,68$, $p = 0,060$).

Tabela 12: Učinki blagostanja na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj)

	POLS (cluster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>
WB	3,949 (1,535)	0,015	1,415 (2,374)	0,555	3,389 (1,338)	0,011
Econ_Free	3,120 (3,478)	0,377	2,917 (3,549)	0,417	4,684 (2,493)	0,060
Unemployment	-0,565 (0,324)	0,092	-0,495 (0,287)	0,094	-0,527 (0,267)	0,049
Ent_Training	-0,369 (4,416)	0,934	3,449 (2,470)	0,173	2,080 (2,101)	0,322
Culture	-0,694 (3,851)	0,858	-2,083 (1,875)	0,275	-1,683 (1,888)	0,373
R² total	0,415		0,375		0,408	
R² within			0,109		0,102	
R² between			0,557		0,601	
F(5, 31)	6,299	0,000	4,002	0,007		
Wald chi² (5)					48,612	0,000
Sigma α_i			7,880		6,590	
Sigma ε			4,979		4,979	
Rho			0,715		0,637	
Hausman test					4,640	0,462
Breusch and Pagan LM test					122,980	0,000

Vir: lastno delo.

Tabela 13 prikazuje rezultate analiz učinka blagostanja na delež inovativne podjetniške aktivnosti. Statistike prileganja (F in Wald χ^2) kažejo na ustreznost modelov FE in RE. Delež pojasnjene variance je zelo nizek, in sicer manj kot 1 % za model FE ter 12,00 % in 15,83 % za modela RE in POLS. Variabilnost med državami je več kot dvakrat višja kakor variabilnost znotraj držav ($\sigma_{ai} > \sigma_\varepsilon$), kar razloži nizko pojasnjevalno moč modela FE. Hausmanov test je statistično neznačilen ($\chi^2 = 9,77$, $p = 0,082$), kar kaže na odsotnost fiksnih učinkov, Breusch-Paganov LM test slučajnih učinkov pa je statistično pomemben ($\chi^2 = 86,08$, $p < 0,001$), kar kaže na večjo ustreznost modela RE v primerjavi s POLS.

Iz rezultatov analiz panelnih podatkov lahko vidimo, da blagostanje na ravni držav nima učinka na inovativno podjetniško aktivnost ($b_1 = -0,82$, $p = 0,538$). Ima pa na inovativno podjetniško aktivnost pozitiven učinek ekonomska svoboda ($b_2 = 8,03$, $p = 0,003$), na ravni $p \leq 0,10$ pa tudi podjetniško izobraževanje in usposabljanje ($b_5 = 4,05$, $p = 0,083$).

Tabela 13: Učinki blagostanja na delež inovativne podjetniške aktivnosti (Evropske države, 32 držav, 158 opazovanj)

	POLS (culster id)		FE (vce robust)		RE (vce robust)	
	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>	<i>b (se)</i>	<i>p</i>
WB	1,130 (1,533)	0,467	-4,536 (2,041)	0,034	-0,819 (1,331)	0,538
Econ_Free	6,206 (4,094)	0,140	7,552 (2,790)	0,011	8,025 (2,658)	0,003
Unemployment	0,019 (0,191)	0,924	0,038 (0,376)	0,921	0,082 (0,229)	0,721
Ent_Training	4,354 (3,073)	0,167	4,135 (2,522)	0,111	4,052 (2,335)	0,083
Culture	-1,740 (3,494)	0,622	1,614 (2,519)	0,526	0,592 (2,248)	0,792
R² total	0,158		0,006		0,120	
R² within			0,113		0,083	
R² between			0,020		0,091	
F(5, 31)	1,995	0,107	4,933	0,002		
Wald chi² (5)					22,439	0,000
Sigma α_i			9,430		7,151	
Sigma ε			4,866		4,866	
Rho			0,790		0,684	
Hausman test					9,770	0,082
Breusch and Pagan LM test					86,080	0,000

Vir: lastno delo.

Tabela 14 prikazuje rezultate analiz 3SLS za vse tri oblike podjetniške aktivnosti – celotno podjetniško aktivnost, delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti in delež inovativne podjetniške aktivnosti. Statistika prileganja χ^2 kaže na ustreznost vseh modelov. Delež pojasnjene variance za napovedovanje blagostanja na podlagi podjetniške aktivnosti se giblje med 35,88 % in 75,70 %, delež pojasnjene variance za napovedovanje podjetniške aktivnosti na podlagi blagostanja pa med 29,29 % in 37,25 %, z izjemo napovedovanja inovativne podjetniške aktivnosti, kjer je delež pojasnjene variance zgolj 4,48 %.

Skladno z ugotovitvami v osrednjem delu raziskave (H1–H3) ob nadzoru relevantnih spremenljivk le delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti statistično značilno in pozitivno prispeva k blagostanju na ravni držav ($b_1 = 0,050$, $p < 0,001$). K blagostanju na ravni držav konsistentno ne glede na model prispevata tudi bruto domači proizvod na prebivalca ter raven demokratičnosti v državi.

Blagostanje na ravni držav statistično pomembno in pozitivno prispeva k deležu podjetniške aktivnosti iz priložnosti ($b_4 = 8,86$, $p < 0,001$). Blagostanje na ravni držav ima pozitiven učinek tudi na inovativno podjetniško aktivnost ($b_4 = 5,00$, $p < 0,001$), vendar pa je zaradi nizke pojasnjevalne moči modela pri interpretaciji rezultatov smiselno ostati zadržan. Nasprotno, blagostanje na ravni držav ima statistično značilen negativen učinek

na celotno podjetniško aktivnost ($b_4 = -2,19$, $p < 0,001$). K deležu celotne podjetniške aktivnosti prispevajo tudi raven ekonomske svobode in za podjetništvo ugodne kulturne in socialne norme. K inovativni podjetniški aktivnosti pa pozitivno prispevata podjetniško izobraževanje in usposabljanje.

Tabela 14: Dvosmeren odnos med blagostanjem, celotno podjetniško aktivnostjo (TEA), deležem podjetniške aktivnosti iz priložnosti (OPP) in deležem inovativne podjetniške aktivnosti (TEAnpm) (Evropske države, 32 držav, 145 opazovanj)

	TEA		OPP		TEAnpm	
	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>	<i>b</i> (se)	<i>p</i>
Well-Being (WB)						
E	0,216 (0,230)	0,073	0,050 (0,014)	0,000	-0,028 (0,023)	0,223
lnGDPpc	2,152 (0,460)	0,000	0,672 (0,176)	0,000	1,722 (0,200)	0,000
Econ_Free	-0,730 (0,524)	0,163	0,166 (0,149)	0,265	0,284 (0,146)	0,052
Democracy	0,241 (0,075)	0,001	0,125 (0,066)	0,057	0,161 (0,052)	0,002
Entrepreneurship (E)						
WB	-2,194 (0,324)	0,000	8,863 (1,363)	0,000	4,997 (1,329)	0,000
Econ_Free	3,490 (0,628)	0,000	-3,232 (2,386)	0,176	2,986 (2,559)	0,243
Unemployment	-0,054 (0,033)	0,103	-0,249 (0,141)	0,078	0,248 (0,144)	0,084
Ent_Training	0,669 (0,626)	0,286	0,421 (1,468)	0,774	5,761 (2,673)	0,031
Culture	1,204 (0,519)	0,020	1,188 (1,215)	0,328	-2,652 (2,228)	0,234
R² total (WB)	0,359		0,541		0,757	
R² total (E)	0,373		0,293		0,045	
Chi² (WB)	200,320	0,000	323,880	0,000	444,430	0,000
Chi² (E)	76,850	0,000	116,070	0,000	37,680	0,000

Vir: lastno delo.

6.5 Primerjava rezultatov testiranja hipotez

Modeli POLS, FE, RE in 3SLS se med sabo razlikujejo v osnovni predpostavki (ne)povezanosti napake z neodvisno spremenljivko oziroma neodvisnimi spremenljivkami. Korelacija med napako in neodvisnimi spremenljivkami je po navadi posledica bodisi izpuščenih tretjih spremenljivk (angl. *confounding variable*) bodisi obrnjene vzročnosti (angl. *reverse causation*).

V primerjavi z združenimi modeli za oceno panelnih podatkov (npr. POLS) je prednost regresijskih modelov za analizo podatkov s slučajnimi učinki (RE) in fiksnimi učinki (FE) v tem, da upoštevajo medsebojno odvisnost napak znotraj držav, kar je smiselna predpostavka pri analizi panelnih podatkov. Modeli s slučajnimi učinki (RE) predpostavljajo popolno eksogenost spremenljivk, medtem ko modeli s fiksnimi učinki (FE) dopuščajo omejeno endogenost. Bolj specifično, prednost regresijskih modelov za analizo panelnih podatkov s fiksnimi učinki (FE) je v tem, da omogočajo nadzor vseh stabilnih značilnosti (tj. morebitnih izpuščenih časovno-invariantnih tretjih spremenljivk) v času ter s tem odstranijo pristranskost ocen koeficientov oziroma pripadajočih standardnih napak, ki je posledica povezanosti napovednih (neodvisnih) spremenljivk s časovno-invariantnim delom napake.

Za razliko od modelov s fiksnimi in slučajnimi učinki modeli simultanih enačb (npr. 3SLS) predpostavljajo povezanost napake z napovednimi (neodvisnimi) spremenljivkami zaradi obrnjene kavzalnosti oziroma soodvisnosti (dvosmerne povezanosti). Modeli simultanih enačb torej predvidevajo prisotnost endogenih spremenljivk. Glavna omejitev metode tristopenjskih najmanjših kvadratov (3SLS) je ignoriranje medsebojne odvisnosti napak znotraj držav, kar se lahko odrazi v zavajajoče nizkih standardnih napakah in posledično precenjeni statistični značilnosti regresijskih koeficientov (Cameron in Trivedi, 2010).

Tabela 15: Povzetek rezultatov testiranja hipotez

Hipoteza	Rezultat	Metoda
H1: Celotna podjetniška aktivnost napoveduje blagostanje na ravni držav.	Ni učinka	FE (vce robust)
	Ni učinka	3SLS
H2: Delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti napoveduje blagostanje na ravni držav.	Pozitiven učinek	RE (vce robust)
	Pozitiven učinek	3SLS
H3: Inovativna podjetniška aktivnost napoveduje blagostanje na ravni držav.	Negativen učinek	RE (vce robust)
	Ni učinka	3SLS
H4: Razpoložljivost človeškega kapitala moderira učinek celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje.	Ni učinka	FE (vce robust)
H5: Blagostanje na ravni držav napoveduje celotno podjetniško aktivnost.	Ni učinka	RE (vce robust)
	Negativen učinek	3SLS
H6: Blagostanje na ravni držav napoveduje delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti.	Pozitiven učinek	RE (vce robust)
	Pozitiven učinek	3SLS
H7: Blagostanje na ravni držav napoveduje inovativno podjetniško aktivnost.	Ni učinka	RE (vce robust)
	Pozitiven učinek	3SLS

Vir: lastno delo.

Tabela 15 predstavlja povzetek rezultatov testiranja hipotez. Glede na rezultate Hausmanovega testa fiksnih učinkov sem povzela bodisi rezultate, pridobljene po metodi s slučajnimi učinki (RE), bodisi tiste, pridobljene po metodi s fiksnimi učinki (FE).

Rezultati učinkov celotne podjetniške aktivnosti na blagostanje so robustni, in sicer celotna podjetniška aktivnost nima statistično pomembnih učinkov na blagostanje na ravni držav.

Delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti ima v nasprotju s celotno podjetniško aktivnostjo pozitivne učinke na blagostanje in tudi ti rezultati so robustni ne glede na uporabljeno metodo. Manj konsistentni so bili rezultati glede učinka deleža inovativne podjetniške aktivnosti na blagostanje, čeprav obe metodi nakazujeta, da je ta učinek negativen. Nekonsistentnost gre pripisati razlikam v nadzoru medsebojne odvisnosti napak znotraj držav in metodi uporabe variančnokovariančne matrike pri izračunu regresijskih koeficientov in varianc teh koeficientov.

Čeprav se razpoložljivost človeškega kapitala visoko povezuje z blagostanjem, se v analizah ni izkazala za statistično pomemben moderator odnosa med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem niti ni imela statistično pomembnega neodvisnega učinka na blagostanje. To je najverjetneje posledica njene nizke diskriminativne moči med državami v vzorcu ter visoke povezanosti z bruto domačim proizvodom na prebivalca.

Rezultati analiz učinka blagostanja na delež podjetniške aktivnosti so robustni, in sicer ne glede na izbrano metodo blagostanje pomembno pozitivno učinkuje na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti. Manj robustni so rezultati glede učinkov blagostanja na celotno podjetniško aktivnost in delež inovativne podjetniške aktivnosti. V tem primeru prihaja do nekonsistentnosti tudi v valenci odnosa. Nekonsistentnost rezultatov je posledica tako razlik v uporabljenih metodah kakor tudi zelo nizke pojasnjevalne moči modela za učinke blagostanja na inovativno podjetniško aktivnost.

Tabela 16: Velikost vpliva podjetniške aktivnosti na blagostanje in blagostanja na podjetniško aktivnost

	Učinek podjetniške aktivnosti (TEA, OPP, TEAnpm) na blagostanje (WB)		Učinek blagostanja (WB) na podjetniško aktivnost (TEA, OPP, TEAnpm)	
	<i>ey/ex (se)</i>	<i>p</i>	<i>ey/ex (se)</i>	<i>p</i>
TEA	0,253 (0,141)	0,073	-1,870 (0,280)	0,000
OPP	0,585 (0,1581)	0,000	0,761 (0,117)	0,000
TEAnpm	-0,125 (0,103)	0,223	1,132 (0,302)	0,000

Vir: lastno delo.

Elastičnosti, ki prikazujejo velikost vpliva podjetniške aktivnosti na blagostanje in blagostanja na podjetniško aktivnost, so prikazane v Tabela 16. Velikost vpliva podjetniške aktivnosti iz priložnosti na blagostanje je primerljiva z velikostjo vpliva blagostanja na podjetniško aktivnost iz priložnosti. Čeprav je učinek inovativne podjetniške aktivnosti na blagostanje zanemarljivo majhen in statistično nepomemben v modelu simultanih enačb 3SLS, je pozitiven učinek blagostanja na ravni držav na inovativno podjetniško aktivnost statistično pomemben in razmeroma velik. Podobno velja tudi za celotno podjetniško aktivnost, blagostanje na ravni držav ima v sistemu enačb na celotno podjetniško aktivnost

razmeroma velik negativen učinek, medtem ko je učinek celotne podjetniške aktivnosti majhen in statistično zanemarljiv.

7 RAZPRAVA

V magistrskem delu sem raziskala, ali podjetništvo prispeva k blagostanju na ravni držav in ali človeški kapital moderira odnos med podjetništvom in blagostanjem. Pri tem sem upoštevala heterogenost podjetniške aktivnosti, in sicer v raziskavi razlikujem med celotno podjetniško aktivnostjo, podjetniško aktivnostjo iz priložnosti in inovativno podjetniško aktivnostjo. Kot mero subjektivnega blagostanja sem uporabila podatke o zadovoljstvu z življenjem, agregirane na ravni držav, kot mero človeškega kapitala pa indeks zdravja in izobrazbe za posamezne države, vključene v analizo. Odnos med različnimi kazalniki podjetniške aktivnosti in blagostanjem sem preverila na panelnih podatkih za 32 evropskih držav. Poleg učinkov podjetniške aktivnosti na blagostanje sem preverila tudi učinke blagostanja na podjetniško aktivnost in s tem upoštevala morebitno obrnjeno povezanost oziroma dvosmernost povezave med spremenljivkama.

7.1 Interpretacija rezultatov

V prvi analizi sem testirala odnos med celotno podjetniško aktivnostjo in blagostanjem. Rezultati analiz so pokazali, da celotna podjetniška aktivnost ne napoveduje blagostanja na ravni držav. Naudé in sodelavci (2014) v svoji raziskavi sicer poročajo o nizki, a statistično pomembni povezavi med celotno podjetniško aktivnostjo in blagostanjem. Razlike v izsledkih med njihovo in pričujočo raziskavo gre najverjetneje pripisati temu, da so Naudé in sodelavci (2014) odnos analizirali z metodo združenega opazovanja na heterogenem vzorcu držav, ki se med sabo precej razlikujejo v socialno-ekonomskih in kulturnih značilnostih. Odsotnost povezave med celotno podjetniško aktivnostjo in blagostanjem se je na izbranem vzorcu držav potrdila v vseh regresijskih analizah in jo gre najverjetneje pripisati heterogenosti podjetniške aktivnosti. Medtem ko podjetništvo iz priložnosti prispeva k blagostanju, podjetništvo iz nuje blagostanje uničuje (Harbi in Grolleau, 2012; Naudé in drugi, 2014). Kakovostni vidiki podjetniške aktivnosti so torej pomembnejši za blagostanje od količine (razširjenosti) podjetniške aktivnosti v državi.

V raziskavo sem vključila dve kakovostni meri podjetniške aktivnosti na ravni držav – delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti in delež inovativne podjetniške aktivnosti. Prva se nanaša na motivacijo podjetnikov za vstop v podjetništvo, druga pa na naravo podjetniške aktivnosti.

V rezultatih raziskave ugotavljam pozitiven učinek deleža podjetniške aktivnosti iz priložnosti na blagostanje tudi ob nadzoru ekonomskih, političnih in pravnih dejavnikov. Že Naudé in sodelavci (2014) so pokazali, da ima razširjenost podjetništva iz priložnosti v splošnem pozitivne učinke na blagostanje na ravni držav, vendar pa je odnos v obliki

obrnjene črke U. Pričujoča raziskava ugotovitve avtorjev dopolnjuje, in sicer ugotavljam, da se delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti (ne pa količina le-te) pozitivno in linearno povezuje z blagostanjem na ravni držav. Prevladujoča vrsta podjetništva je torej boljši napovednik blagostanja kakor količina podjetniške aktivnosti, skladno s preliminarnimi ugotovitvami Naudéja in sodelavcev (2013).

Mehanizmov, preko katerih delež podjetništva iz priložnosti prispeva k blagostanju na ravni držav, je najverjetneje več. Prvič, raziskave kažejo, da so podjetniki iz priložnosti v splošnem sami bolj zadovoljni od zaposlenih v organizacijah in podjetnikov iz nuje (Kautonen, Kibler in Minniti, 2017; Nikolova, 2019; Shir, Nikolaev in Wincent, 2018). Zadovoljstvo podjetnikov samih tako pozitivno prispeva k agregiranemu blagostanju na ravni držav. Drugič, podjetniki iz priložnosti zadovoljujejo obstoječe tržne potrebe, saj je prepoznavanje nezadovoljenih potreb osrednji element prepoznavanja in razvijanja podjetniških priložnosti (Ardichvili, Cardozo in Ray, 2003) in s tem predpogoj za obstoj podjetništva iz priložnosti. Prepoznavanje podjetniških priložnosti se nanaša tudi na prepoznavanje bolj učinkovitih načinov uporabe virov za zadovoljevanje (obstojećih) tržnih potreb (Ardichvili in drugi, 2003). V primerjavi s podjetništvom iz nuje ima podjetništvo iz priložnosti znatno bolj pozitivne učinke na produktivnost in s tem konkurenčnost gospodarstva (Aparicio in drugi, 2016), ta pa načeloma povečuje zadovoljstvo prebivalcev tudi ob nadzoru socialnih dejavnikov (Huggins in Thompson, 2011).

Rezultati raziskave kažejo tudi, da blagostanje na ravni države ugodno učinkuje na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti. Za samo količino podjetništva iz priložnosti so podobno pokazali tudi Naudé in sodelavci (2014), čeprav niso primerjali velikosti učinka med enačbama v modelu simultanih enačb. V pričujoči raziskavi je bil učinek blagostanja na podjetniško aktivnost nekoliko večji v primerjavi z učinkom podjetniške aktivnosti na blagostanje.

Razlogov, zakaj bi blagostanje na ravni držav pozitivno učinkovalo na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti, je več. Najprej, zadovoljni posamezniki lažje prepoznavajo in izkoriščajo priložnosti v okolju, saj pozitivna psihološka stanja podpirajo posameznikove kognitivne zmožnosti in spodbujajo njegovo proaktivnost (Baron, 2008; Fredrickson, 2001). Poleg tega je možno, da družbe, ki jih zaznamuje visoko splošno blagostanje, ponujajo več priložnosti, ki jih podjetniki lahko razvijejo v tržne ideje. S tem ko podjetniki zadovoljujejo potrebe ljudi, vplivajo na njihovo blagostanje (Church in drugi, 2013), hkrati pa zadovoljenost nižjih potreb odpre priložnosti za zadovoljevanje bolj kompleksnih potreb oziroma potreb višjega ranga (Taormina in Gao, 2013). Čeprav nobena od pregledanih raziskav ne odgovarja na vprašanje, ali sta blagostanje in zaupanje potrošnikov (oziroma ugodna poslovna klima) na nacionalni ravni med seboj povezana, je verjetno, da je zaupanje potrošnikov v državah z višjim blagostanjem višje (Diener in Tov, 2012; Ganglmair-Wooliscroft in Lawson, 2012), kar vpliva na potrošniško vedenje (Ludvigson, 2004) in podjetnikovo zaznavanje poslovnega okolja. Podjetniki, ki poslovno okolje

zaznavajo kot manj negotovo, lažje prepoznajo podjetniške priložnosti in so jih bolj pripravljeni zasledovati (Garrett in Holland, 2015).

Znaten del podjetniške aktivnosti je imitatorske narave (Aldrich, 2011), kar velja tudi za podjetniško aktivnost iz priložnosti. Manjši del podjetniške aktivnosti iz priložnosti predstavlja inovativna podjetniška aktivnost, kjer podjetniki poskušajo zadovoljiti še neizražene (latentne) tržne potrebe oziroma izražene tržne potrebe na nov način.

Rezultati analiz so pokazali, da ima delež inovativne podjetniške aktivnosti v najboljšem primeru statistično neznačilen negativen učinek na blagostanje na ravni držav in v najslabšem primeru statistično značilen negativen učinek na blagostanje na ravni držav. Ugotovljen negativen učinek inovativne podjetniške aktivnosti na blagostanje lahko pojasnimo s konceptom ustvarjalnega uničevanja. Inovativno podjetništvo ima lahko disruptivne učinke na trge (na konkurente in potrošnike), produkcijske zmožnosti in distribucijo bogastva v družbi (Spencer, Kirchhoff in White, 2008). Inovativno podjetništvo ogroža uveljavljena podjetja na trgu, v kolikor se ta ne zmorejo dovolj hitro prilagajati tržnim spremembam in uvajati inovacije v poslovne procese ali izdelke oziroma storitve. Posledično uveljavljena podjetja, ki ne zmorejo konkurirati novim inovativnim podjetjem, propadejo, kar destabilizira trg in se odrazi v kratkoročnem in srednjeročnem zapiranju delovnih mest (Fritsch, 2008). Inovativna podjetja prav tako pogosto na trg lansirajo izdelke in storitve, ki so tesni substituti za že obstoječe izdelke in storitve na trgu, kar povzroči znatno razvrednotenje obstoječe ponudbe na trgu v procesu zaostrovanja konkurence (Komlos, 2016). Nadalje lahko nova inovativna podjetja znatno negativno vplivajo na življenjsko dobo produkcijskih sredstev konkurentov in s tem na produkcijske stroške (Erumban in Timmer, 2012). Poleg tega lahko podjetniška aktivnost pogloblja neenakost preko povečevanja dohodkovne vrzeli. Podjetniška aktivnost z visokim potencialom rasti povečuje dohodkovno vrzel na račun poviševanja dohodkov višjih slojev (Lewellyn, 2018; Halvarsson in drugi, 2018), kar negativno vpliva na blagostanje na nacionalni ravni (Buttrick, Heintzelman in Oishi, 2017; Oishi, Kesebir in Diener, 2011). Nezanemarljivo je tudi dejstvo, da imajo kupci oziroma uporabniki, vključno z zaposlenimi, pogosto odpor do inovacij, še posebej če te zahtevajo spremembo uporabniškega vedenja oziroma navad (Heidenreich in Spieth, 2013; Spencer in drugi, 2008). Vprašljivo je torej, do kolikšne mere, če sploh, inovacije kratkoročno prispevajo k blagostanju preko zadovoljevanja potreb uporabnikov, četudi je njihov dolgoročni ekonomski in neekonomski učinek lahko pozitiven (Fritsch, 2008).

Obenem ugotavljam, da blagostanje pozitivno učinkuje na delež inovativne podjetniške aktivnosti. Razlogi za to so najverjetneje podobni razlogom, zakaj blagostanje na ravni držav pozitivno učinkuje na delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti. Na ravni podjetnika zadovoljstvo prispeva k podjetnikovi kreativnosti in proaktivnosti (Baron, 2008; Dolan in Metcalfe, 2012; Fredrickson, 2001). Prav tako je možno, da so bolj zadovoljni posamezniki (podjetniki in investitorji) bolj optimistični glede prihodnjih poslovnih izidov (Augusto-Landa, Pulido-Martos in Lopez-Zafra, 2011) in posledično v večji meri pripravljeni

sprejeti tveganja, povezana s podjetniškimi priložnostmi (Ifcher in Zarghamee, 2014; Koellinger in Treffers, 2015). Nadalje, verjetno je, da se blagostanje na ravni držav povezuje z ugodno poslovno klimo in pripravljenostjo investitorjev za financiranje ambicioznih podjetniških projektov. Nenazadnje, za inovativno podjetništvo je pomemben tudi zgodnji odziv trga. Kot kažejo raziskave (Daghfous in drugi, 1999), med vsemi segmenti kupcev prav zgodnji uporabniki dajejo največji pomen pozitivnim čustvom, zato je verjetno, da države, kjer je agregirano blagostanje višje, predstavljajo primernejši trg za inovativne izdelke in storitve.

V nasprotju s pričakovanji človeški kapital ni moderiral odnosa med celotno podjetniško aktivnostjo in blagostanjem. Avtorji (Millán in drugi, 2014; Qian in drugi, 2013) izpostavljajo, da je človeški kapital na eni strani ključen vir podjetniških zmožnosti in na drugi strani ključen vir podjetniških priložnosti, saj sooblikuje značilnosti povpraševanja na trgu. Čeprav v pričujoči raziskavi nisem ugotovila neposrednih ali posrednih učinkov človeškega kapitala na odnos med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem, k temu verjetno znatno prispeva nizka variabilnost človeškega kapitala med evropskimi državami. Poleg tega se človeški kapital visoko povezuje s stopnjo ekonomske razvitosti, kar dodatno zmanjšuje napovedno moč spremenljivke v regresiji. Verjetno je torej, da je odsotnost odnosov med omenjenimi spremenljivkami predvsem posledica omenjenih metodoloških omejitev. Raziskave, ki so preučevale odnos med podjetništvom in človeškim kapitalom (Millán in drugi, 2014; Van der Sluis in drugi, 2008) ter človeškim kapitalom in blagostanjem (Costanza in drugi, 2007; Healy in Côté, 2001) ugotavljajo, da ima človeški kapital znatno vlogo pri spodbujanju kakovostne podjetniške aktivnosti in da podpira blagostanje na ravni držav. Nadaljnje raziskave, ki bi vključevale bolj heterogen nabor držav ali drugačno opredelitev človeškega kapitala, ki bi bolje razlikovala med državami (npr. delež višje- in visokošolsko izobraženih prebivalcev), so potrebne, preden zaključimo, da razpoložljiva raven človeškega kapitala nima učinkov na neekonomske izzide podjetniške aktivnosti.

7.2 Teoretični in praktični prispevek

Pričujoče magistrsko delo predstavlja pomemben prispevek k obstoječi literaturi s področja podjetništva in ekonomije sreče oziroma blagostanja. Kljub temu da je zanimanje za blagostanje med raziskovalci in snovalci socialno-ekonomskih politik veliko, je zaenkrat odnos med podjetništvom in blagostanjem skoraj povsem neraziskan. Prvo in edino primerljivo raziskavo na področju so izvedli Naudé in sodelavci (2014). V njej so preučevali odnos med količino (razširjenostjo) podjetniške aktivnosti v gospodarstvu in zadovoljstvom z življenjem. V pričujoči raziskavi njihove ugotovitve dopolnujem, in sicer s tem, da ne testiram le odnosa med količino podjetniške aktivnosti in zadovoljstvom z življenjem, temveč testiram tudi odnos med kakovostjo podjetniške aktivnosti in zadovoljstvom z življenjem. V raziskavi nadzorujem ekonomske, politične in pravne (regulativne) dejavnike ter testiram morebitno moderatorsko vlogo človeškega kapitala.

V raziskavi ugotavljam, da je pomembno razlikovati med različnimi oblikami podjetniške aktivnosti tako s količinskega kakor kakovostnega vidika. Ugotavljam tudi, da se podjetništvo iz priložnosti in inovativno podjetništvo znatno razlikujeta v svojem odnosu z blagostanjem na ravni držav. Nadalje, pri napovedovanju blagostanja je poleg bruto domačega proizvoda in ekonomske svobode smiselno nadzorovati tudi politične dejavnike (npr. raven demokratičnosti v družbi), ki jih raziskovalci praviloma spregledajo (npr. Harbi in Grolleau, 2012; Naudé in drugi, 2014). Pomembna ugotovitev je tudi, da je razumevanje, kateri dejavniki vplivajo na razširjenost podjetništva na nacionalni ravni, razmeroma skopo in obstoječi modeli posledično razmeroma slabo pojasnjujejo raven in kakovost podjetniške aktivnosti na ravni držav (npr. Busenitz in drugi, 2000; McMullen in drugi, 2008; Valdez in Richardson, 2013).

Raziskava ima tudi pomembne implikacije za snovalce politik. Rezultati raziskave namreč kažejo, da je za blagostanje pomembnejša kakovost podjetniške aktivnosti kakor količina podjetniške aktivnosti. V kolikor snovalci politik želijo podpirati blagostanje, je smiselno spodbujati predvsem podjetništvo iz priložnosti in zmanjšati delež podjetništva iz nuje, ki prinaša podjetnikom in ostalim deležnikom znatno manjše ekonomske in neekonomske koristi (Block in Wagner, 2010; Larsson in Thulin, 2018). Prav tako ni zanemarljiva ugotovitev, da lahko snovalci politik z ukrepi za povečevanje blagostanja (npr. z oplajanjem človeškega in socialnega kapitala; Healy in Côté, 2001) spodbujajo vsokokakovostno podjetništvo, vključno z inovativno podjetniško aktivnostjo. Inovativna podjetniška aktivnost ima sicer kratko- in srednjeročno lahko disruptivne učinke na trge, vključno z negativnim učinkom na blagostanje, vendar pa so njeni dolgoročni ekonomski učinki praviloma pozitivni (Fritsch, 2008), dolgoročni učinki na blagostanje pa ostajajo zaenkrat še neraziskani.

7.3 Omejitve

Prva omejitev raziskave se nanaša na vzorec držav, vključenih v raziskavo. Analize so bile izvedene na 32 evropskih državah, kar omejuje splošljivost rezultatov na neevropske države. Že drugi avtorji (Amorós in Bosma, 2014) so ugotovili, da je odnos med podjetništvom in blagostanjem drugačen v gospodarsko bolj razvitih državah kakor v gospodarsko manj razvitih državah. Učinki podjetniške aktivnosti so poleg tega pogojeni z različnimi institucionalnimi dejavniki (Baumol, 2006). Možno je torej, da je odnos med podjetništvom in blagostanjem v drugačnem socialno-ekonomskem okolju drugačen, kar omejuje splošljivost rezultatov raziskave.

Druga omejitev se nanaša na izbor spremenljivk, vključenih v analizo. Zadovoljstvo z življenjem je zgolj en vidik subjektivnega blagostanja. Prav tako je vedno več avtorjev (npr. Hahn, Frese, Binnewies in Schmitt, 2012; Ryff, 2019; Seligman, 2011) mnenja, da je čas, da se raziskovalci premaknejo od preučevanja hedonskih vidikov blagostanja k eudaimonskim vidikom blagostanja, ki zajemajo občutek smisla in pozitivnega delovanja

posameznikov v družbi. Prednost preučevanja zadovoljstva z življenjem je v tem, da so na voljo reprezentativni in mednarodno primerljivi podatki na ravni držav, kar ne velja za eudaimonsko blagostanje. Poleg tega je zadovoljstvo z življenjem na ravni držav v podjetniški literaturi še vedno skoraj povsem neraziskano in ga je, tako kot eudaimonske vidike blagostanja, smiselno raziskati.

Analize so pokazale, da izbrana mera človeškega kapitala slabo diskriminira med državami, vključenimi v analizo. Večino evropskih držav zaznamuje razmeroma visoka raven razpoložljivega človeškega kapitala, opredeljenega kot raven izobraženosti in dostop do izobrazbe ter raven zdravja in dostop do zdravstvenih storitev. Možno je torej, da bi bili rezultati analiz drugačni, če bi kot mero človeškega kapitala vključila, na primer, delež višje- in visokošolsko izobraženih.

Tretja omejitev se nanaša na uporabo metod za analizo odnosov med podjetništvom in blagostanjem. V raziskavi sem uporabila tri metode za analizo panelnih podatkov in eno metodo za oceno modela simultanih enačb. To nudi vpogled v robustnost rezultatov in omogoča izbor najustrežnejše metode pri interpretaciji rezultatov. Analize panelnih podatkov bi bilo priporočljivo izvesti z vključitvijo instrumentalne spremenljivke. Močne instrumentalne spremenljivke ne omogočajo preučevanja odnosov med spremenljivkami le v prisotnosti izpuščenih spremenljivk, temveč tudi v primeru obrnjene vzročnosti oziroma dvosmernih povezav (Becker, 2016). Na žalost nisem uspela najti ustreznega instrumenta, torej spremenljivke, ki bi se povezovala s podjetništvom, ne pa z regresijsko napako oziroma neposredno z blagostanjem. Za sorodna raziskovalna vprašanja so avtorji uporabili spremenljivke, kot so oddaljenost od ekvatorja (Harbi in Grolleau, 2012) ali delež odraslih med 30. in 44. letom v populaciji (Acs in drugi, 2012), vendar se ti instrumenti niso izkazali kot ustrezni za dano raziskovalno vprašanje na izbranem vzorcu držav.

Nazadnje, v raziskavi sem opazovala odnos med blagostanjem in podjetniško aktivnostjo v izbranem časovnem obdobju. Rezultati raziskave posledično ne ugotavljajo srednjeročnih ali dolgoročnih učinkov podjetniške aktivnosti na blagostanje oziroma blagostanja na podjetniško aktivnost. Rezultati predhodnih raziskav (npr. Acs in Mueller, 2008) kažejo, da se nekateri pozitivni učinki podjetništva na gospodarstvo pokažejo šele z nekajletnim zamikom. To je lahko še posebej relevantno pri preučevanju ekonomskih in neekonomskih učinkov inovativnega podjetništva, ki ima lahko kratko- in srednjeročno disruptivne učinke na trge.

7.4 Smernice za nadaljnje raziskave

Dodatne raziskave so potrebne, da bi razumeli odnos med podjetništvom in blagostanjem. Nove raziskave naj se osredotočijo na preučevanje mediatorskih in moderatorskih spremenljivk v odnosu med podjetništvom in blagostanjem. Na primer, bodoče raziskave bi lahko preučile, kako velik je prispevek zadovoljstva podjetnikov k agregiranemu blagostanju na ravni držav ter preko katerih mehanizmov podjetništvo prispeva k

blagostanju in preko katerih blagostanje k podjetništvu. Nadalje, osredotočile bi se lahko na socialno-ekonomske dejavnike, ki facilitirajo ali zavirajo pozitivne učinke podjetniške aktivnosti na blagostanje.

Odprto ostaja tudi vprašanje, ali podjetništvo v različnih panogah različno prispeva k blagostanju in ali je prispevek podjetij, ki prepoznajo priložnosti, povezane z izdelki in storitvami, drugačen kot prispevek podjetij, ki prepoznajo priložnosti, povezane s proizvodnimi procesi. Neraziskano ostaja vprašanje, ali notranje podjetništvo prispeva k blagostanju in kakšen je prispevek notranjega podjetništva v primerjavi s prispevkom zagonskih podjetij. Smiselno bi bilo, da nove raziskave preučijo tudi srednjeročne in dolgoročne učinke različnih vrst podjetniške aktivnosti na blagostanje.

Prihodnje raziskave lahko k razumevanju odnosa med podjetništvom in blagostanjem prispevajo tudi tako, da robustnost rezultatov preverijo na različnih setih podatkov iz različnih podatkovnih baz. Identificiranje in vključitev močnih instrumentalnih spremenljivk v analize panelnih podatkov bi znatno pripomoglo k razumevanju smeri in moči povezanosti med podjetništvom in blagostanjem. Vsekakor pa naj nadaljnje raziskave pri oblikovanju ekonometričnih modelov upoštevajo, da je povezava med podjetništvom in blagostanjem dvosmerna.

SKLEP

Kako lahko ekonomija prispeva k blagostanju družb, je vprašanje, ki si ga vedno pogosteje zastavljajo tako raziskovalci kot tudi snovalci politik. Ti raziskovalci in snovalci politik prepoznavajo, da ekonomska aktivnost ni namenjena sama sebi, temveč je pomembna zato, ker sodoloča kakovost življenja ljudi in vpliva na njihovo blagostanje.

Podjetniška aktivnost predstavlja nezanemarljiv delež ekonomske aktivnosti večine gospodarstev. Ekonomski učinki podjetniške aktivnosti so dobro raziskani. Večina avtorjev se strinja, da podjetništvo pomembno prispeva k ekonomskemu razvoju družb, še posebej s pozitivnimi učinki na konkurenčnost, gospodarsko rast in zmanjševanje brezposelnosti. V nasprotju z ekonomskimi učinki ostajajo učinki podjetniške aktivnosti na blagostanje na ravni držav skoraj povsem neraziskani.

Pričujoče delo predstavlja enega prvih poskusov preučevanja odnosa med podjetništvom in blagostanjem na ravni držav. V raziskavi se vprašam, ali podjetniška aktivnost prispeva k blagostanju ob nadzoru ekonomskih, političnih in pravnih dejavnikov; ali okoljske značilnosti, kot je razpoložljiva raven človeškega kapitala, učinkujejo na moč in smer povezave med podjetniško aktivnostjo in blagostanjem; in ali blagostanje prispeva h količini in kakovosti podjetniške aktivnosti na ravni držav.

Rezultati analiz panelnih podatkov za 32 evropskih državah v obdobju 8 let so pokazali, da količina podjetniške aktivnosti nima pomembnih učinkov na blagostanje, ima pa

pomembne učinke kakovost podjetniške aktivnosti. Delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti pomembno prispeva k blagostanju na ravni držav. Odnos med deležem inovativne podjetniške aktivnosti in blagostanjem je kompleksnejši. Možno je, da ima inovativna podjetniška aktivnost kratkoročno negativne učinke na blagostanje na ravni držav, kar je mogoče razložiti s konceptom ustvarjalnega uničevanja ter odpora uporabnikov do inovacij. V raziskavi nisem ugotovila, da bi bili učinki podjetniške aktivnosti na blagostanje pogojeni z ravno človeškega kapitala.

Tudi blagostanje na ravni držav ima pomemben učinek na podjetniško aktivnost, še posebej kakovost podjetniške aktivnosti. Blagostanje na ravni držav namreč napoveduje delež podjetniške aktivnosti iz priložnosti in verjetno je, da napoveduje tudi delež inovativne podjetniške aktivnosti. Odnos med podjetništvom in blagostanjem je torej dvosmeren, kjer kakovostna podjetniška aktivnost podpira blagostanje na ravni držav, blagostanje pa podpira kakovostno podjetniško aktivnost na ravni držav.

S spodbujanjem podjetništva iz priložnosti in zmanjševanjem deleža podjetništva iz nuje lahko snovalci politik podpirajo ne le ekonomski razvoj, temveč tudi blagostanje v družbi, obenem pa lahko z drugimi ukrepi za povečevanje blagostanja podpirajo visokokakovostno podjetništvo.

LITERATURA IN VIRI

1. Ackerman, F., Kiron, D., Goodwin, N., Harris, J. in Gallagher, K. (1997). *Human well-being and economic goals*. Seattle, WA: Island Press.
2. Acs, Z. (2006). How is entrepreneurship good for economic growth? *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 1(1), 97–107.
3. Acs, Z. J., Åstebro, T., Audretsch, D. in Robinson, D. T. (2016). Public policy to promote entrepreneurship: a call to arms. *Small Business Economics*, 47(1), 35–51.
4. Acs, Z. J., Audretsch, D. B. in Lehmann, E. E. (2013). The knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 41(4), 757–774.
5. Acs, Z. J., Audretsch, D. B., Braunerhjelm, P. in Carlsson, B. (2012). Growth and entrepreneurship. *Small Business Economics*, 39(2), 289–300.
6. Acs, Z. J., Braunerhjelm, P., Audretsch, D. B. in Carlsson, B. (2009). The knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 32(1), 15–30.
7. Acs, Z. J. in Mueller, A. P. (2008). Employment effects of business dynamics: Mice, gazelles and elephants. *Small Business Economics*, 30(1), 85–100.
8. Aghion, P., Blundell, R. W., Griffith, R., Howitt, P. in Prantl, S. (2009). The effects of entry on incumbent innovation and productivity. *Review of Economics and Statistics*, 91, 20–32.
9. Ahmad, N. in Seymour, R. G. (2008). *Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection* (delovni dokument št. 2008/1). Paris: OECD Publishing.

10. Alatarstseva, E. in Barysheva, G. (2015). Well-being: Subjective and objective aspects. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 166, 36–42.
11. Aldrich, H. E. (1990). Using an ecological perspective to study organizational founding rates. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 14(3), 7–24.
12. Aldrich, H. E. (2011). *An evolutionary approach to entrepreneurship*. Cheltnham: Edward Elgar Publishing.
13. Aldrich, H. E. in Kim, P. H. (2007). Small worlds, infinite possibilities? How social networks affect entrepreneurial team formation and search. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1(1–2), 147–165.
14. Amorós, J. E. in Bosma, N. (2014). *GEM: 2013 global report*. Santiago de Chile: Global Entrepreneurship Research Associaton.
15. Aparicio, S., Urbano, D. in Audretsch, D. (2016). Citation for published item: Use policy Institutional factors, opportunity entrepreneurship and economic growth: Panel data evidence. *Technological Forecasting and Social Change*, 44(102), 45–61.
16. Ardichvili, A., Cardozo, R. in Ray, S. (2003). A theory of entrepreneurial opportunity identification and development. *Journal of Business venturing*, 18(1), 105–123.
17. Aslihan Nasir, V. in Karakaya, F. (2014). Consumer segments in organic foods market. *Journal of Consumer Marketing*, 31(4), 263–277.
18. Atems, B. in Shand, G. (2018). An empirical analysis of the relationship between entrepreneurship and income inequality. *Small Business Economics*, 50(2), 1–18.
19. Audretsch, D. B. (2009). The entrepreneurial society. *Journal of Technology Transfer*, 34(3), 245–254.
20. Audretsch, D. B. in Belitski, M. (2015). *Is happiness conducive to entrepreneurship? Exploring subjective well-being – entrepreneurship relationship across major European cities* (dokument za razpravo št. CFE-2015-01). Berkshire: Henley Centre for Entrepreneurship.
21. Audretsch, D. B. in Keilbach, M. (2007). The theory of knowledge spillover entrepreneurship. *Journal of Management Studies*, 44(7), 1242–1254.
22. Augusto-Landa, J. M., Pulido-Martos, M. in Lopez-Zafra, E. (2011). Does perceived emotional intelligence and optimism/pessimism predict psychological well-being? *Journal of Happiness Studies*, 12(3), 463–474.
23. Autio, E., Kenney, M., Mustar, P., Siegel, D. in Wright, M. (2014). Entrepreneurial innovation: The importance of context. *Research Policy*, 43(7), 1097–1108.
24. Ayyagari, M., Demirguc-Kunt, A. in Maksimovic, V. (2014). Who creates jobs in developing countries? *Small Business Economics*, 43(1), 75–99.
25. Baltzopoulos, A. in Broström, A. (2013). Attractors of entrepreneurial activity: Universities, regions and alumni entrepreneurs. *Regional Studies*, 47(6), 934–949.
26. Baron, R. A. (2008). The role of affect in the entrepreneurial process. *Academy of Management Review*, 33(2), 328–340.
27. Baron, R. A., Franklin, R. J. in Hmieleski, K. M. (2016). Why entrepreneurs often experience low, not high, levels of stress: The joint effects of selection and psychological capital. *Journal of Management*, 42(3), 742–768.

28. Baumol, W. J. (2006). Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921.
29. Becker, G. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. *Journal of Political Economy*, 70(5/2), 9–49.
30. Becker, G. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
31. Becker, S. O. (2016). Using instrumental variables to establish causality. *IZA World of Labor*, 250, 1–10.
32. Bencsik, P. in Chuluun, T. (2019). Comparative well-being of the self-employed and paid employees in the USA. *Small Business Economics*, 1–30.
33. Berglund, V., Johansson Sevä, I. in Strandh, M. (2016). Subjective well-being and job satisfaction among self-employed and regular employees: Does personality matter differently? *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 28(1), 55–73.
34. Binder, M. in Coad, A. (2016). How satisfied are the self-employed? A life domain view. *Journal of Happiness Studies*, 17(4), 1409–1433.
35. Bjørnskov, C. in Foss, N. J. (2016). Institutions, entrepreneurship, and economic growth: what do we know and what do we still need to know? *Academy of Management Perspectives*, 30(3), 292–315.
36. Blanchflower, D. G. in Oswald, A. J. (2011). International happiness: A new view on the measure of performance. *Academy of Management Perspectives*, 25(1), 6–22.
37. Blanco-González, A., Díez-Martín, F. in Prado-Román, A. (2015). Entrepreneurship, global competitiveness and legitimacy. V M. Peris-Ortiz in J. M. Sahut (ur.), *New challenges in entrepreneurship and finance* (str. 57–69). Heidelberg: Springer International.
38. Block, J. H. in Wagner, M. (2010). Necessity and opportunity entrepreneurs in Germany: Characteristics and earnings differentials. *Schmalenbach Business Review*, 62(2), 154–174.
39. Block, J. H., Fisch, C. O. in Van Praag, M. (2018). Quantity and quality of jobs by entrepreneurial firms. *Oxford Review of Economic Policy*, 34(4), 565–583.
40. Blundel, R. in Lockett, N. (2011). *Exploring Entrepreneurship: Practices and perspectives*. New York, NY: Oxford University Press.
41. Bosma, N., Content, J., Sanders, M. in Stam, E. (2018). Institutions, entrepreneurship, and economic growth in Europe. *Small Business Economics*, 51(2), 483–499.
42. Brandstätter, H. (2011). Personality aspects of entrepreneurship: A look at five meta-analyses. *Personality and Individual Differences*, 51(3), 222–230.
43. Braunerhjelm, P. (2011). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Interdependencies, irregularities and regularities. V D. B. Audretsch, O. Falck, S. Heblich in A. Lederer (ur.), *Handbook of Research on Innovation and Entrepreneurship*. Elgar: Cheltenham (str. 161–213). Glos: Edward Elgar Publishing.
44. Burton, M. D., Dahl, M. S. in Sorenson, O. (2016). *Do startups create good jobs?* (delovni dokument). Pridobljeno 10. decembra 2018 iz <http://inequality.hks.harvard.edu/files/inequality/files/sorenson16.pdf>

45. Burton, M. D., Dahl, M. S. in Sorenson, O. (2018). Do start-ups pay less? *ILR Review*, 71(5), 1179–1200.
46. Busenitz, L. W., Gomez, C. in Spencer, J. W. (2000). Country institutional profiles: Unlocking entrepreneurial phenomena. *Academy of Management Journal*, 43(5), 994–1003.
47. Buttrick, N. R., Heintzelman, S. J. in Oishi, S. (2017). Inequality and well-being. *Current Opinion in Psychology*, 18, 15–20.
48. Cameron, C. A. in Trivedi, P. K. (2010). *Microeconometrics Using Stata*. College Station, TX: Stata Press.
49. Cardon, M. S. in Patel, P. C. (2015). Is stress worth it? Stress-related health and wealth trade-offs for entrepreneurs. *Applied Psychology*, 64(2), 379–420
50. Carsrud, A., Brännback, M., Elfving, J. in Brandt, K. (2017). Motivations: The entrepreneurial mind and behavior. V M. Brännback in A. L. Carsrud (ur.), *Revisiting the entrepreneurial mind* (str. 185–209). Cham: Springer.
51. Casson, M. (1982). *Entrepreneur: An economic theory*. Oxford: Martin Robertson.
52. Ceci, M. W. in Kumar, V. K. (2016). A correlational study of creativity, happiness, motivation, and stress from creative pursuits. *Journal of Happiness Studies*, 17(2), 609–626.
53. Church, A. T., Katigbak, M. S., Locke, K. D., Zhang, H., Shen, J., de Jesús Vargas-Flores, J., ... in Mastor, K. A. (2013). Need satisfaction and well-being: Testing self-determination theory in eight cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(4), 507–534.
54. Cingano, F. (2014). *Trends in income inequality and its impact on economic growth* (delovni dokument št. 163). Paris: OECD Publishing.
55. Collins, C. J., Hanges, P. J. in Locke, E. A. (2004). The relationship of achievement motivation to entrepreneurial behavior: A meta-analysis. *Human Performance*, 17(1), 95–117.
56. Collins, O. F. in Moore, D. G. (1970). *The organisation makers*. New York, NY: Appleton-Centurry-Crofts.
57. Costanza, R., Fisher, B., Ali, S., Beer, C., Bond, L., Boumans, R., ... in Gayer, D. E. (2007). Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics*, 61(2–3), 267–276.
58. Cumming, D., Johan, S. in Zhang, M. (2014). The economic impact of entrepreneurship: Comparing international datasets. *Corporate Governance: An International Review*, 22(2), 162–178.
59. Cuñado, J. in de Gracia, F. P. (2012). Does education affect happiness? Evidence for Spain. *Social Indicators Research*, 108(1), 185–196.
60. Daghfous, N., Petrof, J. V. in Pons, F. (1999). Values and adoption of innovations: A cross-cultural study. *Journal of Consumer Marketing*, 16(4), 314–331.
61. Di Tella, R. in MacCulloch, R. (2008). Gross national happiness as an answer to the Easterlin Paradox? *Journal of Development Economics*, 86(1), 22–42.
62. Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.

63. Diener, E. (2012). New findings and future directions for subjective well-being research. *American Psychologist*, 67(8), 590–597.
64. Diener, E. in Tov, W. (2012). National accounts of well-being. V K. C. Land, A. C. Michalos in M. J. Sirgy (ur.), *Handbook of social indicators and quality of life research* (str. 137–157). Dordrecht: Springer.
65. Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S. in Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143–156.
66. Dijkhuizen, J., Gorgievski, M., van Veldhoven, M. in Schalk, R. (2018). Well-being, personal success and business performance among entrepreneurs: A two-wave study. *Journal of Happiness Studies*, 19(8), 2187–2204.
67. Dilli, S. in Westerhuis, G. (2018). How institutions and gender differences in education shape entrepreneurial activity: A cross-national perspective. *Small Business Economics*, 51(2), 371–392.
68. Dolan, P. in Metcalfe, R. (2012). The relationship between innovation and subjective wellbeing. *Research Policy*, 41(8), 1489–1498.
69. Drucker, P. (1970). *Technology, management and society*. New York, NY: Harper & Row.
70. Dunn, E. W., Aknin, L. B. in Norton, M. I. (2014). Prosocial spending and happiness: Using money to benefit others pays off. *Current Directions in Psychological Science*, 23(1), 41–47.
71. Edmans, A. (2012). The link between job satisfaction and firm value, with implications for corporate social responsibility. *Academy of Management Perspectives*, 26(4), 1–19.
72. Erken, H., Donselaar, P. in Thurik, R. (2018). Total factor productivity and the role of entrepreneurship. *Journal of Technology Transfer*, 43(6), 1493–1521.
73. Erreygers, S., Vandebosch, H., Vranjes, I., Baillien, E. in De Witte, H. (2019). Feel good, do good online? Spillover and crossover effects of happiness on adolescents' online prosocial behavior. *Journal of Happiness Studies*, 20(4), 1241–1258.
74. Erumban, A. A. in Timmer, M. P. (2012). The dark side of creative destruction: Innovation and retirement of capital. *Industrial and Corporate Change*, 21(5), 1149–1174.
75. Evropska komisija. (2013). *Progress on 'GDP and beyond' actions*. Pridobljeno 6. junija 2019 iz http://ec.europa.eu/environment/enveco/pdf/SWD_2013_303.pdf
76. Evropska komisija. (2018). *Entrepreneurship and small and medium-sized enterprises (SMEs): Internal market, industry, entrepreneurship and SMEs*. Pridobljeno 30. decembra 2018 iz https://ec.europa.eu/growth/smes_en
77. Ferreira, J. J., Fernandes, C. I. in Ratten, V. (2017). Entrepreneurship, innovation and competitiveness: what is the connection? *International Journal of Business and Globalisation*, 18(1), 73–95.
78. Foo, M. D., Uy, M. A. in Baron, R. A. (2009). How do feelings influence effort? An empirical study of entrepreneurs' affect and venture effort. *Journal of Applied Psychology*, 94(4), 1086–1094.

79. Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American psychologist*, 56(3), 218–226.
80. Fritsch, M. (2008). How does new business formation affect regional development? Introduction to the special issue. *Small Business Economics*, 30(1), 1–14.
81. Fritsch, M. in Noseleit, F. (2013). Start-ups, long-and short-term survivors, and their contribution to employment growth. *Journal of Evolutionary Economics*, 23(4), 719–733.
82. Fritsch, M., Kritikos, A. in Pijnenburg, K. (2015). Business cycles, unemployment and entrepreneurial entry: First evidence from Germany. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11, 267–286.
83. Fritsch, M., Sorgner, A. in Wyrwich, M. (2019). Self-employment and well-being across institutional contexts. *Journal of Business Venturing*, X(X), XX-XX.
84. Fujiwara, D. in Campbell, R. (2011). *Valuation techniques for social cost-benefit analysis: Stated preference, revealed preference and subjective well-being approaches*. London: HM Treasury, Department for Work and Pensions.
85. Ganglmair-Wooliscroft, A. in Lawson, R. (2012). Subjective wellbeing and its influence on consumer sentiment towards marketing: A New Zealand example. *Journal of Happiness Studies*, 13(1), 149–166.
86. Garrett, R. P. in Holland, D. V. (2015). Environmental effects on the cognitions of corporate and independent entrepreneurs. *Small Business Economics*, 45(2), 369–381.
87. Gasper, D. (2005). Subjective and objective well-being in relation to economic inputs: Puzzles and responses. *Review of Social Economy*, 63(2), 177–206.
88. Gawel, A. (2014). Entrepreneurship in relation to the competitive potential and position of economies: A regional approach based on Polish provinces. *Theory, Methodology, Practice*, 10(1), 9–21.
89. Gennaioli, N., Shleifer, A., Bloom, N., Carvalho, V., Glaeser, E., Gopinath, G., ... Weil, D. (2012). Human capital and regional development. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(1), 105–164.
90. Georgellis, Y. in Yusuf, A. (2016). Is becoming self-employed a panacea for job satisfaction? Longitudinal evidence from work to self-employment transitions. *Journal of Small Business Management*, 54, 53–76.
91. Globalni podjetniški monitor. (2018). *How GEM Defines Entrepreneurship*. Pridobljeno 5. decembra 2018 iz <https://www.gemconsortium.org/wiki/1149>
92. Gomes, P. in Kuehn, Z. (2017). Human capital and the size distribution of firms. *Review of Economic Dynamics*, 26, 164–179.
93. González-Pernía, J. L., Peña-Legazkue, I. in Vendrell-Herrero, F. (2012). Innovation, entrepreneurial activity and competitiveness at a sub-national level. *Small Business Economics*, 39(3), 561–574.
94. Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510.
95. Griep, Y., Kinnunen, U., Nätti, J., De Cuyper, N., Mauno, S., Mäkikangas, A. in De Witte, H. (2016). The effects of unemployment and perceived job insecurity: A

- comparison of their association with psychological and somatic complaints, self-rated health and life satisfaction. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 89(1), 147–162.
96. Guven, C. (2012). Reversing the question: Does happiness affect consumption and savings behavior? *Journal of Economic Psychology*, 33(4), 701–717.
 97. Haavard Maridal, J., Palich, L., Morgan, G., Gardner, S., McKinney, J. in Bolbocean, C. (2018). Wellbeing indices: A comprehensive inventory of standards and a review of current comparative measures. *Ecological Economics*, 149, 1–11.
 98. Hahn, V. C., Frese, M., Binnewies, C. in Schmitt, A. (2012). Happy and proactive? The role of hedonic and eudaimonic well-being in business owners' personal initiative. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(1), 97–114.
 99. Haltiwanger, J., Jarmin, R. S. in Miranda, J. (2013). Who creates jobs? Small versus large versus young. *Review of Economics and Statistics*, 95(2), 347–361.
 100. Halvarsson, D., Korpi, M. in Wennberg, K. (2018). Entrepreneurship and income inequality. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 145, 275–293.
 101. Harbi, S. in Grolleau, G. (2012). Does self-employment contribute to national happiness? *Journal of Socio-Economics*, 41(5), 670–676.
 102. Harter, J. K., Schmidt, F. L., Asplund, J. W., Killham, E. A. in Agrawal, S. (2010). Causal impact of employee work perceptions on the bottom line of organizations. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 378–389.
 103. Healy, T. in Côté, S. (2001). *The well-being of nations: The role of human and social capital: Education and skills*. Paris: OECD Publishing.
 104. Heidenreich, S. in Spieth, P. (2013). Why innovations fail—The case of passive and active innovation resistance. *International Journal of Innovation Management*, 17(05), 1–42.
 105. Hessels, J., Arampatzi, E., van der Zwan, P. in Burger, M. (2018). Life satisfaction and self-employment in different types of occupations. *Applied Economics Letters*, 25(11), 734–740.
 106. Hmieleski, K. M. in Carr, J. C. (2007). The relationship between entrepreneur psychological capital and well-being. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 27(5), 1–13.
 107. Hmieleski, K. M. in Lerner, D. A. (2016). The dark triad and nascent entrepreneurship: An examination of unproductive versus productive entrepreneurial motives. *Journal of Small Business Management*, 54, 7–32.
 108. Howell, R. T. in Howell, C. J. (2008). The relation of economic status to subjective well-being in developing countries: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 134(4), 536–560.
 109. Huggins, R. in Thompson, P. (2011). Well-being and competitiveness: Are the two linked at a place-based level?. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 5(1), 45–60.
 110. Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 137–164.

111. Huppert, F. A. in So, T. T. C. (2013). Flourishing across Europe: Application of a new conceptual framework for defining well-being. *Social Indicators Research*, 110(3), 837–861.
112. Ifcher, J. in Zarghamee, H. (2014). Affect and overconfidence: A laboratory investigation. *Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics*, 7(3), 125–150.
113. Ivanović-Djukić, M., Lepojević, V., Stefanović, S., van Stel, A. in Petrović, J. (2018). Contribution of entrepreneurship to economic growth: a comparative analysis of south-east transition and developed European countries. *International Review of Entrepreneurship*, 16(2), 257–276.
114. Jennings, P. D., Greenwood, R., Lounsbury, M. D. in Suddaby, R. (2013). Institutions, entrepreneurs, and communities: A special issue on entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 28(1), 1–9.
115. Kautonen, T., Kibler, E. in Minniti, M. (2017). Late-career entrepreneurship, income and quality of life. *Journal of Business Venturing*, 32(3), 318–333.
116. Keynes, M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. London: Palgrave Macmillan.
117. Kim, P. H., Aldrich, H. E. in Keister, L. A. (2006). Access (not) denied: The impact of financial, human, and cultural capital on entrepreneurial entry in the United States. *Small Business Economics*, 27(1), 5–22.
118. Kirzner, I. M. (1973). *Competition and entrepreneurship*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
119. Knight, F. H. (1964). *Risk, uncertainty and profit*. New York, NY: Augustus M. Kelley.
120. Koellinger, P. (2008). Why are some entrepreneurs more innovative than others? *Small Business Economics* 31(1), 21–37.
121. Koellinger, P. in Treffers, T. (2015). Joy leads to overconfidence, and a simple countermeasure. *PloS One*, 10(12), 1–22.
122. Komlos, J. (2016). Has creative destruction become more destructive? *The BE Journal of Economic Analysis & Policy*, 16(4), 1–12.
123. Konon, A., Fritsch, M. in Kritikos, A. S. (2018). Business cycles and start-ups across industries: An empirical analysis of German regions. *Journal of Business Venturing*, 33(6), 742–761.
124. Larsson, J. P. in Thulin, P. (2018). Independent by necessity? The life satisfaction of necessity and opportunity entrepreneurs in 70 countries. *Small Business Economics*, 1–14.
125. Lawrence, E. M., Rogers, R. G. in Wadsworth, T. (2015). Happiness and longevity in the United States. *Social Science & Medicine*, 145, 115–119.
126. Layard, R. (2006). Happiness and public policy: A challenge to the profession. *The Economic Journal*, 116(510), C24–C33.
127. Lee, M. A. (2018). Volunteering and happiness: Examining the differential effects of volunteering types according to household income. *Journal of Happiness Studies*, 20(3), 795–814.

128. Lehmann, E. E. in Seitz, N. (2017). Freedom and innovation: A country and state level analysis. *The Journal of Technology Transfer*, 42(5), 1009–1029.
129. Lewellyn, K. B. (2018). Income inequality, entrepreneurial activity, and national business systems: A configurational analysis. *Business and Society*, 57(6), 1114–1149.
130. Ludvigson, S. C. (2004). Consumer confidence and consumer spending. *Journal of Economic perspectives*, 18(2), 29–50.
131. Lyubomirsky, S., King, L. in Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803–855.
132. Maccagnan, A., Wren-Lewis, S., Brown, H. in Taylor, T. (2019). Wellbeing and society: Towards quantification of the co-benefits of wellbeing. *Social Indicators Research*, 141(1), 217–243.
133. Malchow-Møller, N., Schjerning, B. in Sørensen, A. (2011). Entrepreneurship, job creation and wage growth. *Small Business Economics*, 36(1), 15–32.
134. McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. Oxford: Van Nostrand.
135. McClelland, D. C. (1965). Toward a theory of motive acquisition. *American Psychologist*, 20(5), 321–333.
136. McGregor, A., Coulthard, S. in Camfield, L. (2015). Measuring what matters: The role of well-being methods in development policy and practice. *Development Progress Project Note*, 4, 1–20.
137. McKenzie, C. R. (1999). Testing for random effects in panel data. V L. Oxley, F. Scrimgeour in M. McAleer (ur.), *Proceedings of the International Congress on Modelling and Simulation, Volume 2* (str. 477–482). Hamilton: Modelling and Simulation Society of Australia and New Zealand.
138. McMullen, J. S., Bagby, D. R. in Palich, L. E. (2008). Economic freedom and the motivation to engage in entrepreneurial action. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 32(5), 875–895.
139. Millán, J. M., Congregado, E. in Román, C. (2014). Entrepreneurship persistence with and without personnel: The role of human capital and previous unemployment. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 10(1), 187–206.
140. Miller, D. (2014). A Downside to the entrepreneurial personality? *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39, 1–8.
141. Mincer, J. (1958). Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), 281–302.
142. Minniti, M. in Lévesque, M. (2010). Entrepreneurial types and economic growth. *Journal of Business Venturing*, 25(3), 305–314.
143. Moore, D. S., Notz, W. I in Flinger, M. A. (2013). *The basic practice of statistics*. New York, NY: W. H. Freeman and Company
144. Musek, J. (2008). Dimenzije psihičnega blagostanja. *Anthropos* 1–2, 139–160.
145. Naudé, W. (2008). *Entrepreneurship in economic development* (raziskava št. 2008/20). Helsinki: UNU-WIDER.

146. Naudé, W., Amorós, J. E. in Cristi, O. (2013). "Romanticizing penniless entrepreneurs?" *The Relationship between start-ups and human wellbeing across countries* (dokument za razpravo št. 7547). Bonn: IZA.
147. Naudé, W., Amorós, J. E. in Cristi, O. (2014). „Surfeiting, the appetite may sicken“: Entrepreneurship and happiness. *Small Business Economics*, 42(3), 523–540.
148. Nikolova, M. (2019). Switching to self-employment can be good for your health. *Journal of Business Venturing*, 34(4), 664–691.
149. Oishi, S., Kesebir, S. in Diener, E. (2011). Income inequality and happiness. *Psychological Science*, 22(9), 1095–1100.
150. Ong, A. D. in van Dulmen, M. H. M. (2006). *Handbook of methods in positive psychology*. New York, NY: Oxford University Press.
151. Oswald, A. J. (1997). Happiness and economic performance. *The Economic Journal*, 107(445), 1815–1831.
152. Oswald, A. J., Proto, E. in Sgroi, D. (2015). Happiness and productivity. *Journal of Labor Economics*, 33(4), 789–822.
153. Packard, M. D. in Bylund, P. L. (2018). On the relationship between inequality and entrepreneurship. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12(1), 3–22.
154. Page, J. in Söderbom, M. (2015). Is small beautiful? Small enterprise, aid and employment in Africa. *African Development Review*, 27(1), 44–55.
155. Park, H. M. (2010, 16. maj). *Practical guides to panel data analysis*. Pridobljeno 7. julija 2019 iz https://www.iuj.ac.jp/faculty/kucc625/writing/panel_guidelines.pdf
156. Pennock, M. (2016). Wellbeing, economic development and economic growth: A literature synthesis and proposed theory. *International Journal of Happiness and Development*, 3(1), 44–63.
157. Poschke, M. (2013). 'Entrepreneurs out of necessity': A snapshot. *Applied Economics Letters*, 20(7), 658–663.
158. Qian, H. in Acs, Z. J. (2013). An absorptive capacity theory of knowledge spillover entrepreneurship. *Small Business Economics*, 40(2), 185–197.
159. Qian, H., Acs, Z. J. in Stough, R. R. (2013). Regional systems of entrepreneurship: the nexus of human capital, knowledge and new firm formation. *Journal of Economic Geography*, 13(4), 559–587.
160. Ragoubi, H. in Harbi, S. (2018). Entrepreneurship and income inequality: A spatial panel data analysis. *International Review of Applied Economics*, 32(3), 374–422.
161. Ramón-Llorens, M. C., Olmedo-Cifuentes, I. in Madrid-Guijarro, A. (2016). Well-being and work-life balance: Differences between entrepreneurs and non-entrepreneurs. In D. Bögenhold, J. Bonnet, M. Dejardin in D. Garcia Pérez de Lema (ur.), *Contemporary entrepreneurship: Multidisciplinary perspectives on innovation and growth* (str. 173–186). Cham: Springer.
162. Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

163. Rego, A., Sousa, F., Marques, C. in Cunha, M. P. E. (2012). Optimism predicting employees' creativity: The mediating role of positive affect and the positivity ratio. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 21(2), 244–270.
164. Reinhardt, R. in Gurtner, S. (2015). Differences between early adopters of disruptive and sustaining innovations. *Journal of Business Research*, 68(1), 137–145.
165. Ribes-Giner, G., Moya-Clemente, I., Cervelló-Royo, R. in Perello-Marin, M. R. (2019). Wellbeing indicators affecting female entrepreneurship in OECD countries. *Quality & Quantity*, 53(2), 915–933.
166. Rigby, D. L. in Brown, W. M. (2015). Who benefits from agglomeration? *Regional Studies*, 49(1), 28–43.
167. Rinne, T., Steel, G. D. in Fairweather, J. (2012). Hofstede and Shane revisited: The role of power distance and individualism in national-level innovation success. *Cross-Cultural Research*, 46(2), 91–108.
168. Ryan, R. M. in Deci, E. L. (2002) An overview of self-determination theory: An organismic-Dialectical Perspective. V E. L. Deci in R. M. Ryan (ur.) *Handbook of self-determination research* (str. 255–275). New York, NY: The University of Rochester Press.
169. Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83, 10–28.
170. Ryff, C. D. (2019). Entrepreneurship and eudaimonic well-being: Five venues for new science. *Journal of Business Venturing*, 34(4), 646–663.
171. Ryff, C. D. in Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*, 9(1), 13–39.
172. Sáiz-Álvarez, J. M., Corduras Martínez, A. in Cuervo-Arango Martínez, C. (2014). An entrepreneurial well-being model based on gem data for Spain. *International Journal of Interactive Multimedia and Artificial Intelligence*, 2(5), 38–47.
173. Schueller, S. M. in Seligman, M. E. P. (2010). Pursuit of pleasure, engagement, and meaning: Relationships to subjective and objective measures of well-being. *Journal of Positive Psychology*, 5(4), 253–263.
174. Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1–17.
175. Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development*. Cambridge: Harvard University Press.
176. Schumpeter, J. A. (1949). Economic theory and entrepreneurial history. V R. R. Wohl (ur.), *Change and the entrepreneur: Postulates and the patterns for entrepreneurial history* (str. 63–84). Cambridge: Harvard University Press.
177. Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York, NY: Free Press.
178. Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A new understanding of happiness and well-being – and how to achieve them*. London: Nicholas Brealey Publishing.

179. Seligman, M. E. P. (2018). PERMA and the building blocks of well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 13(4), 333–335.
180. Sevä, I. J., Vinberg, S., Nordenmark, M. in Strandh, M. (2016). Subjective well-being among the self-employed in Europe: Macroeconomy, gender and immigrant status. *Small Business Economics*, 46(2), 239–253.
181. Shah, H. in Marks, N. (2004). *A well-being manifesto for a flourishing society*. London: The New Economics Foundation.
182. Shane, S. in Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217–226.
183. Shepherd, D. A., Wennberg, K., Suddaby, R. in Wiklund, J. (2019). What are we explaining? a review and agenda on initiating, engaging, performing, and contextualizing entrepreneurship. *Journal of Management*, 45(1), 159–196.
184. Shir, N., Nikolaev, B. N. in Wincent, J. (2018). Entrepreneurship and well-being: The role of psychological autonomy, competence, and relatedness. *Journal of Business Venturing*, XX(X), 1–17.
185. Spencer, A. S., Kirchoff, B. A. in White, C. (2008). Entrepreneurship, innovation, and wealth distribution: The essence of creative destruction. *International Small Business Journal*, 26(1), 9–26.
186. Spirit Slovenija. (2018). *Podjetništvo, inovativnost in tehnološki razvoj*. Pridobljeno 30. decembra 2018 iz <http://www.spiritslovenia.si/spirit-slovenija/podjetnistvo-inovativnost-in-tehnoloski-razvoj>
187. Spruk, R. in Kešeljević, A. (2016). Institutional origins of subjective well-being: Estimating the effects of economic freedom on national happiness. *Journal of Happiness Studies*, 17(2), 659–712.
188. Stam, E., Hartog, C., Van Stel, A. in Thurik, R. (2011). Ambitious entrepreneurship, high-growth firms and macroeconomic growth. V M. Minniti (ur.), *The Dynamics Of Entrepreneurship: Evidence From Global Entrepreneurship Monitor Data* (str. 231–249). Oxford: Oxford University Press.
189. Statistični urad Evropskih skupnosti. (2018). *Eurostat: Entrepreneurship Indicators*. Pridobljeno 5. decembra 2018 iz <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/entrepreneurship/indicators>
190. Stephan, U. (2018). Entrepreneurs' mental health and well-being: A review and research agenda. *Academy of Management Perspectives*, 32(3), 290–322.
191. Stiglitz, J. E., Fitoussi, J. P. in Durand, M. (2018). *Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance*. Paris: OECD Publishing.
192. Stiglitz, J. E., Sen, A. in Fitoussi, J. P. (2009). *Measurement of economic performance and social progress*. Pridobljeno 10. novembra iz <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>
193. Stutzer, A. in Frey, B. S. (2010). Recent advances in the economics of individual subjective well-being. *Social Research: An International Quarterly*, 77(2), 679–714.
194. Suldo, S., Thalji, A. in Ferron, J. (2011). Longitudinal academic outcomes predicted by early adolescents' subjective well-being, psychopathology, and mental

- health status yielded from a dual factor model. *The Journal of Positive Psychology*, 6(1), 17–30.
195. Taormina, R. J. in Gao, J. H. (2013). Maslow and the motivation hierarchy: Measuring satisfaction of the needs. *The American Journal of Psychology*, 126(2), 155–177.
 196. Thurik, A. R., Carree, M. A., Van Stel, A. in Audretsch, D. B. (2008). Does self-employment reduce unemployment? *Journal of Business Venturing*, 23(6), 673–686.
 197. Ucbasaran, D., Westhead, P. in Wright, M. (2008). Opportunity identification and pursuit: Does an entrepreneur's human capital matter? *Small Business Economics*, 30(2), 153–173.
 198. Unger, J. M., Rauch, A., Frese, M. in Rosenbusch, N. (2011). Human capital and entrepreneurial success: A meta-analytical review. *Journal of Business Venturing*, 26(3), 341–358.
 199. Urbano, D. in Alvarez, C. (2014). Institutional dimensions and entrepreneurial activity: An international study. *Small Business Economics*, 42(4), 703–716.
 200. Valdez, M. E. in Richardson, J. (2013). Institutional determinants of macro-level entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37(5), 1149–1175.
 201. Valliere, D. in Peterson, R. (2009). Entrepreneurship and economic growth: Evidence from emerging and developed countries. *Entrepreneurship and Regional Development*, 21(5–6), 459–480.
 202. Van der Sluis, J., Van Praag, M. in Vijverberg, W. (2008). Education and entrepreneurship selection and performance: A review of the empirical literature. *Journal of Economic Surveys*, 22(5), 795–841.
 203. Van der Zwan, P., Hessels, J. in Rietveld, C. A. (2018). Self-employment and satisfaction with life, work, and leisure. *Journal of Economic Psychology*, 64, 73–88.
 204. Van Praag, C. M. in Versloot, P. H. (2007). What is the value of entrepreneurship? A review of recent research. *Small Business Economics*, 29(4), 351–382.
 205. Vaona, A. in Pianta, M. (2008). Firm size and innovation in European manufacturing. *Small Business Economics*, 30(3), 283–299.
 206. Veenhoven, R. (2012). Cross-national differences in happiness: Cultural measurement bias or effect of culture? *International Journal of Wellbeing*, 2(4), 333–353.
 207. Warr, P. (2018). Self-employment, personal values, and varieties of happiness–unhappiness. *Journal of Occupational Health Psychology*, 23(3), 388–401.
 208. Welter, F. (2011). Contextualizing entrepreneurship: Conceptual challenges and ways forward. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), 165–184.
 209. Western, M. in Tomaszewski, W. (2016). Subjective wellbeing, objective wellbeing and inequality in Australia. *PLoS ONE*, 11(10), 1–20.
 210. Wiklund, J., Nikolaev, B., Shir, N., Foo, M. D. in Bradley, S. (2019). Entrepreneurship and well-being: Past, present, and future. *Journal of Business Venturing*, 34(4), 579–588.

211. Wilkinson, W. (2007). In pursuit of happiness research: Is it reliable? What does it imply for policy? *Policy Analysis*, 590, 1–44.
212. Williams, R. (2018, 20. marec). *Panel Data 4: Fixed Effects vs Random Effects Models*. Pridobljeno 7. julija 2019 iz <https://www3.nd.edu/~rwilliam/stats3/Panel04-FixedVsRandom.pdf>
213. Wong, P. K. (2015). Entrepreneurship and productivity. V F. Tsu-Tan (ur.), *Productivity in the Asia-Pacific: Past, present, and future* (str. 328–342). Hongo: Asian Productivity Organization.
214. Wong, P. K., Ho, P. Y. in Autio, E. (2005). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Evidence from GEM data. *Small Business Economics*, 25(3), 335–350.
215. Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
216. World Happiness Report. (2018). *Frequently Asked Questions*. Pridobljeno 28. decembra 2018 iz <http://worldhappiness.report/faq/>
217. Wright, M., Hmieleski, K. M., Siegel, D. S. in Ensley, M. D. (2007). The role of human capital in technological entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(6), 791–806.
218. Xavier-Oliveira, E., Laplume, A. O. in Pathak, S. (2015). What motivates entrepreneurial entry under economic inequality? The role of human and financial capital. *Human Relations*, 68(7), 1183–1207.
219. Želinský, T., Soroková, T. in Petříková, D. (2018). Economic characteristics and subjective well-being. *Sociológia*, 50(3), 334–364.
220. Zhang, W., Li, X., Shen, D. in Teglio, A. (2016). Daily happiness and stock returns: Some international evidence. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 460, 201–209.
221. Zhang, W., Wang, P., Li, X. in Shen, D. (2018). Twitter's daily happiness sentiment and international stock returns: Evidence from linear and nonlinear causality tests. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 18, 50–53.
222. Zsuzsanna, Z. K. in Herman, E. (2012). Innovative entrepreneurship for economic development in EU. *Procedia Economics and Finance*, 3, 268–275.
223. Zweimüller, J. (2000). Schumpeterian entrepreneurs meet Engel's law: The impact of inequality on innovation-driven growth. *Journal of Economic Growth*, 5(2), 185–206.
224. Zweimüller, J. in Brunner, J. K. (2005). Innovation and growth with rich and poor consumers. *Metroeconomica*, 56(2), 233–262.

PRILOGE

Priloga 1: Opisne statistike.

Tabela A: Opisne statistike

Spremenljivka		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	Opazovanja
WB	celotna med d. znotraj d.	6,1916	0,9889 0,9977 0,2441	3,8753 4,2178 5,5625	7,9708 7,6679 7,0514	N = 229 n = 33 T-bar = 6,9393
TEA (%)	celotna med d. znotraj d.	7,1691	2,5613 2,5935 1,4147	2,3471 3,4575 2,3701	14,9427 14,9427 13,2252	N = 193 n = 33 T = 5,8484
OPP (%)	celotna med d. znotraj d.	73,6507	10,5717 9,9815 5,2288	34,7168 42,1012 59,4059	91,7915 87,3782 86,7936	N = 193 n = 33 T = 5,8484
TEAnpm (%)	celotna med d. znotraj d.	27,4687	8,6948 8,2906 5,1400	4,5486 8,6168 12,7685	54,1345 49,9002 43,9309	N = 193 n = 33 T = 5,8484
HC	celotna med d. znotraj d.	77,1343	4,5780 4,5830 0,7164	68,1634 69,7681 74,7788	85,8147 84,2598 79,8541	N = 264 n = 33 T = 8
lnGDPpc	celotna med d. znotraj d.	10,3133	0,4491 0,4642 0,0450	9,3052 9,3729 10,1593	11,4519 11,4243 10,5690	N = 229 n = 33 T-bar = 6,9394
GCR	celotna med d. znotraj d.	4,5958	0,6554 0,7414 0,1765	3 3 2,7387	5 5 5,3458	N = 193 n = 33 T = 5,8484
Econ_Free	celotna med d. znotraj d.	7,3887	0,3948 0,3803 0,1227	6,4300 6,5700 6,8662	8,3700 8,2662 7,7262	N = 264 n = 33 T = 8
Democracy	celotna med d. znotraj d.	7,8478	1,2397 1,2459 0,1499	3,3100 3,8128 7,3450	9,9300 9,8571 8,5150	N = 230 n = 33 T = 6,9697
Unemployment	celotna med d. znotraj d.	10,3869	6,2443 5,8269 2,4378	2,5500 3,3393 -0,7589	33,7610 30,4310 18,9470	N = 264 n = 33 T = 8
Ent_Training	celotna med d. znotraj d.	2,8115	0,3065 0,2742 0,1821	2,1400 2,4380 2,3100	3,7600 3,4800 3,4265	N = 177 n = 33 T-bar = 5,3636
Culture	celotna med d. znotraj d.	2,6385	0,4261 0,4319 0,1958	1,6200 2,1100 2,0701	4,1800 4,0450 3,4018	N = 177 n = 33 T-bar = 5,3636

Opomba: »Med d.« in »znotraj d.« se nanaša na standardno deviacijo, minimum in maksimum med državami in znotraj držav.

Vir: lastno delo.

Priloga 2: Korelacijska matrika.

Tabela B: Korelacijska matrika za spremenljivke, vključene v osnovno analizo

	WB	TEA	OPP	TEAnpm	HC	lnGDPpc	GCR	Econ_Fr
TEA	−0,2607*							
OPP	0,5983*	−0,0803						
TEAnpm	0,2909*	0,1030	0,3639*					
HC	0,8828*	−0,2396*	0,6097*	0,3963*				
lnGDPpc	0,8593*	−0,2301*	0,6833*	0,4180*	0,8261*			
GCR	0,6698*	−0,2687*	0,6343*	0,4360*	0,7801*	0,7732*		
Econ_Fr	0,5310*	0,1631*	0,3913*	0,3492*	0,5560*	0,5424*	0,3405*	
Demo	0,7574*	−0,1021	0,6500*	0,3973*	0,8134*	0,7554*	0,7137*	0,5734*

Opomba: * označuje statistično pomembne korelacije na ravni $p < 0,05$.

Vir: lastno delo.

Tabela C: Korelacijska matrika za spremenljivke, vključene v post-hoc analizo

	WB	TEA	OPP	TEAnpm	Econ_Fr	Unempl	Ent_Tr
TEA	−0,2607*						
OPP	0,5983*	−0,0803					
TEAnpm	0,2909*	0,1030	0,3639*				
Econ_Fr	0,5310*	0,1631*	0,3913*	0,3492*			
Unempl	−0,5735*	0,1524*	−0,5481*	−0,1585*	−0,3737*		
Ent_Tr	0,1467	0,2134*	0,1672*	0,2526*	0,2439*	−0,2138*	
Culture	0,4072*	0,2906*	0,2966*	0,2634*	0,4970*	−0,2599*	0,5228*

Opomba: * označuje statistično pomembne korelacije na ravni $p < 0,05$.

Vir: lastno delo.

Priloga 3: Korelacijska matrika.

Tabela D: Rezultati testov za ugotavljanje multikolinearnosti (statistika VIF)

Spremenljivka	H1	H2	H3	H4
TEA	1,39			1,49
OPP		1,94		
TEAnpm			1,25	
HC				4,76
lnGDPpc	2,64	2,73	2,36	3,50
Econ_Free	2,12	1,68	1,70	2,19
Democracy	2,77	2,93	2,78	3,55
M(VIF)	2,23	2,32	2,03	3,10

Vir: lastno delo.

Tabela E: Rezultati testov za ugotavljanje heteroskedastičnosti (Breusch-Pagan χ^2)

Spremenljivka	H1	H2	H3	H4
χ^2	0,05	2,15	0,17	3,91
<i>p</i>	0,83	0,14	0,68	0,05

Vir: lastno delo.

Tabela F: Rezultati testov za ugotavljanje avtokorelacije (Lagrange-Multiplier F)

Spremenljivka	H1	H2	H3	H4
$F(1, 23)$	15,57	7,94	8,70	14,12
<i>p</i>	0,00	0,01	0,01	0,00

Vir: lastno delo.